14-897

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1997 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

18 июл, № 29 (3504)

ОЗОД ЭЛНИНГ ҚАНОТИ

Нефт ва ғалла мустақиллигининг ойдин йўлида

Ҳар қандай мамлакат мустақиллигининг асоси унинг иқтисодий мустақиллигидадир. Сиёсий мустақиллик иқтисодий мустақилликдан куч-қудрат олади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистоннинг ёнилғи энергетика мустақиллигини таъминлаш юртимиз истиқлолининг илк кунлариданоқ давлат сиёсатининг муҳим йўналишига айланди. Бир журналист сифатида ёнилғи-энергетика мустақиллигини таъмин этаётган улкан корхоналар қурилишида бир неча бор бўлишимга тўғри келган. Шу ҳафта бошида ишга туширилган Кўкдумалоқ компрессор станцияси ҳам бутун халқимиз ифтихор этса арзийдиган ноёб иншоотлардан биридир. Икки йил муқаддам ишга тушган шу жойдаги улкан нефт ва газ конденсати конлари мажмуида бу иншоотнинг қурилишига киришилган эди. Бўлғуси иншоотнинг ноёб қурилмалари ўша пайтдаёқ хориждан келтирилаётганига гувоҳ бўлганмиз. Биз кон мажмуи дарвозасидан кираверишдаги майдончада эндигина контейнерлардан туширилиб, сафга тизилаётган ноёб ускуналарни кўрганимизда улуғ бир ҳайратга чўмган эдик. Бу ҳайратлар юртимиз жаҳон билан, жаҳоннинг энг илғор ва обрўли ташкилотлари билан алоқа ўрната бошлагани — бу алоқалар халқаро майдонда Ўзбекистоннинг обрў-эътиборини оширибгина қолмай мамлакат ёнилғи-энергетика мустақиллигини таъминлашда муҳим ўрин тутажағини англашдан туғилган эди.

Бугун ана шу ноёб иншоот ишга тушди. У аллақачон нефт мустақиллигига эришиб бўлган мамлакатимиз иқтисодиётини кўтарадиган яна бир қудратли қанот бўлди. Бир неча босқичли мураккаб технологик жараёнларни амалга оширувчи бу улкан иншоотнинг иш тартибини менга Кўкдумалоқ нефт конлари мажмуи бошлиғи Қаҳрамон Қурбонов соддароқ қилиб тушунтириб берди. Ер атламларидаги газ конденсати аралашган нефт бирикмалари қудратли насослар ёрдамида юқорига тортиб олинади. Жаҳондаги нефт саноатига эга кўплаб ривожланган мамлакатларда бу борада турли хил технологиялар қўлланиб келинмоқда. Масалан, айрим мамлакатларда ер тубидаги жуда катта миқдордаги ёнилғини юқорига чиқариш учун ана шу бойликлар ётган ер ости қатламларига катта миқдорда сув юборилиб, кучли босим ҳосил қилинади. Ва ёнилғи бирикмалари табиий равишда юқорига кўтарилиб чиқади. Кўкдумалоқ конларидаги ёнилғи бойликларимизни ер юзасига чиқариш учун эса Американинг жаҳонга машҳур «М.Ю.Келлогг» ва «Дрессер» компанияларининг технологиялари танланди. Унга кўра ер тубидан олинаётган нефт ва газ бирикмалари кон мажмуида дастлабки саралашдан ўтказилгач, унинг таркибидаги газ ер ости қатламларига қайтадан юборилади. Ва кучли босим ҳосил қилиб биз учун керакли ёнилғи бойликларининг ер юзасига табиий равишда чиқишини таъминлайди.

Бу технологияни амалга ошириш учун кучли компрессор станцияси зарур эди. Кўкдумалоқ конлари фойдаланишга топширилган илк кунлариданоқ ушбу станцияни бунёд этишга киришилди. Мана бугун Ўзбекистонга, унинг дадил қадамлари ва ёрқин истиқболига катта ишонч билан қараган халқаро молия ташкилотлари, машҳур хорижий фирма ва компаниялар ҳамкорлигида ушбу станция қурилиб ишга туширилди. Қоровулбозорда Бухоро нефт заводи ишга туширилиши арафасида мамлакатимиз нефт саноати таркибида янги иншоотнинг фойдаланишга топширилиши жуда катта воқеадир. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Кўкдумалоқ компрессор станцияси қурилиши қатнашчиларига йўллаган табрикномасида шундай дейилади: «Республикамизнинг бой нефт-газ потенциали Ўзбекистоннинг энергетика мустақиллигини янада мустаҳкамлаш, барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлаш, халқимиз фаровонлигини ошириш учун олдимизда янги имкониятлар ва истиқболлар очади».

Бу истиқболнинг ваъдаси улуғ. Ҳамманинг нигоҳи ва ишончи ана шу истиқболда. Кўкдумалоқ шундай ноёб бир конки, у ўзида ҳам нефтни, ҳам газ сингари нодир бойликларимизни мужассам этган. Янги компрессор станцияси нефт ва газ конденсатини Қоровулбозордаги янги нефтни қайта ишлаш заводига юбориб турса, таркибидаги газни эса Муборак газни қайта ишлаш заводига йўллайди. Шу муносабат билан ўтган йилнинг охирида бу улкан корхонада янги қувватлар ишга туширилди.

Кўкдумалоқ ва унинг атрофидаги ўнлаб конлар орқали таъмин этилаётган Муборак ва Қоровулбозордаги улкан ёнилғини қайта ишлаш корхоналари озод элимизнинг қўш қанотларидир.

Биз ана шу улкан корхоналар ёнидан улуғ ҳайрат ва ифтихорга тўлиб ўтиб борар эканмиз, юртимизнинг яна бир манзараси кўзимизга иссиқ кўринди. Бу озод Ўзбекистоннинг поёнсиз ғаллазорлари эди. Яқин 7-8 йил олдин юртимизнинг нефт мустақиллигини тасаввур этиб бўлмагани каби нуқул пахтадан иборат кенг далалар ўрнида шундай бўлиқ ғаллазорлар ястаниб ётишини ҳам тасаввур этиб бўлмасди.

Мустақиллик тасаввурларимизнигина ўзгартириб қолгани йўқ. У ҳаёт тарзимизга айланди. Элнинг ишончу истиқболига қанот бўлди. Нефти йўқ мамлакатнинг иқтисодиёти қанчалик оқсаса, нефтга бой мамлакатлар юргизаётган сиёсат билан ҳисоблашишга мажбур бўлса, ғалласи йўқ мамлакатларнинг аҳволи ҳам шундай бўлади. Чунки бугун ҳатто XXI аср бўсағасида ҳам ғалла ва нефт фақат иқтисодий масалагина бўлиб қолмай муҳим сиёсий масала ҳам бўлиб турибди. Шунинг учун ҳам шўролар тузумининг бир ёқлама иқтисодий тизимлари мустақиллик даврида тамоман қайта қурилди. Ўзбек деҳқони пахтасини океан ортига сотиб, унинг эвазига ғалла келтиришдан кўра пахтасининг бир қисми ўрнида — ўз даласида дон етиштириб, ўз тегирмонида ун тортиб нон ёпишни афзал кўрди. Бу йил 1,5 миллион гектардан ортиқ майдондаги ғаллазорларимизда мўл ҳосил етиштирилди. Унинг асосий қисми ўриб йиғиштириб олинди. Вилоятлар изидан вилоятлар ғалла режаларини бажаришмоқда. Элнинг хирмонлари донга тўлаётган шу кунларда далага чиққан одамнинг кўзи яшнайди. Ғалласи пешма-пеш ўриб олинган далалар ҳайдалиб, унинг ўрнига иккинчи экин — дастурхонимизни серфайз қиладиган ноз-неъматлар экилаётганини кўриб уста деҳқонларга тасанно айтасиз.

Албатта, бу деҳқоннинг ташвиши оз эмас. «Кейс»лар ўриб ўтган ғаллазорларни такрорий экинга ҳозирлаётган деҳқон баъзан ўз томорқасида бир ой олдин пишиб етилган ғалласини ўриб ололмаётганидан ташвишда. Бироқ унинг кўнгли тўқ. Бугун бўлмаса эртага хирмони донга тўлади. Келаси ёзгача омборидан дону ун аримайди. Бу манзара элнинг ҳар бир фуқаросини қувонтирмаслиги мумкин эмас.

Рўй-рост айтиш керакки, бу йилги ғалла ўрим-йиғими деҳқон учун ҳам, раҳбар-мутахассислар учун ҳам катта синов бўлди. Ғалла поёнсиз майдонларда бир пайтда пишиб етилади. Уни ўз вақтида йиғиб олган деҳқон ютади. Исрофгарчиликнинг олди олинади. Техникаси шай бўлмаган, даласини ўт босиб ётган хўжаликлар эса доғда қолиши турган гап. Мана шунинг учун республикамизнинг ғаллакор вилоятларида бу ишга катта масъулият ҳисси билан қаралди. Юртга эгалик, ўз халқинг учун жон куйдира билиш туйғуси ана шундай масъулиятли дамларда яққол сезилди. Айрим туманларида катта-катта майдонлардаги ғаллани дўл уриб кетганини ҳам айтмай бўлмайди. Лекин деҳқон нобуд бўлган ризқ-рўзига қанчалик ичи ачимасин руҳини туширмади. Бор ҳосилни нес-нобуд қилмай йиғиштириб олиш эвазига элнинг эҳтиёжини таъминлаш унинг бош мақсадига айланди. Жиззах вилояти ҳокими Шавкат Мирзиёевнинг Зоминда ўтказилган ёш ижодкорлар кенгашидаги сўзидан маълум бўлишича, вилоятнинг бир неча минг гектар лалми ҳамда сувли ғаллазорлари табиий офатдан зарар кўрган. Бироқ вилоятнинг айрим туманларида ҳар гектаридан 73 центнердан ошириб ғалла олган хўжаликлар бор. Ана шу хўжаликлар элнинг белига қувват бўлмоқда. Ўша кунлари биз вилоятнинг ҳар бир раҳбари бор ғаллани тез хирмонларга уйиш ташвиши билан яшаётганининг гувоҳи бўлдик. Жиззах вилоятининг мафкура ишларига раҳбарлик қилаётган ҳоким ўринбосари Сайёра Тўйчиеванинг ҳам фикри-зикри ғаллазорларда эди. У ўзига бириктилган тумандаги ҳар бир хўжаликни, ишлаётган ҳар бир комбайнни ва унинг бошқарувчиларини беш панжасидек биларди. Комбайнлар кечаю кундуз қандай ишлаётгани, унинг бошқарувчилари қандай дам олаётгани, қайси бири хориб-чарчаб, издан чиқиб усталарга муҳтож эканлиги ҳам унинг диққат-эътиборида эди.

Элимизнинг мана шундай жонкуяр раҳбарлари бош бўлган жойларда ғалламиз, донимиз хирмонларга тезроқ уйилмоқда.

Донимиз, нонимиз хирмонларга тўла-тўкис уйилиб бўлган кун бу ишга бош-қош бўлган мутасаддилар эл раҳматини олиши шубҳасиз. Зеро, нефт мустақиллиги каби ғалла мустақиллиги ҳам ўз қўлимизда.

Мурод АБДУЛЛАЕВ

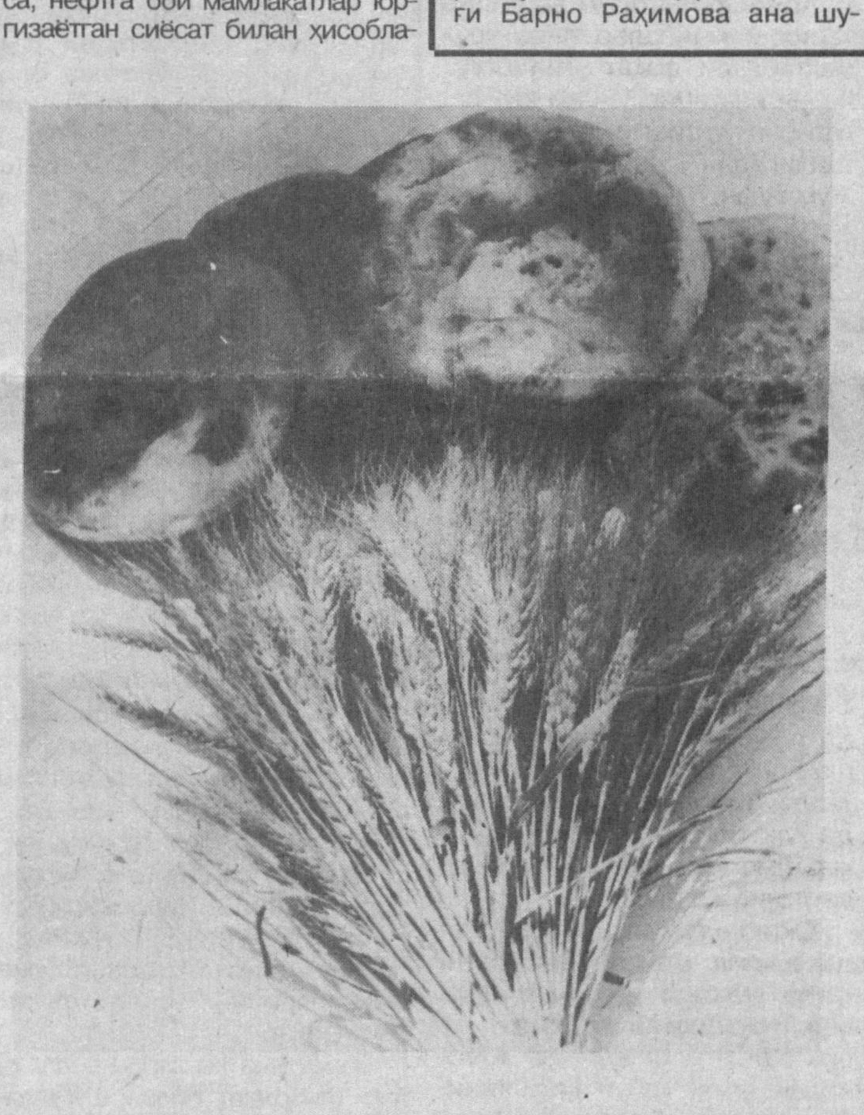

ТАРАДДУД

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йилдаги «Республика музейлари фаолиятини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори юзасидан шу бугунгача бир қанча ишлар амалга оширилди. Кўпгина вилоятлардаги музейларда таъмирлаш ишлари олиб борилди. Анчагина музейлар фонди янги асарлар билан бойиди, шунингдек, музейларнинг янги бинолари ҳам ишга тушди. Айниқса, республикамизда Темурийлар тарихи давлат музейининг очилиши катта воқеа бўлди. Ҳали бу соҳада амалга оширилиши лозим бўлган ишлар ҳам талайгина. Мамлакатимиздаги 68 та музейнинг ҳаммасида ҳам аҳвол қониқарли деб бўлмайди. Шундай музейлар борки, жойлардаги маданият бошқармаларининг бошлиқлари ҳатто уларни бориб кўрмаганлар ҳам. Кўпгина вилоятларнинг музейларида китобларнинг сақланиши ночор аҳволда. Ҳатто шўролар даврига, коммунистик мафкурага оид санъат асарлари ҳамон сақланиб келинаётган музейлар учрамоқда. Хуллас, бугунги кунда музейлар иш фаолиятини янада яхшилаш бўйича бажариладиган ишлар ўз ечимини кутиб турибди.

Ўтган жума куни Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлигининг навбатдаги ҳайъат йиғилишида вазирликнинг музейлар ишлари бўйича бошқарма бошлиғи Барно Раҳимова ана шулар ҳақида ҳисобот берди.

Ҳайъат йиғилишида, шунингдек, республикамизда кетма-кет ўтадиган учта йирик тадбирга тайёргарлик ва уларни ўтказиш борасида ҳам келишиб олинди. Аввало, республикамиз мустақиллигининг 6 йиллигини муносиб нишонлаш борасида олиб борилаётган ишлар хусусида Маданият ишлари вазири ўринбосари

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИДА

М. Абдуқундузов сўзлади. Бу йил мустақиллик майдонида ўтадиган байрам тантаналари машҳур шоиримиз Абдулла Орипов сценарийси асосида тайёрланади. Ҳозирги кунда барча вилоят маданият бошқармалари ана шу тантаналарда қатнашадиган жамоаларни тайёрлаш ишлари билан бандлар. Байрамга тайёргарлик ва уни муносиб ўтказиш юзасидан 28 кишидан иборат ишчи гуруҳ тузилган.

Шунингдек, республикамизда илк бора ўтказилаётган «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали ҳам бу йил ўтадиган анжуманларнинг энг асосийларидан бири бўлиши, шубҳасиздир. Шу кунгача таклиф қилинган 38 мамлакатдан 20 дан ортиғидан маълумотлар олинди. Ҳозир фестивал ўтадиган Самарқанд шаҳрида тайёргарлик ишлари қизғин. Ана шулар юзасидан халқаро фестивални ўтказиш бўйича республика дирекцияси раҳбари Саидамин Аҳроров гапирди.

Учинчи катта тадбир Ўзбекистонда ўтадиган қўшиқ байрамидир. Ҳозиргача республикамиз вилоятларида бу қўшиқ байрамининг якунловчи тадбирлари ўтказиб бўлинди. 17 август куни бутун республикамиз қўшиқ байрами масканига айланади. Ўша куни Халқлар дўстлиги саройида кўрик ғолибларининг якунловчи концерти ўтказилади.

Хуллас, ҳозир барча ишлар мана шу йирик тадбирларни юқори савияда ва кўнгилдагидек ўтказишга қаратилган.

Ҳайъат йиғилишида бошқа масалалар ҳам кўриб чиқилди. Йиғилиш сўнгида кўрилган масалалар юзасидан тегишли қарорлар қабул қилинди.

Ҳайъат йиғилишини Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирининг биринчи ўринбосари Баҳодир Абдураҳимов олиб борди.

Йиғилишда Қорақалпоғистон республикаси ва барча вилоятларнинг маданият бошқармалари бошлиқлари, театр режиссёрлари ва рассомлари, музейларга мутасадди ходимлар иштирок этдилар.

ҲАЖВДАГИ ДОНОЛИК

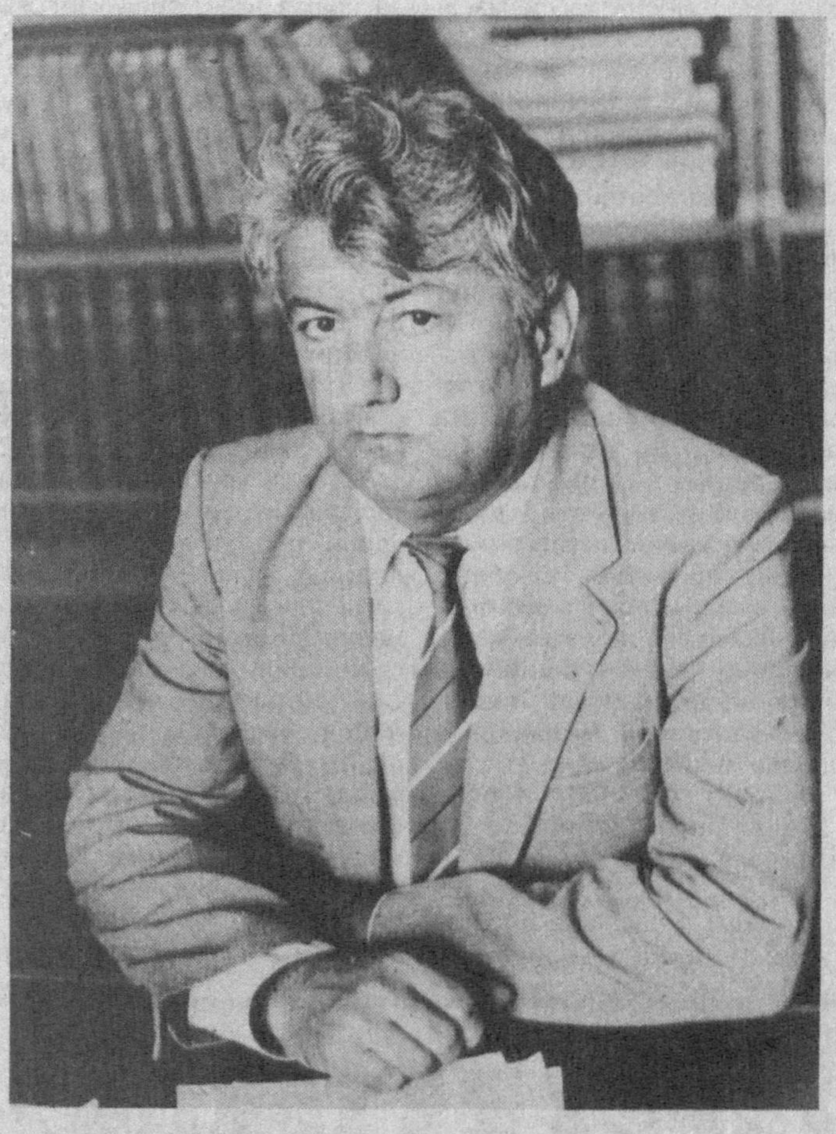

Неъмат Аминов Бухоронинг ўлмас кулгисини, ўзига хос қаҳқаҳа оламини, бетакрор ҳажвий қаҳрамонларини юксак маҳорат билан адабиётимизга олиб кирган истеъдод соҳиби. У киши айрим ёзувчиларга ўхшаб ҳаётдан атай қаҳрамон қидирмайди. Умуман Неъмат Аминов ижодида тўқима ёки ўйлаб топилган қаҳрамонларни деярли учратмайсиз. Сиз бу қаҳрамонларни яхши танийсиз, айнан кўргансиз, яқиндан биласиз ёки улар қайсидир жиҳатлари билан сизга ҳам ўхшайди. Шунда беихтиёр куласиз, куласизу «дардингиз» ичингизда кетади. Назаримда, қармоққа тушган балиққа ўхшаб қаҳрамонлари Неъмат акани ўзлари излаб келади ёки ўзлари рўпара бўлади. Улар ёзувчига «акажон, мани бир ёзсангизчи» деб мурожаат қилаётгандек туюлади. Неъмат ака эса уларни бирма-бир саралаб гоҳ фелетон, гоҳ ҳажвия, гоҳ ҳикоя, гоҳ роман саҳифаларига қимирламайдиган, анча-мунчага ўчиб кетмайдиган, ўқиган сари мазза қиладиган даражада михлаб ташлайди. Ҳар бирида бир иллати, қусури бор бу қаҳрамонларни тилдан тилга кўчиб юрадиган характерга айлантиради. Шу боис Неъмат Аминовнинг ҳар бир янги асари тез тилга тушади, одамлар ўртасида шов-шув бўлиб кетади. Саид Аҳмад ака айтганидек: «Неъмат Аминовнинг ризқи ҳар ерга сочилган. Ҳажв донини қушга ўхшаб чўқиб олаверади. У ёзиб улгурмаган ёки ёзишга қўли тегмаган ҳажвияларини оғзаки ҳикояларга айлантириб, ниҳоятда санъаткорона ўқийди».

Хуллас, Неъмат Аминов кулгуси, у яратган ҳажвий алам ҳеч қачон қаримайди, кўнглингизга урмайди. Чунки бу кулгида донолик бор, бу ҳажвда ҳикмат мужассам. Доно сўз каби, доно кулгининг умри ҳам боқийдир.

Неъмат Аминовдек ҳажвчи бўлиш ҳар қандай истеъдод соҳибига насиб этавермайди. Бундай ёзувчилар халқимизнинг ҳам, адабиётимизнинг ҳам фахри ва бахти. У кишининг «Икки пуллик обрў», «Қирқ учинчи почча», «Лабиҳовуз хандалари», «Жигари тўкилди», «Тилло табассумлар», «Чинорлар қўшиғи» китоблари аллақачон кулгисевар китобхонларнинг маънавий мулкига айланган. Ўтган йили чоп этилган «Бир аср ҳикояти» («Темирчидан қолган тиллолар») китоби ҳам янгилик бўлди. Китобга донишманд ота — адибнинг падари бузруквори Усто Амин Нуруллобой ўғлининг салкам юз йиллик хотиралари асос бўлган.

Биринчи ўзбек ҳажвий романи — «Ёлғончи фаришталар» адабиётимизнинг олтин фондидан ўрин олди. Китобхонларнинг, мутахассисларнинг, ёзувчиларнинг юксак баҳосига сазовор бўлди.

Айни кунларда «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни томонидан «XX аср ўзбек романи» туркумидан чоп этилган ушбу асар қўлма-қўл бўлиб кетди.

Неъмат Аминов ҳаётда ҳам, ижодда ҳам ҳалоллик, имон ва ҳақиқат йўлини мустаҳкам тутган адиб. У киши: «Роман ёзганда ҳам, бир бет ҳикоя ёзганда ҳам имон билан ёзиш керак. Адабиёт аслида имон дегани» дея кўп такрорлайдилар. Ва бу сўзларни ўз ижодларига, ҳаётларига қатъий шиор қилиб олганлар.

Севимли ҳажвчи ёзувчимиз Неъмат Аминов куни кеча 60 ёшга тўлдилар. Қутлуғ ёшингиз муборак бўлсин! Оллоҳ берган умрингизни, истеъдодингизни мустақил Ўзбекистонимизнинг маънавияти ва адабиётини юксалтиришга фидо этишингизга ҳаммамиз ишонамиз!

Ашурали ЖЎРАЕВ

ШЕЪРИЙ ЛАҲЗА

Чўлпон таваллудининг 100 йиллигига

ЧЎЛПОНДУР УЛ

Бу кўнгилнинг муҳаббати дунёга ҳусн эди,
Орзулари кўп эди, кўк қадар узун эди,
Тонгу шом «Эркинг кўрай элим, улусим» деди,
Қат-қатлари ингроқли шикаста сўзондир ул,
Тун бағридан тонгларга узанган Чўлпондур ул.

Ошиқдур ул кундан-да, ойдан-да гўзал ёрга,
Сирдошдир ул кўз ёшлари ёмғир-ёмғир баҳорга,
Тунлари шифо тилаб дардин тўкодир дорга,
Қат-қатлари ингроқли шикаста сўзондир ул,
Тун бағридан тонгларга узанган Чўлпондур ул.

Қўлда кишан кул излаб келган лаҳза ялмоғиз,
«Бўйин эгма ки ҳурсан» деб бўзлаган чанқовуз,
Ўт туйғулар тўкилиб битилмиш «Кеча-кундуз»,
Қат-қатлари ингроқли шикаста сўзондир ул,
Тун бағридан тонгларга уланган Чўлпондур ул.

Ваҳким, офтоблар озғин, зулмат семирган кунлар,
Мўмин элнинг кўксини сичқон кемирган кунлар,
Эрк деган тил кесилган қалбсиз темиртан кунлар
«Халқ денгиздир, халқ кучдир» деб куйган сўзондир ул,
Тун бағридан тонгларга узанган Чўлпондур ул.

Айтинг, нурга ўқ отиб ё тиғ санчиб бўларми?
Ҳар боласи тола нур элни янчиб бўларми?
Озодлик топмагунча юрак тинчиб бўларми?
Оққан дарё оқажак оқ ният сўзондир ул,
Тун бағридан тонгларга узанган Чўлпондур ул.

Ҳурлик деган боласин энди ҳур он йўқлайдур,
Кундан, ойдин-да гўзал гавҳар, дур он йўқлайдур.
Қалб тўла меҳрин тутиб аҳли Турон йўқлайдур.
Булбулдек янгроқ созли 100 ёшли сўзондир ул,
Тун бағридан тонгларга узанган Чўлпондур ул.

Замира РЎЗИЕВА

ШАРҚ НАВОЛАРИ: ТАРИХ, ТАҚДИР ВА МУАММОЛАР

5-бет

ТАФАККУР ҚАНОТЛАРИ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти мамлакатимизда китоб нашри борасида нуфузли муассасалардан бири ҳисобланади. Бу нашриётда алломаларимизнинг, катта-катта ёзувчи ва шоирларнинг, таржимон ва олимларнинг халқимиз қўлидан туширмай ўқиб келаётган асарлари чоп этилган. Чунончи, Аҳмад Яссавийнинг «Ҳикматлар»и, «Темур тузуклари»нинг ўзбек, инглиз, француз тилларидаги нашри, Мирзаолим Мушрифнинг «Қўқон хонлиги тарихи», «Абдурауф Фитратнинг «Чин севиш», Абдулла Қодирийнинг асл нусхадаги «Ўткан кунлар», «Меҳробдан чаён» романлари, хуллас, жуда кўплаб ажойиб асарлар бизни қувонтиради. Бу йил нашриётда китоблар қатори Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллигига бағишланган албом, плакат, откритка, буклетлар нашр этилмоқда.

Нашриёт директори Шоир Зокирович Усмонхўжаев билан бўлган қуйидаги суҳбатимиз жамоанинг режалари ва муаммолари ҳақида борди.

— Ҳозир бозор иқтисоди даврида яшаяпмиз. Бундай шароитда китобхонга манзур бўладиган қандай асарлар чоп этилаяпти ва уларнинг ўқувчи қўлига етиб бориши қандай кетяпти?

— Чиндан ҳам, бозор иқтисодиёти каттаниям, кичикниям ўйлатадиган, тадбиркорлик ва ақлни пешлаб изланишларга ундайдиган муаммоларни келтириб чиқармоқда. Биринчи муаммо харидор талабини ўрганиш, унинг руҳий эҳтиёжларини ҳисобга олиш, маънавий бисотини бойитиш ва шу нуқтаи назардан нашр режаларини оқилона тузиб чиқишдир.

Бугунги китобхонга унинг руҳини бойитадиган бадиий китоблар, унинг тафаккурини чархлайдиган илмий рисолалар, шунингдек, кундалик ҳаётда унга ёрдам берадиган қўлланмалар зарур. Бу замон олдимизга қўяётган талаб, бошқача қилиб айтганда, эндиликда уйдаги гап кўчага тўғри келиши керак. Бу гапнинг маъноси нашриётнинг чоп этиш режалаштирилаётган китоблари ҳали режалаштирилмай туриб, ўз харидорига эга бўлиши лозим.

— Бугунги кунда китоблар кўп чоп этилмаяпти, деган гапларни ҳам эшитиб қоламиз. Ваҳоланки, пойтахтимиздаги барча нашриётларда иқтисодий қийинчиликни енгган ҳолда тарихимизни ёритиб берадиган, қадриятларимизни тиклайдиган, ота-боболаримизнинг ақлимизни лол қолдирадиган ишлари ҳақидаги асарлари кўплаб чиқарилаяпти. Чунончи, Ғафур Ғулом нашриётида Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан ўндан ортиқ китоб ва албомлар чоп этилди. «Ўзбекистон» нашриёти, «Ўқитувчи», Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриётида, «Ёзувчи», «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриётида ва бошқаларда ҳам соҳибқирон бобомиз таваллудларига тўёна сифатида кўплаб китоблар босмадан чиқарилди...

— Умуман, вилоятлар ҳокимликлари қошида жами кутубхоналарнинг эҳтиёжини ўрганадиган, уларни зарур адабиётлар билан таъминлайдиган ташкилотлар тузилиши, нашриёт — кутубхона-ўқувчи тизимини шу ташкилот орқали амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлур эди, деб ўйлайман. Бу ўз ўрнида ҳам китоб тарқатиш ҳиссадорлик жамиятига ёрдам беради, ҳам нашриётлар ишини осонлаштиради. Шундай қилинса, узоқ қишлоқлардаги кутубхоналарга-ю, чекка-чекка жойларга китоблар бемалол етиб боради.

— Китоб нашр этишда бозор иқтисодига ўтиш даврининг ўзига хос талаблари қандай кечаяпти? Ношир ёки муаллиф ўзи хоҳлаган китобни нашр этиши мумкинми?

— Биз ҳам гоҳида «Ношир ёки муаллиф ўзи хоҳлаган китобни нашр этиши мумкин», деган гапларни эшитиб қоламиз. Аслида бундай эмас, ҳар ким истаган китобини нашр эта олмайди. Чиқадиган китоб аввал нашриётнинг ижодий гуруҳи назаридан ўтмоғи керак. Шунда бугунги ижтимоий, маданий ҳаётимиз талабларига жавоб берадиган, мустақиллик, истиқлол ҳақиқатини ёритадиган асарлар танлаб олинади. Қолаверса, ҳар бир китобнинг моддий томонини ҳам ўйлаш зарур. Афсуски, баъзан ношир билан муаллиф орасида бу хусусда баҳслар

Давоми иккинчи бетда

Мулоҳаза

ХОНАДОНЛАРИМИЗ ФАЙЗИ

Мустақиллик шароитида қадриятларимизни, урф-одатлдаримизни тиклар эканмиз, бу жараёнда долзарб масалаларнинг юзага чиқиши табиий. Шу маънода хона жиҳозлари, уларнинг суратларда, хусусан, миниатюраларда акс эттирилиши масаласи кўпчиликни қизиқтириб келади. Чунки миллий қадриятларимизни тиклаш жараёнида, шубҳасиз, хонадонларимизни миллий руҳда жиҳозлашга интилиш пайдо бўлади. Бунинг учун, аввало, қадимги мебеллар турини, шаклини билиш зарур. Умуман, уй жиҳозлари ва мебеллар маданият ҳамда амалий санъатнинг махсус қадимий турларидан бири ҳисобланади. Мебел инсон атрофидаги маиший шарт-шароитларни тўлдириш ва янада яхшилаш учун йўналтирилган. Шу билан бир қаторда, даврларнинг ижтимоий ҳолатлари ва алоқалари ҳақида ҳам қимматли ахборотларни ўзида сақлаб келади. Мебелларда қадимги меъморчилик унсурлари ўз инъикосини топгани каби, ўз навбатида мебеллар тасвирий санъатда, аниқроғи, миниатюраларда ўз аксини топган. Шундай экан, қадимги мебелларни ўрганиш ва қўллаш масаласида миниатюра асосий манбалардан бири сифатида катта аҳамият касб этади. Изланишлардан маълум бўлишича, қадимда мусулмонлар ҳаётида мебел катта ўрин эгалламаган, чунки шарқ аҳолиси ўтириш ва ётиш учун гиламлардан ва шойи матолардан тикилган тўшаклардан фойдаланганлар. Бунинг сабабларидан яна бири Ўрта Осиё иқлими шароити, бу ерда ўрмонзорларнинг тақчиллигидир. Айнан шу сабабга кўра мебеллар қимматбаҳо бўлиб, бу санъат асарлари бой хонадонлар кўрки бўлиб келган. Демак, ниҳоятда кам бўлган. Миниатюраларда эса мебеллар ўсимликлардан, атроф-муҳитдан фарқли ўлароқ шартли тасвирга эмас, балки меъморчилик, либос, мусиқа асбоблари каби реалистик, аниқ тасвирга эга. XV-XVIII ва XIX аср боши миниатюра намуналарини ўрганиш жараёнида уй жиҳозлари эволюциясини кузатишга мушарраф бўлдик. Кузатиш асносида мебелларнинг тахтлар, хонтахталар, зинапоялар ва токчалар каби турларидан фойдаланилгани маълум бўлди. Тахтлар икки турли бўлган: тўртбурчак ва олти қиррали. Улар турли нақшлар билан безатилиб, меъморчиликка монанд бўлган зинапоялар эса тахталарнинг ажралмас қисми ҳисобланган. Зинапояларга ҳам нақшлар ўйиб ишланар эди. Асосан тўғри тўртбурчак шаклидаги зинапоялар кенг тарқалган. Хонтахталар ихчам ва паст бўлиб, ўйма нақшлар билан безатилар эди. Уларнинг шакли думалоқ, тўрт, олти, саккиз қиррали бўлган.

Мебеллар қопламаси сифатида тери ва тилласуви ишлатилган. Уларнинг нақшлари жуда сержило бўлиб, ҳамма вақт ўзига жалб этган.

Хулоса қилиб айтиш мумкин, музейларимиз залларида намойиш этилган, усталар қўли билан яратилган ўша давр буюмлари, хусусан, хонтахталар ва токчаларнинг ишланиши, безатилишидан ҳозирги уй-жиҳозларини тайёрлашда фойдаланилса, шубҳасиз, хонадонларимизда миллий ўзига хослик вужудга келади.

Лола ПЎЛАТОВА

ИЖТИМОИЙ ТАРАҚҚИЁТ ВА ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИ

Жамоатчилик фикри жамият ижтимоий-иқтисодий ҳаёти, давлат сиёсати хусусидаги умумий муносабатларни таркиб топтириш, серқирра турмуш тарзи жараёнларини ва халқ маънавий оламини умуммаъқул меъёрларда ташкил этиш ва уни муайян маромларда йўналтиришда устивор ижтимоий мавқега эгадир. Шу боисдан ҳам Президентимиз Ислом Каримов имзоси билан ҳуқуқий тарбияни такомиллаштириш ва жамоатчилик фикрини ўрганиш борасида махсус фармон қабул қилиниши бежиз эмас. Бинобарин, жамоатчилик фикри ижтимоий онгнинг таркибий қисми, жамият фикрининг фаол ва кенг кўламли намоён бўлиш шакли ҳисобланади. У жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ҳаёти масалаларига доир қарашларнинг ўзига хос ифодаси сифатида узоқ тарихий тараққиёт давомида шакллангандир.

Ижтимоий жамоа тузуми даврида жамоатчилик фикри кишиларнинг жамоавий бирлашувига бўлган ҳаётий эҳтиёжлари маҳсули, уларнинг биргаликда амалга оширилувчи фаолиятлари ва якдил ҳаракатларининг маънавий-ғоявий асоси сифатида юзага келган эди. Бу даврдаги жамоа-уруғлар фикри ўзининг маънавий-интеллектуал даражаси, ифодавий шакллари жиҳатидан примитив хусусиятга эга бўлиб, муайян аниқ фаолият ва такрорланувчи ҳаракатларни амалга оширишга мўлжалланган ҳамда тазйиқий-йўналтирувчи мазмун доирасида чекланган эди.

Жамият ҳаётининг тобора табақалашуви, синфлар ва имтиёзли гуруҳларнинг тарих саҳнасига кириб келиши ва мустаҳкам илдиз ота бориши туфайли жамоатчилик фикри ҳам мазмун ва шакл жиҳатларидан таранглашиб, аҳамият кўламлари кенгая борди: Ибтидоий жамоа давридаги якдил, умумуруғ нуқтаи назарлари ўрнига бир минтақада яшовчи, бир тилда сўзлашиб, бир хил анъаналарга риоя қилувчи халқлар, элатлар оиласида ўзаро зиддиятли фикр-қарашлар ва синфлар, табақаларнинг шу қарашлар негизида шаклланган, реал ҳаёт жараёнларига хос бўлган ижтимоий фикрлари юзага келди.

Инсон табиатига хос хусусият — имконият доираси қанчалик тор бўлса, уни тобора кенгайтиришга бўлган эҳтиёжнинг шунчалик кучлилиги — табақавий ижтимоий фикрлар антагонизимига олиб келди. Кишилик жамияти ўзининг минг-минг йиллик тарихий тараққиёти давомида аслида босқинчилик, истиловий жангу жадаллардан кўра, ўзаро фуқаровий урушлардан кўпроқ талофат кўрди. Бундай урушларни тахт учун, насл-насабларнинг пасайган мавқеини тиклаш учун ёки қандай бўлмасин, бошқа бир мақсадларга эришиш учун олиб борилган кураш деб таърифламайлик, моҳият-маъносига кўра, бу талашув, тортишувлар, ўзаро қирғин-баротлар негизида исёнкор ва яратувчи жамоатчилик фикрининг қудратли кучи ётганлигини унутмаслик керак.

Жамоатчилик фикрининг инсонлар аниқ ҳаёти жараёнларининг инъикоси тариқасида намоён бўлиши ва ижтимоий тараққиётнинг муҳим ҳаракатлантирувчи кучи сифатида катта аҳамиятга эгалиги жамиятнинг зиёли ва илғор аҳлига тобора аёнлаша борди. Шу кучни жиловлаш, муайян мақсадларга хизмат қилдириш жамики ҳукмдорлар, императорлар ва амирлар учун ўз жамиятларини бошқариш жараёнларида асосий тамойиллардан бири бўлиб келди. Кишилик тарихи давомида жамоатчилик фикрини восита ёки мақсадга айлантирмасдан туриб, бирор-бир оламшумул воқеанинг амалга оширилганлигини эслаш ўта мушкулдир.

XX асрнинг энг улуғвор ва оламшумул воқеалари туркумига кирувчи ҳодиса — собиқ Совет Иттифоқида 70 йил давомида социалистик тузум ўрнатишга бўлган уринишлар барбод бўлиши, бу империянинг бирварақайига парчаланиб, қатор мустақил давлатларнинг юзага келиши, жаҳон халқлари тарихида жирканч колониализм сиёсатининг таназзулга учраши ижтимоий-сиёсий жиҳатдан пишиб етилган жамоатчилик фикрининг маҳсулларидир, десак, хато бўлмас. Сўнгги вақтларда айрим ажнабий маддоҳлар озодликка чиққан халқларни зўрлаб бўлса-да, империализмга қайтаришга жон-жаҳдлари билан уринмоқдалар. Мустақиллик тарихнинг бир ўйини, тасодифий ҳодиса деб баҳолаб, миллатлар орасига адоват уруғини сочишга шайланмоқдалар. Уларнинг бундай хатти-ҳаракатлари жамият тараққиёти ва ижтимоий фикр жараёнини атайин соддалаштиришга уриниш ёки ҳаёт қонунлари ривожини тушунмасликдан ўзга нарса эмас.

Жамоатчилик фикрига жиддий ёндошмаслик мисли кўрилмаган фожеавий оқибатларга олиб келиши шубҳасиздир. Жамиятнинг табиий оқимини тадрижий такомиллашув асосларида ривожлантириш эмас, балки зўрлик билан бир зумда инқилобий ўзгартиришга уриниш, одатий, фуқаровий урушларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Зеро, жамики инқилоблар фуқаролар уруши дебочаси ва негизидир.

Донишманд ва қадимий Турон ўлкаси — Ўзбекистонда мустақиллик қадам-бақадам, жамоатчилик фикри пишиб етилиши асосида, ижтимоий онгдаги мустақиллик ғоясининг эволюцион тарзда ўсиб-ривожланиб, кишилар онгида реал моддий кучга айлана бориши алфозларида қўлга киритилди. Ватанимиз мустақиллиги жамоатчилик фикри қонуниятларини чуқур англаган моҳир сиёсат соҳиблари донишмандлигининг самараси, Аллоҳнинг карами ва халқимизнинг улкан ғалабасидир.

Ватан мустақиллигини сақлаш ва мустаҳкамлашда жамоатчилик фикри янада катта аҳамиятга эга. У халқимиз озодлиги, адолатли, нурли, истиқболли, фаровон ҳаёт посбони сифатида янги мазмун ва кўринишларда намоён бўлиши ва ана шу муқаддас мақсадлар йўлида хизмат қилиши тайиндир.

Жамоатчилик фикри ўз моҳиятига кўра ижтимоий муносабатлар ҳосиласи сифатида жамиятнинг ижтимоий-тарихий ҳолатига мувофиқ ҳодисадир. У жамиятнинг ўзига хос образи, реал ифодаси бўлиб, шу жамиятга хос жамики хусусиятларни ўзида акс эттиради.

Жамоатчилик фикрининг муҳим функцияларидан саналмиш тарбия ва умуминсоний қадриятли мақсадлар сари халқни йўналтириш вазифалари янги серқирра мазмун касб эта бошлади. Агар тоталитар тузум даврида жамоатчилик фикрининг асосий йўналиши шахсни коллектив орқали ва фақат коллективда баҳолаш бўлиб келган ва унинг назарий асослари ана шу йўналишда атрофлича ишлаб чиқилган бўлса, истиқлол йўлига кирган мамлакатимизда кенг халқ оммасининг катта долзарб ижтимоий-сиёсий масалаларга муносабати ўрганилиб, халқнинг фикр қарашлари давлат сиёсатини белгилашда муҳим асос сифатида хизмат қила бошлади.

Жамоатчилик фикрининг яна бир муҳим йўналиши меҳнаткашларнинг давлат ва жамоат ташкилотларига мурожаат тарзида муносабат изҳор этишларида намоён бўлади. Мурожаат мазмуний табиатига кўра масалага тазйиқий ёндошув бўлмасдан, бирор-бир муҳим масалага давлат ва жамоат ташкилотлари раҳбарлари эътиборини жалб этиш, муаммога адолат ёки тезкорлик талаблари асосида аҳамият бериш хусусидаги халқ ташвишидан яралган таклиф-тавсиялардан иборатдир. Мурожаат меҳнаткашларнинг жамоавий хатлари, мажлислар, конференциялар қарорлари, оғзаки чиқишларида ўз ифодасини топади. Жамоатчилик фикри ифодасининг бундай шакли ижтимоий ҳодисалар ривожи ёки бошқариш услублари мазмунига эътироз ёки эътироф тарзида бўлиб, бу борадаги омма муносабати ўзининг мантиқий асосланганлиги, ихчамлиги ва масала ечимига ишоравий хусусияти билан ажралиб туради.

Хуллас, жамоатчилик фикри ҳамма даврлар ва салтанатлар, катта ва кичик халқлар, алоҳида шахслар тақдирини белгилашда, аҳиллик ва адолатнинг қарор топишида муҳим омил, битмас-туганмас қудратга эга куч ҳисобланиб келган. Масалага ана шу нуқтаи назардан қараганда, жумҳуриятимизда ҳуқуқий тарбияни такомиллаштириш ва жамоатчилик фикрини ўрганишга тааллуқли махсус фармон қабул қилинганлиги муҳим аҳамиятга эгадир.

Мансур БЕКМУРОДОВ,
А. Қодирий номидаги Тошкент Давлат Маданият институти декани

ОЛИМ, ЖУРНАЛИСТ, ТАРЖИМОН

Мирзо Улуғбек номидаги Тошкент давлат университетининг мударриси, олим, журналист ва таржимон Анвар Каримовни жамоатчилик маданиятимиз жонкуярларидан бири сифатида билади. У ўзбек радиоси ва телевидениеси тадқиқотчиси ҳамда танқидчиси сифатида танилган. Жумҳуриятимизда оммавий ахборот воситалари равнақи, юқори малакали журналист мутахассислар тайёрлаш ишига муносиб ҳисса қўшиб келаётир.

Қутлаймиз!

Зиёлилар хонадонида камол топиб, вояга етган А. Каримов ёшлигидан ўқишда, хизматда, жамоат ишларида тенгдошларига ибрат бўлди. Тошкент давлат университетини муваффақиятли тугатиб, жумҳурият ойнаи жаҳонида турли лавозимларда ишлаб, «Студентлик — олтин даврим», «Ғазалхон ёшлигим», «Олим бўлсанг — олам сеники», «Она шаҳрим — Тошкентим», «Азамат ўлка ёшлари», «Ғунча» каби ўнлаб телевизион журналлар ва туркум кўрсатувлар ташкил этди. Телевизион очерк, лавҳа, ранг-баранг кўрсатувлар, телефилм, видеофилмлар муаллифи бўлди. Фанда илмий мактаб яратган йигирмага яқин алломалар ҳақидаги ҳужжатли кинофилмларга сценарийлар ёзди.

А. Каримов Ўзбекистонда телевидение ва радио танқидчилигига асос солганлардан бири. Ўзбекистон радиоси ва телевидениеси тарихи, назарияси ва амалиёти, ўзбек киносига оид 3 китоб, 600 дан ортиқ мақолалари эълон қилинган. Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, унинг илк мақолалари бундан 35 йил муқаддам қўлингиздаги газета саҳифаларида босилиб чиққан эди. Бу даргоҳда ижодий мактабни ўтаган, журналистик маҳоратни пухта эгаллаганди.

А. Каримов кейинги қирқ йилдан буён жумҳурият оммавий ахборот воситаларида фаол қатнашиб келади. Мустақиллик даврида жумҳурият радиоси орқали унинг ижтимоий-сиёсий, маънавият ва маърифат мавзуларидаги «Сиёсий портретга чизгилар», «Ҳар бола — бир дунё», «Амир Темур сиймоси», «Жума ўгитлари», «Фан дарғалари» туркум эшиттиришлари, сиёсий ва халқаро масалалар бўйича шарҳлари мунтазам янграб турибди.

Талабалик давридан бошлаб бадиий ижод билан ҳам шуғулланиб келаётган олим Европа, Осиё, Африка адибларининг ҳикоялари, роман ва қиссаларини ўзбек китобхонларига етказишда самарали меҳнат қилаётир. Улар орасида Ж. Неру, П. Чанд, М. Горький, Э. Войнич, Р. Киплинг, О. Гончар, Р. Бредбери ва бошқалар бор.

А. Каримов 30 йилдан буён ТошДУ журналистика факултетида юқори малакали журналист мутахассислар тайёрлашга салмоқли ҳисса қўшиб келаётир. Бу даргоҳда доцент, факултет декани, 14 йил давомида телевидение ва радиоэшиттириш кафедраси мудири лавозимларида ишлади. Телевизион ва радиожурналистика асослари, Ўзбекистон радиоси ва телевидениеси тарихи, журналистнинг касбий одоб-ахлоқи умумий предметлари ҳамда махсус курслардан назарий ва амалий машғулотлар олиб боради. Унинг педагогик маҳорати эътироф этилиб олий таълим аълочиси унвони берилган. Унинг раҳбарлигида ўнга яқин иқтидорли ёшлар номзодлик, докторлик диссертацияларини ҳимояга қўйдилар. Ҳозирги кунда у киши журналистика факултетининг халқаро бўлимига раҳбарлик қиляпти..

Фидойи инсон, жонкуяр устоз ва ижодкор Анвар Каримовни муборак 60 ёши билан қутлаб, соғлик-саломатлик тилаймиз. Имонингиз мустаҳкам, умрингиз зиёда, ижодингиз баракали бўлсин.

Беккул ЭГАМҚУЛОВ

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

ЖАДИД МАКТАБЛАРИ ҚАНДАЙ БЎЛГАН?

ёхуд XIX аср охири — XX аср бошларида Туркистон бошланғич мактабларидаги ислоҳотчилик ҳаракатлари ҳақида

Жамият тараққиётнинг қуйи босқичидан юқорироқ босқичига ўтиши учун шарт-шароитлар етилган пайтда турли ижтимоий ҳаракатлар авж олиб кетади. Натижада ижтимоий инқилоблар ёки ислоҳотлар амалга ошади. XIX аср охири — XX аср бошларида Туркистон ўлкасида пайдо бўлган жадидчилик ҳаракати ҳам ана шу тарзда етилиб, тарих майдонига чиққан маърифатпарварона ислоҳотчилик оқимларидан бири эди.

Маълумки, иқтисодиётнинг барқарор ўсишини таъминлаш учун халқ маънавий маданиятининг ўзи етарли эмас, бунинг учун унинг моддий маданият даражасини ҳам кўтариш зарур бўлади. Бундай ҳолда халқ таълимини ислоҳ қилиш эҳтиёжи биринчи ўринга чиқади. Чор Россияси Туркистонни истило қилгандан кейин маҳаллий илғор зиёлилар ўлка иқтисодий жиҳатдан Овруподан, жумладан, Россия давлатидан анча орқада қолиб кетганлигини чуқур ҳис қилдилар. Бу муаммонинг ечимини, чоризм маъмурлари зимдан юритган сиёсатдан фарқли ўлароқ, қадимдан мавжуд бўлган ва чуқур шарқона маънавий таълим-тарбияга асосланган маҳаллий мактаблардаги таълим-тарбия жараёнига Оврупонинг техник маданияти ютуқларини қўшиб юборишда ва уйғунлаштиришда, маҳаллий халқларни юксак даражада маданиятли қилишда, Туркистонни иқтисодий жиҳатдан ривожланган илғор давлатлар қаторига олиб чиқишда деб билдилар.

Шу мақсадда Туркия ва Миср каби мамлакатларда ҳукумат, чор Россиясининг Қрим, Волгабўйи, Озарбойжон каби туркийзабон аҳоли яшайдиган минтақаларида демократлар амалга ошираётган маорифий ислоҳотлардан ўрнак олдилар. Ана шунинг самараси сифатида 1893 йили Самарқандда дастлабки жадид мактаби пайдо бўлди. Унга Россияда биринчилардан бўлиб туркий тилда янги усулдаги мусулмон мактаби очган, Боқчасаройда чиқадиган «Таржумон» рўзномасининг муҳаррири, «жадидчиликнинг маънавий отаси» Мирзо Исмоилбей Ғаспирали асос солди. Шундан сўнг бундай мактаблар сони кўпая борди. Жумладан, 1879 йили Андижонда, 1898 йили Еттисув вилоятининг Тўқмоқ қишлоғида, Пржевалск шаҳрида ва бошқа жойларда янги усулдаги ўқув даргоҳлари очилди.

Татар педагоглари бошлаб берган ўлка маорифини ислоҳот қилиш ҳаракати маҳаллий зиёлилар ўртасида ҳам оммавий тус олди. Туркияда нашр этиладиган «Ҳур Туркистон учун» рўзномасида эълон қилинган «Туркистонда жадид мактаблари» мақоласида айтилишича, ўлкада маҳаллий зиёлилар томонидан очилган илк жадид мактабларидан бири 1898 йилда Қўқонда Салоҳиддин домланинг интилишлари туфайли дунёга келган. 1899 йили эса Тошкентда Маннон Қори, Андижонда Шамсиддин домла бу ташаббусни амалда қўллаб-қувватлаганлар. 1900 йили Тошкентда Мунавварқори Абдурашидхон ўғли, 1903 йили Самарқандда Маҳмудхўжа Беҳбудий томонидан ҳам ана шундай мактаблар очилган. Уларнинг ташаббуси бутун ўлкага ёйилган.

Хўш, усули жадид мактабларининг моҳиятини туркистонлик жадидлар қандай тушунганлар? Буни Оренбургда чиқадиган «Шўро» журнали Россия мусулмон мактаблари миқёсида ўтказган сўровномага наманганлик мактабдор Дадамирза Қори берган жавобдан ҳам билиш мумкин. У сўровномага: «Бошланғич мактабнинг мақсади — инсонни Қуръонда тасвирланган инсон каби қилиб тарбиялаш ва натижада бизнинг динимиз сақланишини ва миллатимизнинг мавжудлигини таъминлайдиган асосларни яратмоқда», — деб жавоб берган.

Ўша давр вақтли матбуотида мана бундай мазмундаги хабарлар тез-тез босилиб турарди: «Вожиб толеъға шукрлар бўлсинки, ушбу йигирманчи аср маданиятининг таъсири Туркистонда ҳам шароит эта бошлади, шул тариқадаки, жаҳондаги кичкина бир шаҳарда миллатимиз учун нури маорифдан баҳра олмоқ ва ижобийликни мадназар этиб, тужжор мирзо Искандарбой жаноблари ўз кисса-ҳамёнларидан харж этмоқ шарти ила уч ойлик бир мактаби ибтидоияни таъмин ва таъсис қилмоғини хабар берди» («Самарқанд», 1913 йил 30 июл).

Ўзбекистон ҳудудидаги янги усул мактаблари асосан тўрт йиллик бошланғич таълимга асосланганди. Фақат Октябр тўнтариши арафасидагина Тошкент, Қўқон, Самарқанд каби йирик шаҳарларда 6-7 йиллик юқори синфлар ҳам пайдо бўлади. Ўқиш учун ота-оналар томонидан мактабдорларга 1 сўмдан 3 сўмгача ҳақ тўланган, ўқувчиларнинг 20 фоизгача бўлган қисми бепул таълим олган.

Янги усул мактабларини қадимийча мактаблардан қуйидаги хусусиятлар ажратиб турган: уларда синф-дарс тизими жорий этилган, хат-савод товуш услубида чиқарилиб, ўқувчилар ишни ўқиш билан бир пайтда ўрганганлар; биринчи дарслик сифатида она тилидаги «Алифбо» ўқитилган; ўқув дастурига мажбурий ўқитилувчи дарслар сифатида арифметика, жўғрофиё, дунё маълумоти каби фанлар ҳам киритилган; дарс давомида айрим кўргазмавий қуроллардан фойдаланилган ҳамда гигиеник шароитлар яхшиланган.

Шу ўринда бу ислоҳотлар миллий таълимнинг ўзига хос хусусиятини, яъни ўқитув ишлари шарқона қадрият бўлмиш диний таълим-тарбия, миллий-маънавий асосларни сақлаб қолган ҳолда амалга оширилганлигини таъкидлаб ўтиш лозим. Негаки, жадид мактабларининг рус истилочилари очган мактаблардан устунлиги ва маҳаллий аҳоли томонидан кенг қўллаб-қувватланиши аввало ана шу негизларга бориб тақалади.

XX аср бошларидаги маҳаллий халқ таълимидаги яна бир ўзига хос жиҳатни назардан қочирмаслик керак. Аниқроғи, уларнинг барчасида ҳам юқорида санаб ўтилган янгиликлар бир хил даражада жорий этилмаган. Маълумотларга қараганда, ушбу даврда ўлкадаги янги усул мактаблари икки турга бўлинган. Биринчи турдагилари масжидлар қошида бўлиб, уларга товуш услубини қўллаш орқали янгилик киритилган. Иккинчи турдагилари рус бошланғич мактабларига яқин бўлиб, ўқитиш ва тушунтириш товуш услубига асосланганидан ташқари, уларда Оврупо мактабларидаги каби умумтаълим фанларининг асослари ҳам ўқитилган. Шунга кўра ва мактаблар ягона бошқарув марказига эга бўлмаганлиги сабабли ўқитиш турлича ўқув дастури ва турли дарсликларга таянилган ҳолда олиб борилган. Асосан дин асослари, она тили, ҳисоб (арифметика), жўғрофиё, тарих, ахлоқ дарслари ўқитилган. Айниқса, ўзбек тилини ўргатишга алоҳида эътибор берилган. 1910 йилдан бошлаб айрим мактабларда рус тили ҳам ўқитила бошланган.

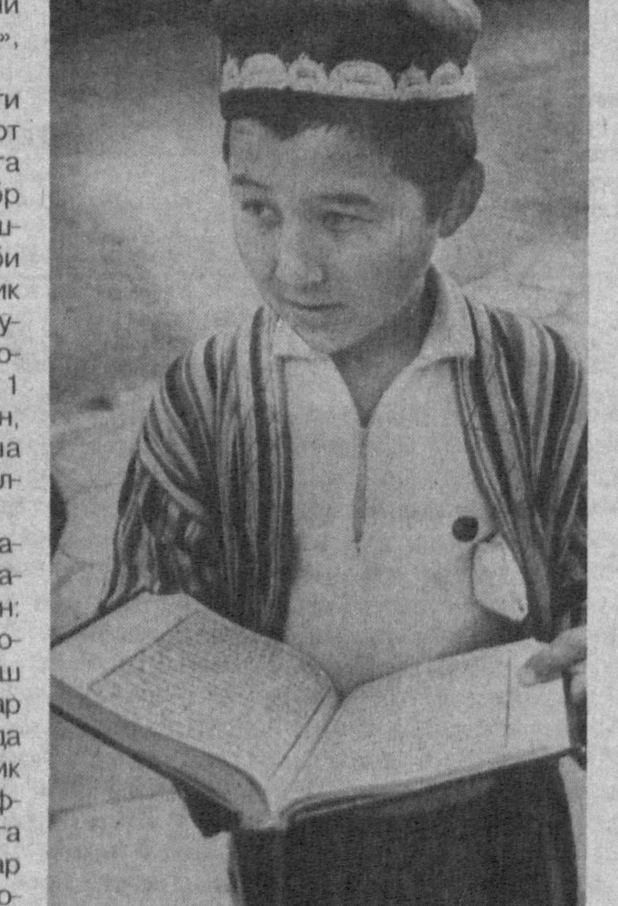

Таълим ўқитувчиларнинг ўзлари танлаган дарсликлар асосида олиб борилган. Шу сабабли рўзномаларда усули жадид мактаблари учун нашр этилган дарсликлар рўйхати доимий равишда эълон қилиниб турилган. Улар кўпинча мана бундай мазмунда бўлган:

«Саидризо Ализода тарафидан ёзилган бу Туркистон ибтидоий мактабларининг биринчи синфи учун янги усул ила тартиб берилган туркча «Алифбо» ва ўқув китоби... икки ҳиссаға бўлуниб, биринчи ҳиссасида «Алифбо» ҳарфлари усули савт узра тадриж ила кўрсатилиб, қисқа-қисқа жумлалар ва турлича таркиблар ёзилгандур. Иккинчи ҳиссасида эса болаларнинг зеҳнига муносиб кичик-кичик ҳикоялар, содда ва очиқ шеърлар дарж этилган ва муносабати ила бир пора муҳим сарф қоидалари кўрсатилгандур». («Ҳуррият», 1917 йил 29 август).

Янги усул мактабларини кенг тарғиб қилиш, улардаги таълим-тарбия натижаларини омма ўртасида намойиш этиш мақсадида имтиҳон олиш маросимлари тантанали вазиятда ўтказилган. Бу ҳақда вақтли матбуотда қуйидаги каби хабарлар тез-тез чоп этилиб турган: «Самарқандда мактаби Шакурийнинг имтиҳони 11 нчи май шанбадан бошлаб уч кун соат 9 дан 10 гача давом этади ва имтиҳон мажлиси барча учун очиқдир». («Самарқанд», 1913 йил 13 апрел).

Архив ҳужжатлари ва бошқа тарихий манбалар янги усул мактаблари фақат ўғил болаларнигина эмас, балки қиз болаларни ўқитиш учун ҳам очилганлигидан гувоҳлик беради. Жумладан, Тошкентдаги Хонхўжаев, Собиржон Раҳимжонов, Сайфулмулюкова, Перовскдаги Бекбулатов, шунингдек, Қўқон, Каттақўрғон, Самарқанд каби шаҳарлардаги бир қанча мактабда қиз болалар янги услубда ўқитилганлиги ҳақидаги маълумотлар қатор манбаларда сақланиб қолган.

Октябр тўнтариши арафасида жадид мактаблари сони қанча бўлгани тўғрисида аниқ маълумотлар йўқ. Чунки бу мактаблар ўлка аҳолиси томонидан яхши қабул қилинганидан, улардаги ислоҳотлар бошқа мактабларга ҳам тарқалиб кетаётганлигидан, қолаверса, бу мактабларда миллий уйғониш белгилари борлигидан хавотирга туша бошлаган чор Россияси маъмурлари жадид мактаблари фаолиятини чеклашга ҳамда уларнинг ташаббускорларини таъқиб остига олишга интилганлар. Жумладан, 1908 йили граф К. К. Пален бошчилигидаги тафтиш комиссияси аъзолари Туркистондаги янги усул мактабларини текшириб, шундай хулосага келадилар: «Ўқув дастури ва ўқитиш жараёни ўқувчилар онгида Исломнинг улуғлиги ва қудратлилигини шакллантириш, Исломнинг ўтмишдаги мавқеини тиклаш ва мусулмон халқларини бирлаштириш ишига хизмат қилиш истагини туғдириш ғоясини мустаҳкамлаш мақсадига қаратилган». Ана шу текшириш натижалари асосида 1912 йилнинг 25 январида Туркистон генерал - губернатори Самсонов имзоси билан янги усул мактаблари учун махсус қоида жорий қилинади.

Мазкур қоидага биноан, ўлкада татар педагоглари томонидан мактаблар очиш амалда таъқиқлаб қўйилади. Маҳаллий маърифатпарварлар учун эса фақат халқ маорифи инспекторининг рухсати билангина бундай мактаблар очишга рухсат этиладиган бўлади. Бунинг учун таъсисчилар таълим олиб бориладиган дарсликлар номи кўрсатилган ўқув дастурини инспекцияга тақдим этишлари шарт эди. Қолаверса, янги усул мактабларида рус тилини ўқитиш ҳам тавсия этилганди. Бу қоидалар моҳиятан миллий онги уйғонаётган зиёлиларни «беозор йўл билан жиловлаб қўйиш»га, уларни истилочилар ҳукмига бўйсундиришга ва маърифат орқали миллий мустақилликка бўлган интилишларини сўндиришга қаратилганди. Аммо чор истилочилари бу эҳтиёт чорасини қўллаш борасида анча кечиккандилар. Сабаби, ўша пайтда маърифатпарвар татар педагоглари ташаббуси билан бошланган ислоҳотчилик ҳаракати ташаббуси аллақачон маҳаллий зиёлилар қўлига ўтиб бўлганди. Маҳаллий аҳоли орасидан янги усул мактабларининг кўпсонли ўқитувчи-мутахассислари етишиб чиққандилар. Улардан айримлари Қозонда, баъзилари Туркияда, бир қисми эса Марказий Осиё шаҳарларининг ўзида таълим олгандилар.

Зеро, ўша кезларда педагоглар тайёрлаш билан шуғулланадиган маҳаллий ва чет эллик маърифатпарвар ҳомийлар томонидан очилган ўқув-ўқитиш муассасалари анча кўпайиб, кенг фаолият кўрсата бошлаганди. Сўзимизнинг исботи сифатида ушбу манбаларга кўз югуртирайлик:

«Усули таълимдан хабардор муаллимларнинг кераклигини билиб, Самарқанд анжумани маорифи Қафқоздан усули таълимдан хабардор ва Дорилмуаллиминдан чиққан бир муаллимни талаб қилиб, Самарқандга келтурди. Бул муаллим тахминан уч ойдурким, ниҳол бозоридаги эски мактабда муаллимлар курси очиб, ўн-ўн беш нафар баъзан муаллим ва баъзан ҳаваскор талабаларни жамлаб, замонамизга лозим бўлган улум ва фунун ҳамда усули таълим дарсларига бошлагандур» («Ҳуррият», 1917 йил 25 август).

«Истанбулда янги дорилфунун хайрия йўли билан очилган, унга Миср шаҳзодаси ҳам хайрия қилган ва бу дорилфунунга бутун дунё мусулмонлари, жумладан, Русия мусулмонларидан ҳам талабалар қабул қилинади» («Самарқанд», 1913 йил 2 август).

Қисқаси, жадидларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли Октябр тўнтариши арафасида янгича усулдаги мактаблар бутун Туркистонни қамраб олди. Аммо, таассуфки, уларнинг кўпчилиги ҳукуматдан яширин ҳолда фаолият кўрсатарди. Шу сабабли, улар расмий ҳужжатларда қайд этилмаганди. Бунга Фарғона вилояти халқ таълими муассасалари инспектори О. Егоров 1910 йилда Туркистон ўлкаси халқ таълими муассасалари бош инспекторига юборган хабар яққол далил бўла олади. Унда, жумладан, шундай дейилади:

«Менга ишониб топширилган инспекцияда янги усул мактабларининг нима учун тегишли рухсатсиз очилганлиги сабабларини билмайман. Чунки, биринчидан, улар менинг Фарғона вилояти ўқув муассасалари инспектори лавозимига тайинлангунимга қадар (1908 йил 1 сентябргача) мавжуд бўлган, иккинчидан, айни пайтгача инспекция девонхонасида сақланаётган ҳужжатларда бундай мактаблар мавжудлиги ҳақида ҳеч қандай ишора берилмаган. Бу мендан аввалги инспекторнинг ушбу мактаблар мавжуд бўлганлигидан хабардор бўлганлигига шубҳа уйғотади. Уларнинг (янги усул мактабларининг) барчаси инспекция ва маъмуриятнинг розилигисиз, аҳолининг ўзи томонидан очилган. Ҳозир бизга маълум бўлишича, улардан айримлари 5, ҳатто 10 йилдан буён мавжуд».

Бинобарин, Октябр тўнтаришигача Туркистон ўлкасида мавжуд бўлган жадид мактабларининг сони ҳақида бир тўхтамга келиш қийин. Аммо бу мактабларнинг ўлкада тарқалиши ва улар сонининг ўсиб бориши ҳақида қуйидагича умумий хулоса чиқариш мумкин:

1905 йилгача Туркистон ўлкасидаги жадид мактабларининг сони нисбатан секин ўсган, 1905-1910 йиллардан бошлаб бу жараён тезлашган. Чор ҳукуматининг реакцион тадбирлари натижасида 1911-1913 йилларда ўсиш суръатлари яна пасайган ва 1913 йилдан эътиборан қайта ўса бошлаган.

XIX аср охири — XX аср бошларида рўй берган Туркистон халқ таълими тизимидаги ислоҳотчилик ҳаракатини ўрганиш бизга миллий мустақилликка интилган маърифатпарвар ота-боболаримиз маҳаллий таълимда мавжуд бўлган қолоқликларни бартараф этиш учун нималар қилганликларини, қайси қадриятларни сақлаб қолишга интилганликларини англашимизда ёрдам беради. Бу эндиликда мустақилликка эришган Ўзбекистоннинг маънавий соҳадаги миллий сиёсати учун ҳам жуда муҳимдир. Чунки аждодлар меросини ўрганиш ва унинг ижобий томонларини қадрлаш халқ таълимини такомиллаштиришга, уни мустақиллик эҳтиёжлари асосида қайта қуришга замин яратади.

Гулнора ал-ФАРҒОНИЙ,
ЎзФА Тарих институти кичик илмий ходими

ТАФАККУР ҚАНОТЛАРИ

Боши биринчи бетда

бўлиб туради. Лекин ҳар қандай ҳолда ҳам бадиий жиҳатдан бўш асарлар, ҳомийси бор-ку, деган ўйда, нашр қилиниши тўғри эмас. Баъзи муаллифларда советлар давридагидек ноширга юқори ташкилотлар орқали таъсир ўтказиш одатлари ҳам йўқ эмас.

Яна шуни ҳам таъкидлаш лозимки, ёзувчиларимиз олдида истиқлол даврини кенг кўламда, чуқур таҳлил этадиган, замонамиз талабларига тўла жавоб берадиган асарлар яратиш муаммоси мавжуд. Бу ҳақда Президентимиз ўз маърузаларида, турли анжуманларда куйиниб гапирмоқдалар. Зеро, халқимизнинг севиб ўқиладиган китобларга эҳтиёжи катта. Бу ёзувчиларнинг масъулиятини оширмоғи даркор.

Албатта, улкан ўзгаришларни, руҳимиздаги янгиланишларни қоғозга тушириш осон иш эмас. Шунга қарамай, ижодкорларимиз тинч туришгани йўқ. Улар шу ҳақда ўйлашмоқда, изланишмоқда, асарлар ёзишмоқда.

— Инсон манфаатлари йилида истеъдодли ёшларни қўллаб-қувватлаш мақсадида нима ишлар қилаяпсизлар?

— Ёш истеъдодлар эртанги кунимиз, адабиётимиз келажаги демакдир. Бу йил, Президентимиз ташаббуси билан инсон манфаатлари йили, деб эълон қилинган. Республика Давлат матбуот қўмитасининг қутлуғ бир ташаббуси ҳар қанча мақтовга лойиқ ва арзигуликдир. Гап шундаки, қўмитамиз тизимидаги ташкилотлар: ижарадаги Тошкент полиграфия комбинати, «Ўқитувчи» нашриёти, Янгийўл китоб фабрикаси, «Ўзматбуоттаъминот» бошқармалари ҳомийлигида бу йил ўттиздан зиёд ёш истеъдодларнинг илк китоблари нашрдан чиқарилмоқда. Уларнинг ҳаммаси «Истеъдод-97» рукни остида нашр этилмоқда. Ушбу китобларни бизнинг нашриёт билан «Ёзувчи» нашриёти босмага тайёрлади. Маълумки, ўтган йили ҳам «Истеъдод—96» рукнида бир қанча китоблар нашр қилинган эди. Умидимиз борки, бу яхши одат анъанага айланиб қолади.

— Нашриёт ва «Кўзгу» газетаси ҳамкорлигида «Китоб» танлови ўтказишдан мақсад нима?

— Ношир ва китобхон ҳамкорлиги ҳамиша муҳим масалалардан бири бўлиб келган. Маънавиятимиз омили бўлган китоб нашри учун улар бақамти, келишиб иш тутмасалар, бу йўлдаги ривожланиш суст кечиши аниқ. Шу сабабдан улар доимо бир-бирлари билан «дийдорлашиб» туришлари мақсадга мувофиқдир. Бугунги кунда биз бозор кўтарадиган китоблар чиқаришимиз лозим. Улар китобхоннинг маънавий оламини, руҳий дунёсини бойитишга хизмат қилмоғи лозим. Бунинг учун нашриётга китобхонларнинг катта ёрдами керак. Улар ноширларга қандай китобларни, кимнинг асарларини нашр қилишда маслаҳат берсалар, фойдадан холи бўлмайди. Бу китобхонлар тарафидан кўрсатилган беғараз илтифот бўлади.

Суҳбатдош: Назира ЖЎРАЕВА

ДАВРА СУҲБАТИ

Абдулла Қодирий номидаги давлат мукофотига номзодлар

ИСТИҚЛОЛ ИЛҲОМЛАРИ

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ: — Мамлакатимиз Истиқлолга эришгандан бери орадан ўтган олти йил, гарчи санъат ва адабиёт дунёсида туб ўзгаришлар, оламшумул кашфиётлар яратилишини таъмин этадиган даражада узоқ муддат ҳисобланмаса-да, ижодкор зиёлиларимизнинг эркин ижод қилишларига тўла-тўкис шароит туғдириб бергани билан ғоят қадрлидир. Эндиликда шоир, ёзувчиларимиз ҳар қандай мафкуравий тазйиқлардан озод, асарлари учун мавзу, услуб, тасвир воситаларини улар ўз инон-ихтиёрларига кўра танлаш эркига эгадирлар. Эркин ижодий муҳит истиқлол йиллари адабиётимизни янгидан-янги мавзулар, хилма-хил изланишлар, дадил ва кутилмаган адабий тажрибалар билан бойитди. Илгари таъқиқланиб келинган мавзуларда йирик жанрларда асарлар яратилди, бадиий экспериментлар, адабий таъсирлар, шаклий изланишлар авж олди.

Мустақиллик даври ўзбек адабиётининг энг сара асарлари Республикамиз ҳукумати томонидан изчил рағбатлантириб келинмоқда. Бу эса ижодкорларимизни янгидан-янги чўққиларни забт этишга илҳомлантираётир. Бугунги давра суҳбатимизнинг асосий мавзуи ҳам улуғ адибимиз Абдулла Қодирий номидаги давлат мукофотига тавсия этилган асарлар, уларнинг муаллифлари қўлга киритган ютуқлар ҳақида бўлади.

Маълумки, бундай юксак мукофотга адабиётимиздаги чинакам воқеа деб тан олинган асарлар таклиф этилади. Шу нуқтаи назардан биз фикрлашиб олишга чоғланганмиз — турли жанр ва адабий турларга мансуб ижод маҳсуллари ҳақида республика матбуотида анчагина фикр-мулоҳазалар билдирилди. Шунга қарамай бугун биз яна бир марта ана шу асарларнинг бадиий, ғоявий, маърифий ва тарбиявий аҳамияти борасида фикрлашамиз.

Мукофотга кўрсатилган номзодлар орасида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси тавсия этган таниқли ёзувчиларимиз Омон Мухтор («Тўрт томон қибла» трилогияси) ва Неъмат Аминов («Бир аср ҳикояти» насрий китоби), истеъдодли шоир Муҳаммад Юсуфнинг Мустақиллик йилларида ёзган туркум шеърлари ҳамда Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий кенгаши тақдим этган атоқли олимимиз Бўрибой Аҳмедовнинг «Амир Темур» романи бор. Шубҳасиз, бу асарлар жамоатчилик томонидан қизғин кутиб олинди, уларни халқимиз севиб ўқимоқда.

Мен дастлабки сўзни ҳурматли адабиётшунос олимимиз Умарали Норматовга бермоқчиман. Марҳамат, Умарали ака.

— Умарали НОРМАТОВ, филология фанлари доктори, профессор:

— Адабиёт, санъат дунёсида кўпдан бери «мазмунан кашфиёт, шаклан ихтиро», деган афоризмга айланиб кетган ибора юради. Бу адабиёт, санъатда чиндан воқеа бўлган асарга баҳо беришнинг энг мақбул, тан олинган мезон. Сўз санъатида ҳамиша элга маъқул, яхши асарлар кўп бўлган, бироқ мазмунан чин кашфиёт, шаклан ихтиро, дейишга арзигулик асарлар кам яратилган. Жаҳондаги адабиёт ва санъат учун белгиланган кўпгина мўътабар мукофотлар айнан ўшандай асарларга берилади. Миллий адабиётимизда буюк бадиий кашфиёт ва ихтиролар ижодкори Абдулла Қодирий номидаги Давлат мукофоти таъсис этилгач, адабиёт соҳасида илк бор Тоғай Муроднинг «Отамдан қолган далалар» романи бу мукофотга сазовор бўлди ва бу билан мазкур мукофот ўзининг бош мезонини ҳам амалда тайин этди.

Бу гал Абдулла Қодирий номидаги мукофотга тўрт муаллиф асарлари тақдим этилган экан, мазкур асарларнинг ҳар бири ўзига хос фазилатларга эга. Яқинда Тошкент Давлат университетида ушбу номзодлар муҳокамасига бағишланган йиғинда бу ҳол холисона эътироф этилди: «Амир Темур» асарининг катта маърифий қиммати, Муҳаммад Юсуф шеърларининг эл орасидаги шуҳрати, «Бир аср ҳикояти»да халқ донишмандлигининг бетакрор ифодаси алоҳида таъкидлаб ўтилди. Айни пайтда ўша афоризмга айланган «мазмунан кашфиёт, шаклан ихтиро» мезонига тўлароқ жавоб бера оладиган асар Омон Мухторнинг «Тўрт томон қибла» трилогияси экани қайд қилинди. Шу билан баробар Омон Мухторнинг туркум романлари бугунги миллий адабиётимизда ҳам мазмун, ҳам шаклан янгилик, ихтиро бўлса-да, «Ўтган кунлар» дек кишини ҳайратга соладиган, барчага бирдек маъқул тушадиган, қайта-қайта ўқишга арзийдиган бадиий мўъжиза, ҳар тарафлама баркамол асарлар даражасига кўтарилмагани ҳам айтилди. Адабиётдаги туб янгилик инсон характерини кашф этиш экан, Омон Мухтор романларида «Ўтган кунлар»даги Отабек, Кумуш, Ўзбек ойим каби ёрқин миллий характерлар яратилганми, деган саволлар қўйилди. Гарчи ўша йиғинда бу саволларга етарли жавоб берилмаган бўлса-да, улар кишини ўйлашга мажбур этади.

Маҳкам МАҲМУД, адабиётшунос, ёзувчи:

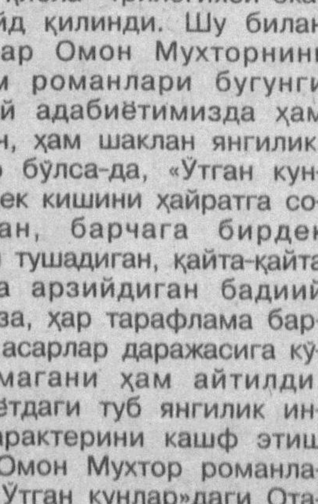

— Қадимият мутафаккири Арасту «Поэтика» асарида бадиий асарнинг сифатини, қимматини қандай мезонлар билан ўлчашни, бошқача айтганда чинакам бадиий асар ижод қилишнинг сир-синоатини бундай тушунтиради: «Энг яхши трагедиянинг сюжети таркиби (бу қонуният романга ҳам мувофиқ келади) оддий эмас, (бир-бирига ўралиб кетган, ҳаётдаги каби) чигал бўлиши керак. Яна у қўрқинчли ва аянчли (воқеаларнинг) тасвири бўлсин». Юнон мутафаккири бундай хулосага келишининг сабаби шуки, ҳаёт, воқелик севинч ва ташвишларга, фожеаларга бойдир, бадиий асарда жўн воқеаларни эмас, балки фавқулодда воқеаларни, одамларни лоқайд қолдирмайдиган, ҳаяжонга соладиган ибратли воқеаларни тасвирлаш зарур.

Мана шу мезонлар билан ёндошсак, Истиқлол даври ўзбек адабиётида ҳам Шукур Холмирзаев, Ўткир Ҳошимов, Омон Матжон, Маъруф Жалил, Омон Мухтор, Муҳаммад Юсуф, Хайриддин Султон, Тоғай Мурод, Олимжон Бўри, Аббос Саид ва бошқаларнинг бадиий юксак асарлари вужудга келганини кўрамиз. Шулар орасида яхшигина шоир Омон Мухторнинг бадиий насрда мутлақо янгича услубдаги «Минг бир қиёфа», «Кўзгу олдидаги одам» ва «Тепаликдаги хароба» романлари вужудга келдики, бу асарлар яқин келажакда чет тилларга таржима қилинса, ўзбек адабиётига жаҳоний шуҳрат келтиради, деб ўйлайман.

Маъруф ЖАЛИЛ, шоир:

— Абдулла Қодирий мукофотига тавсия қилинган Неъмат Аминовнинг «Бир аср ҳикояти» китоби ҳажман ихчам бўлса ҳам, мазмунан чуқур ва қамровли, бир қанча ҳикояларни ўз ичига олган. Уларни ўқиган китобхон Бухорода кейинги юз йилда бўлиб ўтган кўпгина қизиқарли, баъзан кулгили, баъзан фожиали воқеалар гувоҳи бўлади. Ҳатто икки қаторли савол-жавобдан иборат воқеа ҳам ўқувчида яхлит ва аниқ тасаввур уйғотади.

Китоб қаҳрамони Ота (Усто Амин Нуруллобой ўғли) бир кам юз йил умр кўрган, мактаб таълимини олмаган бўлса ҳам, ҳаёт таълимини олиб, меҳнатда қалб кўзи очилган, пишган, донишманд одам. У ҳамиша ҳушёр, зийрак ва ҳозиржавоб.

Файзулла Хўжа, Фрунзе ҳақидаги, Ибн Сино суратини чизиш учун жалб қилинган барваста гавдали афшоналик Усто Сами бобо ҳақидаги ҳикоялар жонли ва таъсирчанлигидан ташқари китобхонга янгилик ҳам беради. Муҳаммад алайҳиссалом, Сулаймон пайғамбар, «Дарёйи шўрдаги» осмонга қараб оғзини очиб, дуо қилувчи балиқ ҳақидаги ҳикоялар ҳам одамларни яхшиликка, инсоф ва диёнат билан яшашга даъват қилади.

Китобда салмоқли ўрин тутган ҳикоялардан бири Чориқулбой ҳақидаги ҳикоядир. Чориқулбой Бухоронинг катта бойларидан бири. Бойлар ҳар хил бўлади. Бири зиқна, хасис, фақат бойлик тўплашни ўйлайдиган, эл-юрт ғамидан узоқ бўлса, бири эл-юрт ободлигини, одамларга фойда етказишни ўйлайди. Чориқулбой саховатли бойлардан.

У бошқа кўп хайрли ишларидан ташқари Зарафшон дарёсига ўз ҳисобидан кўприк қурдиради. Ишчиларга ҳар кун эрталаб ширчой, пешинда палов, кечқурун шўрва беради. Тандир-тандир патир ёпилади. Ўнлаб қўйлар сўйилади.

Кўприк элга хизмат қилиб, узоғини яқинлатиб турганда «қизиллар» келади. Бой қурдирган деб буздиради. Чориқулбойни қулоқ сифатида сургун қилишади.

Айтмоқчи, уни қамоққа олишади. Ўғли ҳам қамалган экан. Ота-болани учраштиришади. Ота юрак-бағри эзилиб ўғлига талпинади, юрагида унга айтадиган армонлари кўп. Аммо ўғил ўзини четга олиб, маломат қилади: «Камбағалнинг ўғли бўлсам, бундай ишлар бошимга тушмасди».

Отанинг кўнгли вайрон бўлади.

Саид Аҳмад: «Бу ҳикоянинг романдан қаери кам? Давр зиддиятлари тўлиқ кўриниб турибди. Мураккаб ва аянчли тақдирлар ўқувчини тўлқинлантиради», дейди бир мақоласида.

Хуллас, Неъмат Аминовнинг бу асари шаклан янгича бир асардир. Ундаги барча воқеалар бош қаҳрамон иштирокида, унинг атрофида юз берса ҳам романлардаги каби батафсил тасвирланмайди. Хотира ёки кундалик каби айрим-айрим парчалардан иборат. Аммо шу парчалар бирикиб, яхлит ва тугал давр манзарасини, зиддиятли одамлар тақдирини ташкил қилади.

У.НОРМАТОВ: — Жаҳон адабиёти тарихидан маълумки, сўз санъати баъзан сокин, баъзан тез, ўзгариб, янгиланиб борган, бироқ ҳеч қачон XX асрдагидек кескин, шиддатли ўзгаришларни бошдан кечирган эмас. Шуниси қизиқки, аср бошларида, хусусан 20-йилларда бизда янгиликка ташналик, бу йўлда дадил изланишлар ниҳоятда кучли бўлган. Ўша йиллари жаҳон янги адабиётига хос кўплаб хусусиятлар ниш бера бошлаган эди. Афсуски, муайян сабабларга кўра улар тўла шакллана олмай қолди. 80-йиллар охирларига, истиқлол даврига келиб йўлдаги ғовлар олиб ташлангач, бирданига ноанъанавий, модернистик ифода тарзи шиддат билан юзага чиқа бошлади. Бу ҳол кимларнингдир хоҳиш-истаги ёки Ғарбга тақлид оқибати эмас, балким табиий, ҳаётий ички эҳтиёж самарасидир. Ўзбекнинг чин истеъдодли адиблари аср охирида туриб аср давомида бой берилган имкониятларни, жаҳон адабий тафаккури марраларини шиддат билан эгаллашга ўзларида чуқур эҳтиёж сезмоқдалар. Омон Мухторнинг қисқа бир муддат ичида янги йўналишда бешта роман яратганлиги, олтинчисини ҳам ёзиб тугатганлиги тасодифий эмас.

Омон Мухтор туркум романларида замонавий жаҳон романчилиги тажрибаларини ёдга туширувчи хусусиятлар талайгина — уларда анъанавий реализмга хос аниқ замон, макон тушунчаси йўқ, воқеа-ҳодисаларни айни ҳаётдагидек гавдалантириш, изчил баён этиш, қаҳрамонлар руҳиятини урф бўлган реализм мантиғи асосида очиш, ифодалаш ҳам йўқ; реаллик билан хаёлот, ўнг билан туш айқаш-уйқаш ҳолда келади, аниқроғи, воқеа-ҳодисалар реал ҳаётда эмас, хаёлпараст қаҳрамоннинг хаёлида, онгида кечади; қаҳрамон онгида реаллик билан хаёлотнинг қўшилиб чатишувидан иборат ғаройиб дунё, ҳаётнинг ўзига хос бадиий модели яратилади; у дунё билан бу дунё оралиғидаги чегара йўқолади, тириклар ўликка айланади, руҳ тандан ажралиб бир-бирини тафтиш этишга киришади, ўликлар тириклар билан мулоқотга киришади, турли аср одамлари бир-бирлари билан рўбарў келади...

Омон Мухтор романларида «Ўтган кунлар»даги каби ёрқин характерларни қидириш ўринсиз. Аслида Омон романлари қаҳрамонлари совет даври қатор асарлари қаҳрамонларига пародия каби туюлади. Омон романларидаги ўнлаб персонажлар сизу бизга танишдек туюлса-да, улар аслида бетайин, қиёфасиз кимсалардир; имонсизлик, қиёфасизлик туфайли улар гоҳо ёвуз, қўрқинчли махлуқотга айланадилар. Ҳатто ёзувчилар нисбатан «ижобий» қаҳрамонлари ҳам бир қадар майда, йўлдан озган бандалардир. Улар ҳақиқат кўзгусига рўпара келишдан чўчийди, нажот қидириб катта йўлга чиқолмай тўқайзорда тентирайди... Шу тариқа адиб мустабид тузум, тоталитар мафкура етиштирган қиёфасиз майда одамлар образининг бутун бир галереясини яратади. Омон Мухторнинг бугунги адабиётимиздаги энг жиддий кашфиёти ана шундан иборат.

Табиийки, Омон Мухтор романларида ҳали қиёмига етмаган ўринлар, бадиий топилма, катта умумлашма даражасига кўтарилмаган тимсоллар, теран маъно ташимайдиган рамзий ишоралар, матнда заргарона сайқалга муҳтож ўринлар учрайди. Қодирий айтмоқчи, ижодда [illegible] романчилигини янгилашга, бойитишга бўлган астойдил интилиш, бу йўлдаги муайян ютуқлари таҳсин ва рағбатга лойиқдир.

Ботир НОРБОЙ, филология фанлари доктори: —

Мен Омон акани бир камтарин ижодкор сифатида ҳурмат қиламан. Унинг хаёли ижодидан, қўли ишдан бўшамайди. Шу туфайли ҳам кейинги пайтларда сермаҳсул бир ижодкорга айланди, айниқса, насрда муваффақият қозона бошлади. Айни замонда Омон Мухторнинг ижоди ҳақида жиддий тадқиқотлар қилиш даври келди, деб ҳисоблайман.

Албатта, бир суҳбат доирасида унинг асарларини кенг ва чуқур таҳлил этишнинг имкони йўқ. Бу ўринда мен «Минг бир қиёфа» романи ҳақида айрим фикрларимни ўртоқлашмоқчиман. Ушбу асарда фантастика ва реал ҳаёт воқеаларининг қўшилиб тасвирланиши, фавқулоддалик, шартлилик белгиларининг учраши насримизга хос янгиликлардан, дейиш мумкин.

Романнинг биринчи қисми менга асосан маъқул бўлди. Абдулла Ҳакимнинг нариги дунёдаги саргузаштлари тасвирланган ўринлар, хусусан, ҳаётда озгина камчиликка йўл қўйганига қарамасдан унинг дўзах азобларини кўргани китобхонларга сабоқ бўладиган бир ҳолдир. Шунингдек, иккинчи қисмдаги 9 қаватли иморатнинг кутилмаганда бошқа жойга кўчиши, аммо унинг ичкарисидаги корчалонларнинг ҳеч нима бўлмагандай ўша ерда ишлаб, турли идораларга ҳисобот ва буйруқлар юбориб туришлари, мансаб бандилари сифатида кўрсатишлари китобхонда қизиқиш уйғотиши табиий.

М.ЖАЛИЛ: — Мен Умарали аканинг фикрига қўшилиб айтмоқчиманки, Омон Мухтор сўз қадрига етадиган ёзувчи. Сўзни исроф қилмайди. Танлаб, чертиб, саралаб ишлатади. Сатрларни шеърга ўхшатиб, узун-қисқа, лекин равон ва мазмундор қилиб ёзади. Шунинг учун бўлса керак, китобхон ўқиганда қийналмайди.

Воқеалар жонли ва изчил тасвирланади. Қаҳрамонлар феъл-атвори, ҳатти-ҳаракати ва гап-сўзлари орасида мутаносиблик бузилмайди. Бўрондан кейин тўққиз қаватли бинонинг йўқолиши каби воқеалар ҳам ўқувчини ишонтиради. Шу ва шунга ўхшаш воқеаларда мажозий маъно борлиги сезилиб туради.

Менимча, Омоннинг ҳамма романлари мажозий воқеалар асосига қурилганга ўхшайди. Бу усул мумтоз адабиётимиздаги достонларда мавжуд эди. Насрда деярли йўқ эди. Омон шуни янгилаб, қайта кашф қилган ёзувчидир. У энди Омоннинг услуби бўлиб қолса ажаб эмас.

Хуллас, Омон Мухтор ўзбек адабиётида ҳажман қисқа, мазмунан кенг ва чуқур роман ёзиш йўлини яратган, баракали ижоди билан китобхонлар меҳрини қозонаётган адиб. Омоннинг ёзиш, тасвир усули ҳам, романларининг ҳажман кичиклиги ҳам ўзбек адабиётида янгилик.

Омоннинг кейинги романлари мустақиллик меваларидир. Шўролар даврида бундай асарлар босилиб чиқмасди. Унинг романлари Қодирий мукофотига энг муносиб асарлардир.

М.МАҲМУД: — Атоқли муаррихлар Низомиддин Шомий, Шарафиддин Али Яздий «Зафарнома»ларини, Гиёсиддин Алининг «Ҳиндистон сафарномаси»ни ўқир эканмиз, ватанимизнинг озодлиги ва мустақиллиги учун курашган буюк қаҳрамонларимизнинг ёрқин сиймолари кўз олдимизга келади. Миллий Истиқлол шарофати билан буюк соҳибқирон шахси ҳақида ҳақиқатларни ёзиш мумкин бўлди. Ўзбекистон ҳукумати Амир Темур таваллудининг 660 йиллигини қизғин миллий байрамга айлантирган миллатсевар тарихчиларимиз, шоир ва адибларимизни руҳлантириб, уларга олам-олам илҳом бахш этди. Шу мавзуда жуда кўп илмий, шеърий ва насрий асарлар вужудга келдики, бу халқимизнинг миллий уйғонишидан далолатдир. Шоир Абдулла Ориф, Маъруф Жалил, Бўрибой Аҳмедов, Олимжон Бўри, Муҳаммад Али, Евгений Березиков соҳибқирон ҳаёти ва қудратли давлат қуриш учун тинимсиз курашларини акс эттирувчи йирик асарларини нашр этдилар. Булар турли илмий, бадиий савияда ёзилса-да, бари-бир узоқ йиллар адабиётимизга доғ бўлиб келган бўшлиқни тўлдирадилар, ёш авлодни ватанни қадрлашга ва севишга ўргатадилар. Шулар қаторида устоз тарихчи Бўрибой Аҳмедовнинг «Амир Темур» роман-хроникаси тарихий манбаларга бойлиги, тилининг халқона, соддалиги ва илмий теранлиги билан ажралиб туради. Бу асарни муаллиф ўзи роман демай, илмий хроника деб атаган, Москвада доимий чиқадиган «Ажойиб кишилар ҳаёти» («ЖЗЛ») туркумидаги асарларга ўхшатиб ёзган. Асарда тасвирланган ҳар бир воқеа тарихий манбага асосланган.

Айрим адабиётшунослар бу асарнинг илмий хроника эканлигини ҳисобга олмай, унга бадиий асар талабини қўйиб, баъзи эътирозларни билдирмоқдалар. Агар асарни илмий хроника деб қабул қилинса, бу эътирозларга ўрин қолмайди. Чунки мазкур илмий хрониканинг мақсади — соҳибқироннинг тарихий ишларини, мўғул истилочиларига қарши, ўжар, қайсар, мансабпараст, золим амирларнинг ўзбошимчалигига қарши, юртни бир-бирига душман бўлган турли қисмаларга парчалаб юборишга қарши, юртда тинчлик ва осойишталик ўрнатиш учун фидойиларча курашини илмий манбаларга суянган ҳолда кўрсатиб беришдир. Атоқли тарихчи олим бу олижаноб мақсадига эришган. Бу китобдаги ишончли воқеалар келгусида жуда кўп шоир ва адибларни янги-янги асарлар ёзишга руҳлантириши мумкин.

М.ЖАЛИЛ: — Бўривой Аҳмедов холис бўлишга, Амир Темур қиёфасини тўғри ёритишга ҳаракат қилади. Муаллиф Амир Темурнинг жуда бой ва серқирра ҳаёти, фаолиятидан бир йўналишни ажратиб олиб, бадиий қиёфа яратишни ўз олдига мақсад қилиб қўймаган. Соҳибқироннинг бутун ҳаёти ва фаолиятини кенг қамровли асарда бадиий тадқиқ қилишга бел боғлаган. Бу жуда мураккаб иш. Лекин олим ўз мақсадини амалга оширди.

Асар қизиқиш билан ўқилади. Тили ширали, жозибали. Қаҳрамонлар жуда кўп. Воқеалар оқими гоҳ тезлашиб, гоҳ сокин давом этиб, Амир Темур феъл-атвори бобдан бобга очилиб, ёрқинлашиб боради.

Романда бадиий тўқима бўлмаса, тарихий маълумотларнинг ўзидан қизиқарли, китобхонни ҳаяжонга солиб, бош кўтармай ўқийдиган асар ёзиш мушкул. Лекин Бўрибой Аҳмедов тарихий маълумотларни шундай қизиқарли воқеаларга айлантирадики, унинг тарихий маълумотлиги китобхоннинг хаёлига ҳам келмайди.

Асарнинг қиммати яна шундаки, унда ёрқин тасвирлар билан бирга воқеа юз берган саналар аниқ келтирилади. Бу жиҳатдан китоб Амир Темур ҳаёти билан қизиқувчи кишилар учун ажойиб манба, қомус ҳисобланади.

Қадимги юнонлар Ҳеродот, Плутарх каби тарихчиларни ёзувчи деб аташган. Тарих китоблари шўролар давридаги каби қуруқ ва совуқ тилда ёзилмаган, «Зафарнома», «Абдулланома» каби тарихий китоблар ҳам чиройли тасвир, ташбиҳлар билан воқеабанд қилиб ёзилган. Улар бадиий асардай ўқилади.

Бўрибой Аҳмедовнинг «Амир Темур» романи улардан, шубҳасиз фарқ қилади. Унда ҳам олим, ҳам ёзувчи амали сезилиб туради.

Набижон БОҚИЙ, ёзувчи:

— Куни кеча Муҳаммад Юсуфни Дўрмонда (ёзувчилар боғида) учратиб қолдим. «Хўш, Сизнингча, Давлат мукофотини кимга бериш керак?» деб сўрадим ҳазиллашиб. «Албатта, менга беришса чакки бўлмасди», деб жавоб берди у тап тортмасдан. «Ишқилиб, камтарлик қилмаяпсизми?» деб пешонамни тириштирдим. «Агар менга берилмаса, майли, Омон акага беришсин! У киши адабиётимизнинг заҳматкаши: битта ўзи ҳаммамиз учун ёзяпти... Неъмат аканинг «Бир аср ҳикояти» ҳам мукофотга муносиб асар. Ҳалол ёзилган. Неъмат аканинг ўзи зўр ёзувчи! Лекин у кишининг оталари ёзувчи ўғлидан ҳам зўр эканлар (худо раҳмат қилсин)... Қизиқ-а, зўр ёзувчиларнинг оталари темирчи бўлар экан-да!» деб устоз Абдулла Қаҳҳорни эслади. Хуллас, магистр Муҳаммад Юсуфнинг мукофот тўғрисидаги мулоҳазалари ана шундай. Менимча, барча номзодлар бир-бири тўғрисида фақат яхши гаплар айтадилар. Шундоқ бўлгач, биз улар тўғрисида бошқача гап айтишимиз мумкин эмас. Ҳатто фақат битта номзод ҳақида фикр билдирсак ҳам ўзимизни ноқулай ҳис этамиз. Чунки, номзодларимиз шубҳасиз истеъдодли қаламкашлардир.

М.ЖАЛИЛ: — Муҳаммад Юсуф — қўшиқчи шоир. Лекин кўплар қўшиқчи шоир деганда тайёр мусиқага сўз ёзадиган одамни тушунади. Ундай одамнинг сўзини мусиқа жўрлигида, қўшиқ сифатида эшитиш мумкин. Лекин шеър сифатида ўқиб бўлмайди, дейишади. Шунинг учун қўшиқчи шоирга менсимай қарашади, иккинчи даражали қаламкаш деб ўйлашади.

Бу тушунчани Муҳаммад Юсуфнинг қўшиқ бўлиб кетган чуқур мазмунли, дардли, шу билан бирга ғоят жарангдор шеърлари чиппакка чиқаради. Қанча ёш, хушовоз хонандалар Муҳаммад Юсуф шеърларини куйлаб, элга танилди. Санъаткор бўлди.

Баъзи шоирларни хушовоз хонандалар элга танитади. Чунки яхши шеърни китобхон севиб ўқиса ҳам, кўп ўтмай унутиши мумкин. Лекин ёқимли мусиқа жўрлигида хушовоз хонанда куйлаганда ҳар бир сўз жонланиб, жилоланиб, тингловчи қалбига ажиб бир тамонно билан қуйилади. Кўнгил торларини чертиб, ўқиганда сезилмаган жозибасини очиб, сурур ва завқ бағишлайди. Ширин хаёллар лаззатига ошно қилади.

Таним музлаб, гоҳ тош
қотаман,
Мен шоҳ эмас, ахир,
отаман.
Гўримда ҳам ўйлаб
ётаман,
Мен дардимни кимга
айтаман.

Улуғбекнинг армони. Шеърни ўқиганда ҳам, қўшиғини тинглаганда ҳам ҳеч ким лоқайд туролмайди. Ларзага келади. Бу қўшиқ драматизмини, изтиробини сўз билан ифодалаш қийин.

Б. НОРБОЙ: — Ўзбекистондаги катта-кичик шоирларнинг сони ҳозир 500 дан кам бўлмаса керак. Бир жиҳатдан, бу қувонарли ҳол. Шоири кўп эл маънавий баркамол бўлади. Аммо... иккинчи томони — бу шоирларнинг қанчаси адабиёт тарихида яшаб қоладиган шеърлар ёзади-ю, қанчаси ўз-ўзини алдаб ўтиб кетади, деган савол ҳам кишини ўйлантириб қўяди.

Давра суҳбатига тайёргарлик кўраётиб, Муҳаммад Юсуфнинг шеърларини қайта ўқиб чиқдим. Ва ўзимча, агар шу асарларни Рауф Парфи ўзининг шеърларини саралагандек сараласа китобга қанчасини киритаркан, деган ўй хаёлимдан ўтди. Ҳа, ким саралашидан қатъий назар шоир ижодида бугунги китобхонга керакли асарлар бор. Уларнинг бир қисми ижтимоий маъно касб этган бўлса, бир қисми интим пландаги, аммо маънавий аҳамияти бор шеърлар. Айтайлик, Муҳаммаджон жуда кўп шеърларида лирик қаҳрамоннинг муҳаббатдаги бахтсизлиги ҳақида куюниб ёзади. Аслида бу бахтсизликнинг ҳам ижтимоий сабаблари бор ва бу сабаблар ҳақида биз мунаққидлар таҳлилий фикр юритишимиз керак. Умуман, унинг шеърларида ижтимоий руҳ кучли.

Муҳаммад Юсуфнинг «Маҳаллийчилик» шеъри, айниқса, эсда қоладиган, бугунги зиёлиларнинг кўнглидагини муайян шаклда қоғозда ифодалай олган асардир. Асарда айрим кимсалар онгида сақланиб қолган маҳаллийчилик иллати фош этилади: шоир бу иллатга йўл бермаслик лозимлигини чуқур ҳис этади:

Ўйим узаймоқда
улғайган сарим,
Кенгроқ бўлсак дейман,
бу кенг дунёда.
Фарғонада бўлса ярим
жигарим,
Жигаримнинг ярми
Сурхондарёда.

Дарҳақиқат, биз битта миллат вакили эканлигимизни чуқур, чин қалбдан тушунмас эканмиз, эришган ва эришадиган ютуқларимиздан фойда кам. Бу хил асарларни мақолага мавзу бўладиган гаплар, дейишади. Менимча, бу ҳам унчалик тўғри эмас. Шеъриятни ижтимоийликдан айри тасаввур этиб бўлмайди.

М.МАҲМУД: — Ўзбек адабиётини яқин келгусида оламга танитадиган асарлар бизда йўқ эмас, бор. Шулар жумласидан, Омон Мухторнинг янги уч романида инсон руҳий оламининг сирли кунжларида не ҳодисалар юз бераётгани бадиий таҳлил этилган. «Кўзгу олдидаги одам» романи бош қаҳрамони Валижон ўз ҳаётида кўрган-кечирган ғалати воқеаларни айтиб берар экан, асарнинг дедектив-саргузашт қисми ўқувчининг эътиборини тортиб, тинчини йўқотади (бунинг ўзи ҳам яхши аломат). Бош қаҳрамонни қизиқтириб қолган воқеа — табиатни асраш жонкуяри Сирож муаллим ва пахта далаларига заҳар сепувчи учувчи Бадалбекларнинг сирли ўлими. Бу икки душманнинг фалокат вақтида қучоқлашиб ўлгани ундан ҳам қизиқ. Гап шундаки, асар қаҳрамони иззат-ҳурмат билан қабристонга олиб бориб, дафн этилган Сирож муаллимни шаҳар четидаги чойхонада, яна газета ўқиб ўтирганини кўриб қолади. Яна: йигитнинг тинчини ўғирлаган гўзал қиз ва унинг келинойилари яшайдиган ҳовлидаги қоронғу ертўлада яна бир Сирож муаллим касал ҳолда ётади...

Омон Мухтор романида покиза инсонни нопок одамга айлантирган ижтимоий муҳит, жамият ақидалари теран таҳлил этилади.

«Тепаликдаги хароба» романида ҳам ҳаёт билан хаёл, сирли ҳодисалар, оддий бандаларнинг ақли етмайдиган манзаралар, турли маконлар ва замонлар бир-бирига аралашиб, чирмашиб, чигаллашиб кетган ва бу ҳаёт чигалликлари одамни фаол фикр қилишга ундайди, қалб кўзларини очишга ёрдам беради. Адибга шундай бир ижодий қувват насиб этгани Ҳақнинг иноятидир, деб ўйлайман.

«Минг бир қиёфа»даги жиноятчилар олами эса одамларга савоб ва гуноҳ, ҳалол ва ҳаром, зулм ва адолат мезонларини тушунишга даъват қилади.

Н.БОҚИЙ: — Мен Муҳаммад Юсуф ҳақидаги мулоҳазаларимни давом эттирмоқчи эдим. Муҳаммад Юсуф ўзбаки шоир. Содда ёзади, тушунарли тилда ёзади. Шоирнинг содда шеърлари жўн туюлиши мумкин. Лекин, жўн эмас. Содда мисралар малакали қалам билан ёзилади. У меъёрни билади: соддалик билан жўнлик ўртасида лангарчўп ушлаб юради, жўнлик томон юзтубан қуламайди. Дафъатан содда шеърлар маиший мавзулардаги мелодрамадек туюлиши мумкин. Аммо, ўша маиший «хомашё» инсон қалбидан отилиб чиқади ва ўқувчи қалбини ҳам жаз эткaзиб куйдиради. Демак, Муҳаммад Юсуфнинг шеърларининг марказида инсон туради. Инсон эса Арастунинг таълимотига кўра, «ижтимоий мавжудот»дир. Эрамиздан аввал — Искандар замонида ҳам инсон ижтимоий мавжудот эди, ҳозир ҳам ижтимоий мавжудот. Ижтимоий мавжудотга бағишланган шеърият эса, шубҳасиз, ижтимоий ҳодиса бўлади. Масалан, мустақиллик арафасида ёзилган оддий «Дўппи» тўғрисидаги шеърни мисол тариқасида келтиришимиз мумкин. Гўё Маъруф Жалил билан Мурoджон Мансуровнинг дўппилари тўғрисида гап кетаётганга ўхшайди. Сиртдан қаралса, бошқа шоир ва ёзувчилар ҳам дўппи кийиб юришга тарғиб этилади; гўё Муҳаммад Юсуф дўппидўзлар меҳнатини улуғлашга талабгордай туюлади. Бироқ, ўша «дўппи»нинг тагида гап бор эди: дўппи — тимсол, миллатимизнинг кўрки, ўзига хос хусусиятларидан бири... Аслида, шўро даврида дўппи эмас, миллатнинг ўзига хос белгилари йўқолиб кетаётганди. Ўзлигини, ўзига хос белгиларини йўқотган миллат эса қиёфасиз оломонга айланади-қолади... Ёки мустақиллик даврида ёзилган «Уч ўғил ва бир қиз қиссаси» номли воқеабанд шеърини кўрайлик: «Мўмин чолнинг уч ўғил, Ёлғиз қизи бор эди». Чол қарз-қавола қилиб, ўғилларини уйли-жойли қилади ва қазоси етиб вафот этади. Отадан қарз мерос қолади; ўғиллар қарзни тўлашдан бош тортадилар. Қиз отасининг қарзини тўлашга ваъда беради. Хўш, бозор иқтисодиёти шароитида шунга ўхшаш ҳодисалар рўй бериши мумкинми? Мумкин, албатта. Демак, миллатнинг яна битта ўзига хос белгиси хавф остида қолаётир. Шунинг учун ҳам шу кунларда маънавият масалаларига алоҳида аҳамият берилаётгани бежиз эмас. Биламиз, шеърларни худди публицистик мақолалар каби таҳлил ва талқин қилиш унчалик тўғри бўлмайди. Бироқ оддий ўқувчи таҳлил ва талқин қилолмайдиган, яъни тушунмайдиган шеърлар кераксиз буюмга ўхшаб битта жойни банд этиб ётади, холос. Муҳаммад Юсуфнинг шеърлари ўқувчини тарбиялайди, туйғуларни тарбиялайди. Муҳаммад Юсуфнинг оммабоп шоирлиги ана шундан. У халқ корига ярайдиган шоир.

А. МЕЛИБОЕВ: — Давра суҳбатида айтилган фикр-мулоҳазалардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, ҳар қандай бадиий асарнинг баҳосини китобхон беради, халқ эътирофи ижодкор учун асосий мезон ҳисобланади.

Бугунги ўтиш даврини ҳар ким ўзича талқин этади-ю бироқ кейинги беш-олти йилда мамлакатимиз ўзининг тарихан туб бурилиш замонини бошдан кечирди. Ва бундай даврда фикрга жуда катта эҳтиёж туғилиши табиий. Шу боисдан айримлар ўйлаганчалик, сувлар тиниб, ҳамма нарса жой-жойига келиб, хотиржамлик ҳукмрон бўлгандан кейин ижодга киришса бўлади, дейиш ноўрин. Аксинча, айни шу ўтиш даврида фикр уйғонади, хилма-хил йўсинлардаги адабий изланишлар юз беради. Адабиётимизда Истиқлол йиллари яратилган асарлар ана шундан далолат бериб турибди.

Ёдингизда бўлса, Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида Мустақиллик адабиёти, Бугунги кун қаҳрамони, Кетаётган ва келаётган адабиёт мавзуларида газетамизда қизғин мунозаралар бўлиб ўтган эди. Собиқ шўролар давридаги ҳукмрон мафкурага хизмат қилган соц. реализм ижодий методи атрофидаги баҳс ҳам адабиётнинг назарий муаммоларига доир анчагина масалаларни ойдинлаштирди. Айтмоқчиманки, кейинги йиллар адабий ҳаёти ҳар қачонгидан қизғин ва сермаҳсул. Бугунги бизнинг давра суҳбатимиз ва унда муҳокама қилинган асарлар ҳам буни кўрсатиб турибди.

Яқинда Мустақиллигимизнинг олти йиллигини нишонлаймиз. Истиқлол ўзбек адабиёти учун ҳам жуда кенг уфқларни очиб берди, янги фаолият майдонларига чиқишга имкон яратди. Эндиги вазифа адабиётимизда яратилган гўзал асарларни жаҳонга олиб чиқиш, кўрсатиш ва шу тариқа умумдунё бадиий жараёнига қўшилишдан иборатдир. Узоқ йиллар орзу бўлиб келган имкониятлар Истиқлол туфайли амалга ошганини ҳар жиҳатдан қутлаб, қадрлаб, Ватанимизнинг буюк келажаги йўлида астойдил хизмат қилиш барчамизнинг муқаддас бурчимиздир.

Суҳбатни Аҳмад ОТАБОЙ тайёрлади

Нормурод НОРҚОБИЛОВ

УЛОҚҚА АЙЛАНГАН ҚИЗ

Ҳикоя

— Ўлдираман!

Бу ҳайқириқ янграганда кўча одамга тўла эди. Хотин-халаж бир томон, эркаклар бир томон, ўртада бўйчан, маъюс, шу билан бирга нигоҳида қатъият зуҳур этган бир қиз турарди. Эгнидаги қизғиш узун кўйлаги бензиндан намланган, оёқлари тагида яримлаган челак. Қўлида нимочиқ гугурт қутиси, букилган бармоқлари орасида «ажал чўпи», кўзи эса, эркаклар тўпида беҳуда уринаётган акасида эди. Бутун авзойидан бирон кимса яқин келса, ўзига ўт қўйиб юбориши яққол сезилиб турарди.

Қиз отасини кутмаган эди. Ота ҳайқириб даврага кирганида қаттиқ бир сесканди-ю, лекин ўзини йўқотмади. Гугурт тутган бармоқлари бежо ҳаракатланиб, яқинлашманг, деган маънода отасига тик қаради. Оқарган лаблари титраб, нимадир демоққа чоғланди.

Ота бостириб келаётган жойида таққа тўхтади. Ғазабдан қутуриш даражасига етган эса-да, қизини аланга ичида кўришни истамади. Ўзини тутиб қолишларини, қолган ҳаракатларини одамларнинг кўзи учун, шунчаки, қилмоқ истади. Унгача манови тентак қизга худо инсоф бериб қолар, деб ўйлади. Сал нарида икки норғул йигит қўлида типирчилаётган ўғлига разм солди. Алам ва номусдан қорайиб кетган йигитнинг важоҳати ёмон эди. Қўйиб берса, қизни еб-ютиб ташлагудек. Отанинг кўнглида унга нисбатан адоват қўзғалди: «Ўз фарзанди эмас-да, эмасам бунчалик осмонга сапчимасди». Аммо тек туриб бўлмасди. Тек қолса, манови одамлар эртага нима деб валдирашмайди. Зора, қаватимдагилар қимирласа, деган умидда ёнини тимирскилаб, пичоғини қидирди. Қидира туриб тағин бўкирди:

— Ўлдираман!

Яланғочланган пичоқни кўриб, ёнидагилар ҳушёр тортди. Ота бир пасда эркаклар қуршовида қолди. Кимдир билагидан маҳкам тутди, кимдир пичоғини тортиб олди. Бунга сари у баттар ирғишлади.

— Қўйворинглар, сўяман! Ўлдираман!

Ўлдириш хаёлида йўқ эса-да, ичида икки қарама-қарши куч бетиним курашарди. Бир ўйи, бор-да чавақла деса, бири, шайтонга ҳай бер, қизинг-ку, дерди. Қизини яхши кўрарди у. Даладан қайтганда кутиб оладиган ҳам, томоғига қарайдиганам шу қизи эди. Аёли то ўрнидан қўзғолгунча, қизи ҳамма нарсани тахт қилиб қўярди. Туш пайтида қизининг мана шу хилдаги меҳрибончилигию елиб-югуришлари учунгина қайноқ тупроқ кечиб, уйига қайтарди. Қизининг хизматидан ҳузурланиб, пешона ва кураклари терлаб-терлаб чой ичарди.

Бугун ҳам шу умидда уйига қайтганди. Аввало қизини омбортомдан — «уй қамоғи»дан озод этиб, икки оғизгина насиҳат қилиб қўймоқчи эди. Назарида, қизи қилмишидан пушаймон, узр сўрайдигандек эди. Бироқ ҳовлисига етиб-етмай бутунлай ўзга манзара устидан чиқди. Бошда қайсар бу қизни боплаб таъзирини бериб қўймоқчи бўлди. Бироқ унинг ажал билан юзма-юз турганини кўриб, тайсаллаб қолди.

У ўғли каби кўпам ирғишламаётган бўлса-да, лекин ўзини қутурган айиқдай тутмоқда эди. Аммо бу нарса теварагига зеҳн солишига халал бермасди.

Аёллар тўпида гумбаздай бўлиб турган аёли қироат билан қарғанар, овози баланд ҳам эмас, паст ҳам — бир хил ва бир текис эди.

Аслида аёли қизга унчалик ачинмаётган эди. Бурч важидангина тилига эрк берарди. Буни сезган отанинг томоғига ёнғоқдек нарса келиб тақалди: «Ўгайлик қурсин, — деди сассиз инграб. — Қозон бир эсада, кўнгил ҳар хил бўлиб қолавераркан-да...»

У аёлидан нигоҳ узиб, қизига кўз солди. Қиз ҳануз шу созда турар, эгни ва челакдан бензин ҳовури кўтарилар, озгина учқундан жизғанак бўлиши турган гап эди.

— Эсингни йиғ, қизим, — деди у ниҳоят, бемаъни ҳаракатдан тийиларкан, билакларини бўшатишни хаёлига келтирмаган ҳолда. — Отанг тенги одам сенга эпми? Қара, соқоли селкиллаб турибди.

Ота ўзига тенгсиган одам — Уста Расул кўча четидаги симёғоч ёнида, отининг юганидан тутган кўйи зўр хавотир оғушида турарди. Унинг хавотири қиздан эди. Агар ота-бола ғазаби ёлғиз ўзига қаратилганда ва қиз туйқусдан бу қарорга келмаганда, у бу қадар ташвиш тортмаган, ҳар неки балога пинак бузмай бет бўлаоларди. Ҳозир у ноилож аҳволда қолган, қизга яқинлашмоқнинг асло иложи йўқ, гар яқинлашса, тўдадаги йигитлар қўзғалишар, оқибат, қизнинг жонига жабр бўларди. Қиз бошдаёқ қотинсаларинг, ўзимга ўт қўяман, деб огоҳлантиргани боис, йигитлар сукутда турардилар. Фақат қишлоқ кайвониси Ашир чўтиргина оломон олдида нари-бери кезар, вазиятнинг қалтислигидан чўчирди. Ота Уста Расулни ўз тенгига менгзаган эса-да, ўртадаги тафовут катта эди. Эндигина қирқни ҳатлаган бу банда, чиройли кузалган қоп-қора соқолини демаса, ёшига нисбатан хийла ёш кўринар, келбатидан эса от ҳуркқулик эди.

— Берман кел, қизим, — деди йигитларнинг қўзғолишидан ҳадикланган Ашур чўтир, қизни челакдан узоқлаштириш ниятида. — Қўрқма, силарга ҳеч ким тегмайди. Ғинг деганига ўзим товин. Берман кел.

Қиз саркашона бош чайқаб, юзини тескари ўгирди.

— Қизим, — деди Ашур чўтир ўша-ўша босиқ оҳангда. — Ёмон ўйни хаёлингдан ҳайда-да, гапимни эшит.

Аммо жўралар қўлидан чиқолмай, гоҳ қизга, гоҳ Уста Расул томонга талпинаётган ака сўкиниб, гапни гапга қўшмасди.

— Қўйворинглар, тиккалай сўяман икковиниям!

Ашур чўтир ҳали нафасидан ўт қайтмаган дангал одам эмасми, типирчилайверганидан ғарқ терга ботган аканинг бу қилиғи охири жонига тегди.

— Бир пасга жим бўласанми, ё овозингни ўчириб қўяйми! — деди унинг қошига бориб.

— Ўлдираман! — ака лабига оқиб тушган терни пуфлади. — Тиккалай бўғизлайман!

— Улгурасан, — Ашур чўтир гарданини қашлаб, аёвсиз ёндираётган офтобга бир қараб қўйди-да, яна деди: — Ҳозирча бу ишни бизга қўйиб бер.

— Қўймайман!

Ашур чўтир кетаётган жойида кескин изига қайрилиб, йигитнинг ёқасидан тутди.

— Менга қара, шервачча! — деди таҳдид тўла оҳангда. — Сенга ўхшаган сўйғичларнинг патини кўп юлганман. Чотига чивин ёпишган тонадай типирчиламасдан, бир гапга жавоб бер. Нега синглинг уйдан безиб кетаяпти, а?

Ашур чўтирнинг гап оҳангидан ўзига нисбатан хайрихоҳликка ўхшаш нимадир ҳис этган қиз ялт этиб улар томонга боқаркан, акасини унинг чангалида кўриб, аввалига жиндек шодлангандек бўлди. Кейин акасидан еган калтакларияам эсидан чиқиб, унга ичи ачиди. Тегманг, деб бақиргиси келди. Ҳайтовур, Ашур чўтир кўпда зуғумламай, бир-икки силтов билан чекланди.

— Нега безди уйдан? — дея саволини қайтарди, қўлини бўшатмай.

— Буни ўзидан сўранг, — ака унинг чайир бармоқларидан қутулишга уринди. — Қўйворинг!

— Унда сўрашга бер-да.

— Сўяман!

— Ўчири-ий!

— Ўлдираман!

— Ҳозир қўл-оёғингни чантиб ташлайман.

— Чидаёлмайман!

— Ўлмайсан! Агар тилингни тиймасанг, ўттиз икки тишингни уриб синдираман! Аччувимни чиқарма кўп!

Ака унинг айиқ билан олишувдан қолган бўйни ва чаккасидаги узун-узун чандиқларга боқаркан, юлқинишни бас қилди. Ашур чўтир залворли одимлар билан нари кетаркан, қуёшнинг қайноқ тафтидан норозилангандай, яна кўкка қараб қўйди-да, яктагининг ёқасидан тутиб елпинди.

— Ҳўш, қизим, — деди сўнг беихтиёр гувранишга тушган отанинг биқинига бир туртиб. — Анову тусинг ўчкир чавандоз яқинда невaралик бўлганидан хабаринг борми? Бу ярамас, отагина эмас, бобо бўлди энди. Буни биларсан балки?

Қиз, биламан, деган маънода бош ирғади.

— Билсанг, яхши, — Ашур чўтир Уста Расул томонга қарамасликка тиришиб, гавдасига мос йўғон ва салобатли овозда давом этди: — Ўйлабманки, билмайсан. Билганинг-ку тузук-а, лекин... манову қилиғинг ғалати чиқаяпти-да, қизим. Аллақандай қари такани деб ёш жонингга жабр қилишинг нимаси, а? Шу дейман, сен аста ҳовлига кирақолсанг, бу билан ўзимиз секин гаплашиб қўйсак. Иккинчи дафъа ёш қизларнинг бошини айлантириб юрмасин деймиз-да, а, эна қизим?

— У кишига қотинсангиз... — Қиз ютуниб, қўлидаги гугурт қутисини очиб-ёпди. — Ҳазиллашманг мен билан, амаки.

— Қизим, миянгга иссиқ ўтганга ўхшайди, — деди Ашур чўтир янада босиқлик билан. — Салқин уйга кириб, би-ир ўйлаб кўрсанг яхши бўлармиди дейман-да.

— Ўйлаб кўрганман, амаки.

— Ўр[1] бўлма, қизим.

— Бўлганим шу.

— Ҳар ҳолда отанг тенги одамман-а?

— Ҳурмат қиламан сизни, фақат йўлимга кўндаланг бўлманг, амаки.

— Тўғаноқ бўлмоқдан худо асрасин, қизим, — гапи икки бўлаётганидан оғрингандай, Ашур чўтир хўрсиниб қўйди. — Лекин тенг-тенги билан тезак қопи билан деган гапам бор-да.

— Тенгим шу киши.

— Шу гапинг гапми, қизим?

Қиз тасдиқ маъносида бошини эгди.

Ашур чўтир ўйчан туриб қолди. Ўртага тушган оғир сукунат хотинлардан бирининг аччиқ пичинги билан бузилди. Яна ғала-ғовур кўпти. Қизнинг акаси тағин юлқуниб кўрди. Уни тезда босиб қўйдилар. Она бир меъёрда қарғанишга тушди. Энди унинг қарғишлари Уста Расулга қаратилганди.

— Бас! — Ашур чўтир ер тепиниб, ўнг қўлини баланд кўтарди.

Тағин жимлик чўкди. Кимдир пиқ этиб кулди. Ашур чўтир кулги эгасини беҳуда қидираркан, бирдан тутақиб симёғоч томонга ўгирилди.

— Уста Расул! — деди баланд овозда. — Уста бўлмай, ўл! Чавандоз номига қора тортмай, ўл! Қизни нима қип қўйдинг? Нима деб бошини айлантирдинг?

— Тўғри, устаман, озми-кўпми улоқ ҳам чопиб тураман, — деди Уста Расул иссиқдан бетоқатланаётган отини тинчитишга уриниб. — Лекин бош айлантиришни касб қилмаганман.

— Эса, бу қиз нима деяпти?

— Ҳақ гапга қийшиқ тўн бичманг, ака.

— Қизинг тенги... уялмадингми, уйинг куйгур.

— Уяладиган нима иш қипман?

— Бу нимаси энди? — Ашур чўтир қизга имо қилди.

— Бандаси кўнгил берса, мен нима қилай?

— Бу-ку ёш, сен гўрсўхтани қайси ажина чалди, а?

— Кесак эмасман-ку, ака.

— Тенгингни топсанг, ўлармидинг.

— Кўнгил-чи?

— Кўнглинг қурсин сени, — Ашур чўтир ғудраниб сўкинди. — Қараб турсам, сув сен томондан лойқаланганга ўхшайди.

— Нима деб ўйласангиз ўйлайверинг.

— Балки ими-жимида кетарсан?

— Буни ташлаб-а? — Уста Расулнинг юзи гезарди. — Агар бу, кет, деса... Яхшиси кўнгил ишига аралашманг, ака. Қишлоғингиз бир бўлиб тепкиласа-да, қайтмайман бу ишдан.

Қиз Уста Расулга миннатдор қараб қўйди. Бошқаларга яққол сезилиб турган ёшдаги фарқни у пайқамас, унинг учун дунёда Уста Расулдан навқирон, яхши одам йўқ эди. Ўзига қолса, унинг кенг кўксига бошини қўйиб, беқиёс кучини ҳис этган бўларди-ю, бунга атрофдагилар изн бермасди-да, Қизиқ, унинг туйғуси билан одамларнинг нима иши бор экан-а?!

— Қўрқмаслигингни биламан, лекин аҳмоқлигингни билмас эканман.

— Тилга эрк берманг, ака, — Уста Расулнинг овози ўзгарди. — Овга бирга чиқиб, бирга от чопган одамлармиз. Андишанинг бетига тупурманг.

— Қизинг шу куйга тушса, берармидинг?

— Берардим.

— Кап-катта одамга-я?

— Берардим, ака.

— Нега унда отасининг олдидан ўтмай, буйтиб дов тўкиб юрибсан?

— Эшитмагандай гапирманг-да энди, — Уста Расул норозиланди. — Бир эмас, бир неча марта ўтганман. Оқибати нима, қизни кишанга солиб қўйишди.

— Қутқаргани келдингми?

— Опкетгани.

— Калтак еб ўлмоқчимисан дейман?

— Еса-суягим қолади-ку... деди Уста Расул бошини сараклаётган отининг юганидан калтароқ тутаркан. — Суйдим шу қизни, ака!

— Шарм деган нарса қолмабди сенда.

— Агар ёшимни назарда тутаётган бўлсангиз, мени йигирма беш яшар чоғланг.

Қизнинг кўзига у бундан ҳам ёш кўринди.

— Бетингга бўёқ сурмайсан-ку, — Ашур чўтирнинг баттар энсаси қотди.

— Сиз қувватдан келинг, ғайратдан гапиринг.

— Ғайратингга ҳўкиз тиз чўкади. Лекин ҳар иш ҳам эви биланда.

— Нима қилай, айни қирчиллама ёшимда кўнгил маъшуқа тилади, — Уста Расул забардаст елкаларини ғалати учирди. — Билмайсиз, шу қизни деб тунлари тиконга ағанаб чиқаман. Кўнгил иши ёмон экан. Энди билсам, раҳматли кампиримга кўнгил қўймаганканман. Суярман деб ўйларканману, суйиш нелигини билмас эканман.

— Нима қил дейсан?

— Қизни беринглар менга.

Аёллар тўпидан она тилга кирди. Ўша-ўша гумбаздай бўлиб турганича сўзлар тизмасини эринмай эша бошлади.

— Суймай, илойим соқолингга ўт тушсин сени! Суйдим деган тилларингга куйдиргилар чиқсин сени! Илойим аёлингни арвоҳи чирқиллаб ёқагинангга ёпишсин сени!

Қиз ўгай онасига истеҳзоли тикилди. Унинг бу қадар туслана олишидан ажабланди.

Эркаклар қўлидан чиқишга уриниб, ўқтин-ўқтин тиршанглаб қўяётган ота қизига ғазаб билан тикиларкан, шу дамгача унча сезилмаган бир ҳолдан ажабланди.

У Уста Расулга ҳаваси келаётганини туйқусдан пайқаб қолди. Бундан қаттиқ ғижинди. Аламдан лабини тишлади. Ўзига қолса, мўйловини юларди-ю, аммо қўллари банд эди. Лекин ҳаваси келаётгани аниқ эди. Негаки, кўнгил дегани нелигини бир пайтлар бошидан кечирган. Иккинчи аёлига уйлангунча чуқурқудуқлик бир қизга кўнгил қўйган. Қиз райиш билдиргач эса, журъати етмай, тенг-тенги билан дея, Салим сариқнинг бевасига уйланганди. Қизнинг баджаҳл акаларидан ҳайиқиб, унга оғиз солишга ботинмаганди. Бу аёлидан бир неча фарзанд кўриб, ёши бир жойга етибдики, ҳануз ўша қизни эслаб, бот-бот хўрсиниб қўяди. Бироқ шу топда буни тан олгиси келмас, Уста Расул журъатини беҳаёликка йўйиб, кўзимга чўп сукди, номард, деб ич-ичидан янарди. Бу ҳол қандай содир бўлганини идрок этолмай қийналарди: «Нимадан бошланди ўзи бу? Ҳа... Уйга уста солмай мен ўлай. Ахир бутун машмаша шундан бошланмадими? Манову ярамас бир ой уйимда иш қилди. Қизим унинг нон-чойига қаради. Шунда топишган булар. Лекин қизим унинг нимасига учди экан?»

Бу савол ҳамманинг бошида айланар эди. Бундан фақат бир йигитгина мустасно, воқеа сабабини яхши биларди у. Агар айни топда, одамлар гув этиб қўзғолгудек бўлса, Уста Расулга ташланишниям-ташланмаслигиниям билмай, калласи гаранг эди. Бу йигит қизнинг собиқ синфдоши Рауф новча эди. Қизга ўнлаб мактуб ёзиб, бирор сатр жавоб ололмагани етмагандек, бир куни қўшни қишлоқлик Уста Расул қизга совчи қўйганини эшитиб, ҳайратдан донг қотиб қолганди. Уста Расулнинг қизга эгалик қила олишини тасаввурига сиғдиролмаганидек, бугунги воқеани ҳам мутлақо кутмаганди. Қаранг, устаси тушмагур қизни тутқундан халос этибгина қолмай, опкетмоқчи ҳам бўлибди. Онаси лапанглаб кўчага югуриб чиқибди-да, бошига одам йиғибди. Вазият чатоқлашганини сезган қиз кўп ўйлаб турмай, қўшнининикидан бензин олиб чиқаётган боланинг қўлидан челакни юлқиб олибди. Агар бизга яқин келсаларинг, ўзимга ўт қўяман, деб огоҳ этибди.

Рауф новча қизнинг жувонмардлигини яхши билади. Совчи воқеасидан сўнг қизга ўзича насиҳат қилгани борган. Ёлғиз жийда тагида гаплашган. Янгича урфда ўстирган узун сочларини ортга силкиб ташлаб, қизга ғоят ачиниб, Уста Расулни эса, ерга уриб деган: «Чол сенга эпми, Нозима! Шунча йигит турганда, катта ёшли одамни бошингга урасанми, тентак». Қиз уни суҳбатига арзитмай, юзини терс ўгиргач, йигит гоҳ ҳаяжонланиб, гоҳ ғазабланиб узундан-узун нутқ ирод этган, орада ўз муҳаббатини ҳам қистириб-қистириб ўтган. Қиздан садо чиқавермагач, агар устага тегсанг, униям, ўзимниям бир бало қиламан, дея оғиз кўпиртирган. Шундан сўнггина қиз унга бир ён ўгирилган, кўзлари оловланиб деган: «Қўлингдан келмайди бу иш. Жонинг ширин сени. Яхши кўраман деб чиранасану, лекин кўпроқ ўзингни яхши кўрасан. Ўзингдек, муҳаббатинг ҳам худбин. У киши эса тўғри сўз, мард одам. Эзилган қиз кимга суянади, мардга суянади».

Рауф новча қизнинг журъатию, Уста Расулнинг дадиллигидан ҳайратланиб тураркан, бу хил иш қўлидан келмаслигини сезгани сайин, уларга нисбатан хайрихоҳлиги ортиб борарди.

Бу орада Ашур чўтир асосий масалага ўтганди.

— Қиз сени деяпти. Бунга ўзинг бир нима де, Уста Расул. Ҳарна иш тинчгина ҳал бўлсин. Ўзим сенга бошқасини топиб бераман.

— Менга шуниси керак, ака.

— Орсизланма, Расул.

— Обрўйингиз бор, яхшиси, отасидан розилик олиб беринг.

— Йўқ! — Ота тук босган ингичка бўйнини олдинга чўзиб, ер депсинди.

— Бекорларни айтибсан!

Отага қизнинг раҳми келди. Аммо шафқат ҳисси қандай тез келган бўлса, шу тарзда изсиз йўқолди. Вазият ўта танг эсада, у чекинмоқни хаёлига келтирмасди. Нарида тоғдай бўлиб турган Уста Расул, уни бу тангликдан холос этиб, номаълум ва сирли келажак сари етаклай олишига ҳануз инонарди.

— Агар қиз гугурт тутмаганд-а, сен қари ошиқнинг дабдалангни чиқариб ташлардига! — деди эркаклар тўпидан кимдир.

Ашур чўтир иддаоли қараш билан эркакларни бир-бир кўздан кечириб чиққач, тағин Уста Расулга юзланди.

— Кет, Расул! — деди бир қадар жаҳлланиб. — Обрўйинг борида жўнаб қол!

— Мен обрў талаб қилиб келмадим, ака.

— Гапни кўпайтирма, кет!

— Демак... бермайсизлар?

— Йўқ, бермаймиз, — Ашур чўтир янада кескинлашди. — Чунки ота норози.

— Бу бандани ҳоли нима кечади? — Уста Расул қизга ишора қилди.

— Ёш нарса, йиғлаб-йиғлаб тинчиб кетади.

— Омбортомда-я?

— Нима омбортомда?

— Омбортомда йиғлаб-йиғлаб, а...

— Қўл тегиздирмайман. Бу ёғини менга қўйиб бер.

— Кўнгил иши нима бўлади?

— Одамни кофир қилма, Расул, — Ашур чўтир вазият таранглашаётганидан ҳадикда эди. Йигитлар яна гурпанглашга тушганини елкасида ҳис қилиб турарди. Шунингчун, кейинги гапини ўтинч тўла оҳангда айтди: — Эсли одамсан, кейин бафуржа гаплашамиз. Ҳозир кетгин, иним.

Тўдадаги ҳолат қизнинг кўз қарашларида тўла акс этиб турарди. Йигитлар тинчланганда, хотиржамланар, бежоланганда эса гугурт тутган бармоқлари асабий ҳаракатланиб, кўзларидан учқун чақнарди: «Қани бирортанг яқин келиб кўр-чи!» Бундан ота ҳам ташвишга тушди. У, ўзларингни босинглар, деган илинжда теварагидагиларга жавдираса-да, ўқтин-ўқтин тўлғаниб қўйишни барибир канда қилмасди. Ака эса, бамисоли камон ўқидек таранг турар, қани энди, манову ярамасларни кунпая-кун қилиб ташласа!

Уста Расул тўдага зимдан назар соларкан, ортиқча эзмаланиши қизга зиён етказишини англаб, оғир нигоҳини унга тикди.

— Бундай қилма, Нозима, — деди илтижоли оҳангда.

Қиз унга ажабланиб боқди: «Наҳотки иккиланаяпсиз?! Сиздай одам-а?!»

— Сен кетсанг, бари яхши бўлади, — деди бу ёқда Ашур чўтир.

Уста Расул лабларини қаттиқ қимтиганича, ерга тикилиб қолди. Сўнг аста бошини кўтариб, яна тўпга юзланди. Ҳайрихоҳ нигоҳларни қидиргандай, шу созда бир пас тик қолди. Кейин негадир, Ашур чўтирга ғалати қараш қилди-да, ўнг ён ўгирилиб, манглайини эгар қошига тиради. Чуқур нафас олди. Бақувват елкалари енгил титраб, от ёлига бармоқ ботирди. Бармоқлари тугун тортди. Жони оғриган от бетоқатланди.

Бир оздан сўнг у ҳолатини ўзгартирмаган куйи, секин бошини кўтариб, бу томон бурди. Кўзларида ёввойи ўт ёлқинланиб, нигоҳи қизда қотди. Бу ҳол узоқ давом этмади. У, кўзи қизда, енгил сакраб отга минди. Кетадиган бўлди деб, ҳамма енгил нафас олди. Қиз шўрликнинг қўллари кўксида қолди. Бармоқлари жонсизланиб, гугурт челак ёнига тушди. Катта очилган кўзлари ёшланиб, унда ўкинч ва алам акс этди. «Наҳотки?!...»

От устига бамисоли бургутдай қўнган Уста Расул дарров жўнай қолмади. Эгнидаги яктак барларини тақимига йиғиштира туриб, одамларга юзланаркан, ўктамлик барқ уриб турган чеҳрасидан қизиллик ариб, оқаринқиради. Кўз қарашларига одатдагидек мағрурлик иниб, қамчисини ўнғай тутди. Сўнг от бошини хиёл ортга бурган бўлди. У видолашаётгандек, елка оша қараб қўяркан, туйқусдан ҳайқирганча отга қамчи босди. Югани қаттиқ тортилган от юқорига сапчиркан, шу аснода чавандознинг амрига бўйсуниб, одамларга бетланди. Туёқлар зарбидан тупроқ кўпчиб, чанг кўтарилди. Уста Расул яна ҳайқирганича ўртага от солди-да ҳануз ҳайкалдай қотиб турган қизни илиб қочди.

Буни сира кутмаган эркаклар довдираб қолишди. Хотинлар қийчув кўтаришди. Қизнинг отаси анграйди. Акаси ўқдай олға ташланди-ю, бор бўйига гупиллаб тушди. Уни Рауф новча чалиб юборганди. Ашур чўтир унинг бу қилиғини маъқул топиб, киши билмас, кўз қисиб қўйди.

Бу пайтда тўриқ қир бетига ўрлаган, чавандоз яктагининг барлари қизнинг қизғиш куйлаги этагига айқашиб, шамолда ҳилпираб борарди.

---

1. ўр — ўжар.

Дилфуза НОРМУРОДОВА

ОНАМ БИЛАН СИРЛАШАМАН

Ойдин кеча,
Оҳ... ойдин кеча.
Пинҳон азоблардан
қўрқаман ОНА!
Кўнгилочар лаҳзалар...
Бокира умиднинг
чироғи ўчар.
Беозор сукунат,
бешафқат юрак
Ишқнинг ҳамёнига
ўғирлик қилар.
Нур ила кечанинг
сирли кураши —
СУБҲИДАМ...
Япроқлар менга жўр бўлиб,
Титрайди, йиғлайди, йиғлайди.
Ойдин кеча,
Оҳ... ойдин кеча.
Пинҳон азоблардан
қўрқаман ОНА!

***

Зил-замбил умримни ортиб елкамга
Ўтиб бормоқдаман
андуҳ оралаб,
Тўзондан изларим ёпилган.
Бечора кунларим топинган,
Ўтиб бормоқдаман,
Кетиб бормоқдаман,
Сароб ўрмонига

Беиз, бенишон.
Ўзгага ҳам, ўзимга ҳам
Ҳеч нарса беролмай,
Бир сўз беролмай,
Кўнгил ишқнинг қозонида
Қоврилар таъмсиз.
Емак ҳам ҳеч кима
Насиб этмайди.
Билмак ҳам ҳеч кима
Буюрмас илло,

Қўрқаман онамнинг
нигоҳларидан
Йўқолиб кетмоққа
Номсиз, бенишон.

***

Қўрқсанг,
майли унутгил, кетгил
Тоғу тошнинг этакларига,
Хоҳласанг, ишқ йўқ,
дея битгил,
Оқар сувнинг ирмоқларига.
Қаро тунни бузсин оҳ-воҳим,
Дақиқалар
сочим силасин.
Андуҳимга
қировлар қўниб,
Тугаб битсин
кўздаги ёшим.
Қўрқсанг,
майли унутгил, кетгил
Тоғу тошнинг этакларига,
......
Мен бош олиб кетаман мағрур,
Ёлғизликнинг қучоқларига.

***

Болиш тортаверди ҳолсиз бошимни,
Сувлар ювиб кетди ҳар тонг тушимни,
Йўлингда йўқотдим ақлу ҳушимни
Сендан кечмагандим,
Кечмагандим-а...

Яккабоғнинг тулпорлари бош олиб кетди,
Париларни тош кўчада қолдириб кетди,
Йиғламадим, кўзларимда ёш қотиб кетди,
Сендан кечмагандим,
Кечмагандим-а...

Қишлоқ тупроқларин мендан қизғонди,
Ҳовлилар супурма дея зорланди,
Дугоналар сирин айтмай ийманди,
Сендан кечмагандим,
Кечмагандим-а...

Мунис-муштипарим тинглади нолам —
«Қаддингни кўтаргин, эгилма болам,
Тангри изн берсин», — эланди Энам,
Сендан кечмагандим,
Кечмагандим-а...

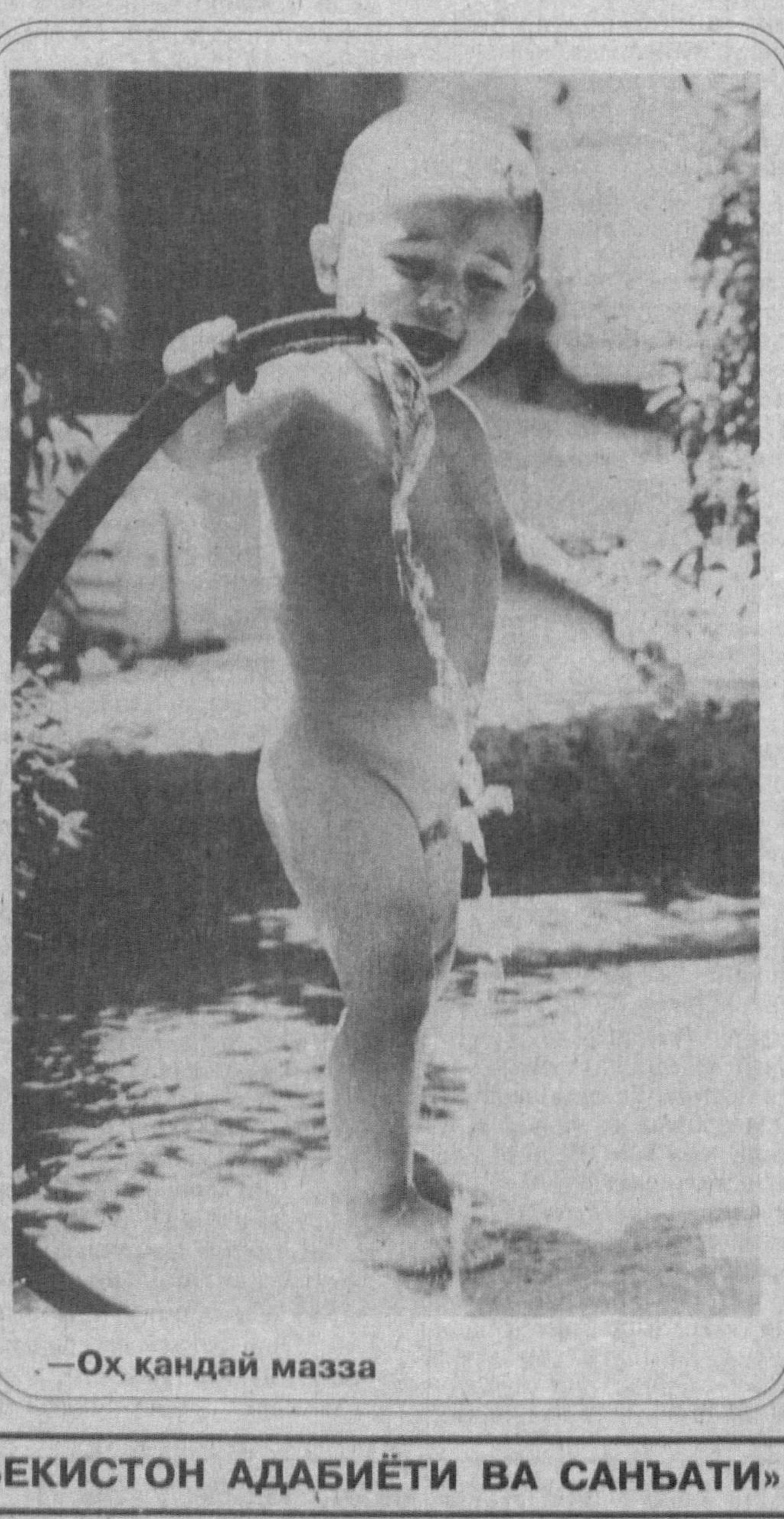

—Оҳ қандай мазза

Соҳибқирон Амир Темур мажлисларидан бирини тавсифлай туриб Мавлоно Шарафиддин Али Яздий қуйидаги сатрларни ёзган: «дилкаш куй сознавозлари, жумладан Хожа Абдулқодир, турк йўсуни, мўғул аялғуси, хитой расми, араб қоидаси, форс тариқаси ва ажам тартиби ила қўбуз, ятуғон, уд каби торли ва пуфлама чолғуларда маҳорат кўрсатмоқдалар...» Эътибор берайлик, бир мажлиснинг ўзида, бир вақтда «турк йўсуни; мўғул аялғуси, хитой расми, араб қоидаси, форс тариқаси ва ажам тартиби»да янграган куй-қўшиқлар... Мазкур сатрлар озроқ шоирона муболағадан холи бўлмаса-да, моҳиятан темурийлар даврида авлод-аждодларимизнинг маънавий жиҳатдан муштараклиги ва баркамоллигини ёрқин ифодалайди.

ШАРҚ НАВОЛАРИ: ТАРИХ, ТАҚДИР ВА МУАММОЛАР

Қадим рисолаларда «қалб ғизоси», «жон озиғи» дея юксак таърифланган мусиқа азалдан миллату элатларни руҳан бирлаштирувчи маънавий омил сифатида доимо халқларни тинч-тотувлик, меҳру муҳаббат сари етаклаган. Шу боис мустамлака ва истибдод йиллари турли мафкура «дарғалари» ушбу нафис маънавий муштараклик тимсолини жиловлашга, шарқ халқларининг мусиқий анъаналарини бир-бирига зиддиятли тўқнаштиришга ва шу йўл билан уларнинг тарихий, умумбашарий илдизларини қирқиб ташлашга тинимсиз уринишган. Биринчи ўзбек профессори Абдурауф Фитратнинг шаҳид кетиши сабабларидан бири, «Ўзбек классик мусиқаси...» китобидаги «Шарқ мусиқаси» дея номланган дастлабки бобида ёзган унинг қуйидаги жумлалари эмасмиди: «...шарқ мусиқаси асос назария эътибори билан бирдир. Ҳаммаси ўн икки мақом узра юрадир. Ҳаммасининг бир кўб истилоҳлари, бир кўб усул доиралари бир хилдир... Бизнинг адабиётимиз шарқ-ислом адабиётига қандай боғланган, қандай муносабатли эса, мусиқамиз ҳам шарқ-ислом мусиқаси билан шундай боғланган, шундай муносабатдадир». Мустақил диёримиз раҳбарининг ташаббуси билан ўтказиладиган «Шарқ тароналари» Халқаро мусиқа фестивалининг моҳияти ҳам элату миллатлараро маънавий риштачисленных нафис санъат орқали қайта тикламоқ, уларга янги, замонавий мазмун бағишламоқ ва, шу аснода, ўтмиш ва келажак авлодлар орасида маънавий уйғунликни таъминламоқдир. Ушбу маънавий қадриятларнинг том маънодаги уйғониши жараёнларида Халқаро мусиқий фестивалнинг ўтказилиши беқиёс аҳамият касб этади.

Абдурауф Фитрат таъкидлаган Шарқ мусиқасининг «асос назария» жиҳатидан бирлиги анъанавий муштаракликнинг, муҳим бўлса-да, жузъий қиррасидир: тарихий-генетик алоқалар, узвийлик чизгилари аслида Ўрта ва Яқин Шарқ халқлари мусиқа санъатининг барча жабҳаларида азалдан ҳозиргача мавжуд бўлган. Замонавий мусиқашуносликда шарқ анъаналарининг ҳудудий, миллий, этник, маҳаллий-услубий йўналишларига, уларнинг ички хусусий жиҳатларига кўпроқ эътибор қаратилган бўлиб, ушбу ёндошув миллий-маънавий қадриятларнинг шаклланиши нуқтаи-назаридан ўзини тўла оқлайди ва, айни пайтда, анъаналарнинг тарихий муштараклигини инкор этмайди. Дарҳақиқат, Фитрат иборасидаги «шарқ-ислом» мусиқасининг Оврупа ва бошқа маданий анъаналардан фарқли жиҳатлари биринчи навбатда унинг бадиий-эстетик заминида намоён бўлади: кўповозли Ғарб мусиқаси, асосан, драма, драматик зиддият (контраст) эстетик принципига суянган ҳолда, Шарқ халқлари аъанавий мусиқаси бунинг акси ўлароқ «уйғунлик эстетикаси» қонун-қоидаларига таянади. Бунга биноан мақомлар, рага, дастгоҳ ва нубаларнинг куй-оҳангларида бадиий мавзу босқичма-босқич, изчил пардали талаффуз жараёнларида шаклланади, динамик воситалар ҳам ушбу таълифий изчилликка бўйсунади. Оврупа касбий мусиқасига хос бўлган бир асарда, бир қисмда, бир бадиий мавзунинг ўзидаёқ икки зиддиятли ғоянинг жойланиши ҳолати Шарқий халқлар анъаналарига мутлақо ётдир, бунда кескин динамик қарама-қаршиликларга умуман йўл қўйилмайди.

Охирги ўн йиллик давомида олиб борилаётган кўпгина мусиқашунослик тадқиқотларида «Шарқ ислом», хусусан, Марказий Осиё халқлари мусиқасининг мусулмон, аниқроғи, тасаввуф эстетикаси билан тубдан боғлиқлиги, мақом, дастгоҳ ва нубалар аслида тасаввуф ғояларининг мусиқий инъикоси эканлиги ҳақида янги, маълум давр маданияти жиҳатидан қараганда асосланган ғоялар илгари сурилади. Албатта, ўрта асрлар мафкуравий-маънавий шароитида Ғарбда бўлгани каби, Шарқда ҳам диний-эстетик тушунча -тасаввурларнинг бошқа санъатлар қаторида мусиқага ҳам бевосита катта таъсир этганлигини ҳеч инкор этиб бўлмайди. Бироқ юқорида эсланилган мусиқий-драматик «зиддият» (Оврупа) ва мусиқий-фалсафий «уйғунлик» принциплари тарихий шаклланиши, генезиси томонидан тааммул этилса, уларнинг на насроний, на мусулмон, на бутпарастлик диний-эстетик ақидалари билан боғлиқлигини кўрамиз. Мазкур бадиий қонуниятлар аслида инсоннинг боқий-башарий гўзалликка, ҳақиқат ва маънавий камолот сари тинимсиз интилувининг **универсал мусиқий-эстетик** маҳсулидир. Шу боис, мақом ва дастгоҳларни фақатгина тасаввуф ёки зардуштийлик, рагаларни эса фақат бутпарастлик,драматик «зиддият» принципини эса фақат христиан эстетик таълимотлари матнида англамоқ, менимча, уларнинг мозий уфқларини торайтиради, ҳазрати Инсоннинг умуминсоний қадриятларга бўлган табиий майлини сунъий равишда чеклаб қўяди. Бундай сунъий равишда ўз-ўзида чекланишга йўл қўйиб бўлмаслиги ҳақидаги тарихий сабоқлар аждодларимиздан мерос қолган асарларда етарлича келтирилган.

«Совуғ келур кўзума хонақоҳу зуҳду риё,
Хушо шарораи Зардушт бирла дайри мажус.
Майи муғона агар бизга тутса муғбаччалар,
Гар арғанун уни йўқ эрса, басдурур нокус».

Ёки:

«Арғанун савти-ю нокус уни бирла ҳар ён,
Юз муғона амалу қавл ила ғавғо эрди»
(Фавойидул-кибар).

Ҳазрат Мир Низомиддин Алишер ғазалиётида бетакрор бадиий маҳорат билан тавсифланган «арған» чолғусининг шаклий кўриниши, пардалари тизими қомусий алломалар Бани Мусо бин Шокир, Абу Абдуллоҳ ал-Хоразмий, Ибн Сино, Амир Хусрав Деҳлавий, Хожа Абдулқодир Мароғий, Қутбиддин аш-Шерозий, Дарвешали Чангий ва бошқаларнинг мусиқий рисолаларида батафсил, даврдан-даврга ўзгаришлари жараёнида баён этилган. Шундай экан, аслу насаби юноний-насроний «Ғарблик» бўлган, қачонлардир бобокалонларимизнинг кўнглига нафосату лаззат бағишлаган «арғанун»нинг бугунги «эвара-чевара»лари — орган, органола, электро-орган, синтезаторларнинг тўй-ҳашамларимизда, оммавий концерт саҳналарида қўлланиши нима сабабдан кўпгина анъанапараст зиёлиларимиз томонидан номақбул топилаяпти? Нима, миллий маданият туйғуси аждодларимизда бизга нисбатан камроқ бўлганми? Бироқ, ушбу масала бошқача тарзда, яъни бу чолғуларда ижро этилаётган асарларнинг бадиий савияси, санъаткорларнинг ижро услуби ва маҳорат даражаси кесимида қўйилса, менимча, ўринли ва ҳақли маъно касб этиши мумкин. «Арғанун» баҳона, ёшларимиз, ёш ижодкорларимиз орасида манзур бўлган яна бир «бегона» чолғу — гитара ҳақида ҳам ўхшаш мулоҳазани айтиш лозим: бу асбоб «қийтора» кўринишида ал-Хоразмийнинг «Мафотиҳул-улум» ва бошқа қомусларда қайд этилган.

Ўзбек миллий чолғулари тизимида юз берган кўплаб тарихий йўқотишларнинг сабаблари фанда ҳалигача ўрганилмаган. Шуниси аниқки, мазкур ихтилолнинг аксарияти сиёсий ёки ижтимоий (совет даври бундан мустасно) омиллар билан боғлиқ бўлмаган. Масалан, арабларда «ал-уд», Оврупада «лютня» дея номланувчи жаҳон мусиқий тамаддунида энг машҳур торли чолғунинг асл ватани қадим Туркистон эканлиги замонавий мусиқашуносликда тўла исботланган. Марвлик буюк санъаткор Борбад Марвазий (ваф. тахм. 628) исми ва фаолияти билан боғлиқ мазкур чолғу то XIX аср ўрталаригача «барбат» (ёки «уд) номи билан Марказий Осиёда таомилда бўлган. Араб тарихчиларининг (ал-Исфаҳоний, «Қитобул-ағоний») маълумотларига биноан, Маккада «барбат»ни дастлаб туркий созанда Ибн Сурайж (ваф. 743) мусиқий муомалага киритади, сўнгра IX асрда яшаган бошқа бастакор — Зирёб уни Андалусия (Испания) орқали Оврупа маданиятига жорий қилади. Кейинги бир аср давомида ўзбек мусиқа амалиётидан йўқолиб кетган «уд» — барбатнинг, асосан, истиқлолдан сўнгги йилларда бадиий ижодиётга қайта жорий қилиниши қувонарлидир. Бироқ унинг қайта тикланиши турли бадиий, таълимий ва бошқа сабабларга кўра суст давом этмоқда.

Деярли барча туркий халқлар жумладан ўзбек мусиқаси тарихида кенг тарқалган қўбузнинг тақдири ҳам барбатнинг ёзуғига ўхшашдир. Ушбу чолғу Ҳайдар Хоразмий (XIY-XY асрлар) назмида ўзига хос туркийлик туйғуси билан тавсифланади:

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

«Турк зухуридур очунда бу кун,
Бошла улуқ йир била туркона ун
Рост қил оҳанги Наво-ю Ҳижоз,
Туз ётуғон бирла шудурғонни соз.
Турк сурудини тузук бирла туз,
Яхши аялғу бирла кўкла қўбуз» (Гулшанул-асрор).

Навоий шеъриятида ҳам қўбуз тез-тез тилга олиниб туради:

«Эй қаландарваш муғанний, гар Навоий кўнглини
Истасанг ҳар лаҳза беҳол айламак, тузғил қўбуз»
(Бадоеъул-васат).

Ўзбекистонда асримизнинг то 20-йилларигача мусиқий таомилда қўлланган (Фитрат) қўбузнинг «ўз-ўзидан» йўқолиб кетиши ҳамон номаълум. Шуниси аниқки, унинг қозоқлар ва қирғизларда «қўпуз», украин ва беларусларда «кобза» (кобзари) шаклида, миллий чолғу сифатида ҳозиргача қўлланиши маданий-маънавий алоқаларнинг ниҳоятда кенг қамровлиги ва чуқурлигидан далолат беради. Муаммонинг моҳияти шундан иборатки, охирги 60-70 йил давомида ўзбек мусиқий амалиётидан деярли унутилган, 50-йилларнинг бошида А. Петросян томонидан «қўбуз-бас» шаклида қайта «такомиллаштирилган» чолғу қай даражада, қайси бадиий сифатда ўзбек эстетик руҳиятимизга, анъанавий мусиқасига мос кела олади? Ушбу саволга бирданига аниқ жавоб бериш мушкул...

Замонавий араб мусиқасида «қонун», эронда «сантур», ўзбек ва тожик анъаналарида «чанг» деб юритиладиган бир типдаги чолғуларнинг «бобокалони» бўлмиш «шоҳруд» чолғуси, Абу Наср Форобийнинг ёзишича, самарқандлик Хулайс (бошқа манбаларда — Ҳаким) ибн Аҳвас томонидан Сўғдда ихтиро этилган бўлиб, сўнгра Бағдодда ва бошқа шарқ мамлакатларида тарқалади. Умуман, «чанг» (арфа) жинсидаги созларнинг кўринишлари араблисон, форсийзабон ва туркисўз адабиётимизда хилма-хил бўлиб, эгри, чанг, чағона, шудурғу, ятуғон атамалари остида белгиланади:

Базм ичра неким турфа муғанний, бори дилкаш, лекин бори тарсо,
Ҳам нағмалари олибон эл кўнглидин ором, ҳам чанғу чағона.
(Фавойидул-кибар)

ёки

Чангининг ҳайъатини соғинган ҳар дам,
Эгри қаддин фиғони айлаб ҳам.
Дилкаш айлаб бу эгри афғони,
Тор ўлуб анда риштаи жони.
Ҳар замон кўнгли бир ҳаво қилибон,
Чангдек ўзга бир наво қилибон. (Сабъаи сайёр).

Шарқ мусиқасининг тарихий муштараклиги яна бошқача, яъни чолғуларнинг турли тиллардаги номланиши жиҳатидан ҳам яққол намоён бўлади. Масалан, Ҳиндистон-Покистон мусиқасида «танпура», эски ўзбек адабиётида «танбура» (Кошғарий, Бобур), ўзбек мусиқа фольклорида «дўмбира» қозоқ тилида «дўмбра», рус ва украин миллий анъаналарида «домбра» дея номланган, аслида бир жинсдаги турли миллий созлар ягона этимологик луғавий негизга эгалиги руй-рост кўриниб турипти. Шундай экан, уларнинг тарихий илдизлари, генезиси ва кейинчалик турли миллату-элатларнинг анъаналарида ўзгариб тарқалиши муаммолари жаҳон мусиқашунослигининг энг мураккаб, айни пайтда, энг қизиқарли масалалари сирасини ташкил қилади. «Шарқ тароналари» Халқаро фестивали якунида ўтказилиши мўлжалланаётган кичик илмий-амалий анжуманнинг мубоҳаса мавзуси ҳам мазкур маънавий мусиқий муштараклик, тарихий-маданий алоқаларнинг ўтмиши, бугунги ҳолати ва келажаги масалаларига бағишланади.

Абдуманнон НАЗАРОВ,
санъатшунослик фанлари доктори

Камолиддин Беҳзод номидаги Давлат мукофотига номзодлар

ЮКСАК МАҲОРАТ МЕВАСИ

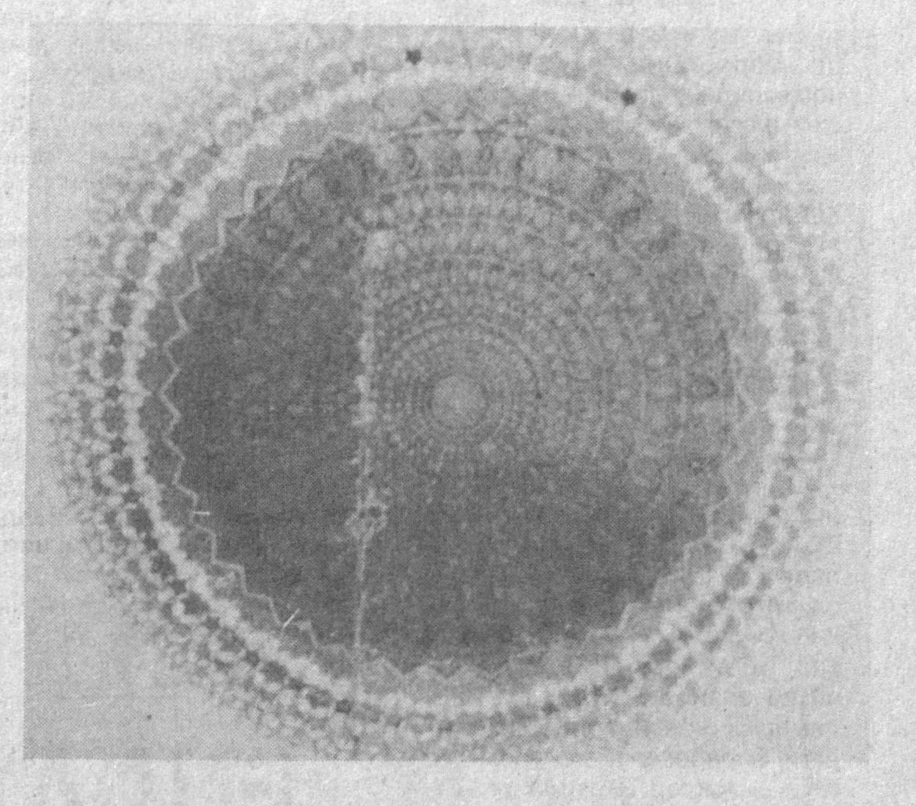

Республикамиз Президенти Фармони билан Ўзбекистон Бадиий Академиясининг ташкил этилиши, шубҳасиз, жаҳон миқёсидаги катта воқеа бўлди. Шу кунларда Академия жаҳондаги шунга ўхшаш даргоҳлар ичида салоҳияти ва мавқеини тиклаб, янада мустаҳкамлаш йўлида жиддий ишлар олиб бормоқда.

Ижодкорлар учун қувонарли воқеалардан яна бири Камолиддин Беҳзод номидаги давлат мукофотининг таъсис этилиши бўлди. Зеро, бу уларни янги ижодий режалар сари илҳомлантириши, шубҳасиз. Биз сизларга таништирмоқчи бўлган моҳир усталар бу йил илк бора бериладиган ана шу мукофотга номзод қилиб қўйилганлар.

Ўйлаймизки, мамлакатимиз кўрки бўлган Темурийлар тарихи давлат музейини безатганлар номини кўпчилик юртдошларимиз яхши биладилар. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, наққош Анвар Илҳомов ва наққош Бахтиёр Раҳмонбердиев ана шундай моҳир усталардан.

Анвар Илҳомов ҳам, Бахтиёр Раҳмонбердиев ҳам дастлабки ижодий фаолиятларини архитектор-лойиҳаловчи сифатида бошлаганлар. Ҳар икккови нақшу нигор сирларини тошкентлик машҳур уста Жалил Ҳакимовдан ўрганганлар. Ўз усталарида тинимсиз ишлаганлари, янгиликка интилганлари учун ҳам тез орада мустақил ижодий ишларни бажара бошладилар. Улар биргаликда сайқал берган бинолар орасида Самарқанд шаҳридаги Тарих Музейи, Тошкентдаги Халқлар Дўстлиги саройи, «Баҳор» ресторани, «Тошкент» ресторани, Гулистон шаҳар драма театри, Германиянинг Ганновер шаҳридаги «Ўзбекистон» ресторани, Тошкентдаги хорижий меҳмонларни қабул қилиш уйи, Ўзбекистон Республикаси Президенти қароргоҳидаги расмий қабулхона каби турли маданий-маиший ва маъмурий бинолар бор. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, усталарнинг ҳар бир бинодаги безаклари бетакрорлиги, рангларнинг сержилолиги билан ажралиб туради.

Айниқса, Темурийлар тарихи давлат музейининг гумбазидаги наққошлик ишлари юксак бадиийлиги, наққошлик меъморий мактаби ривожланишига улкан ҳисса бўлиб қўшилгани билан алоҳида эътиборга лойиқ. Усталарнинг янги кашфиёти — гумбаз ичидаги нақшу нигорлар композицияси таҳсинга сазовор. Асарнинг асосий колоритини олтин ранг ташкил этган. Зеро, олтин ранг Алишер Навоий ҳазратлари талқинида тиниқлик, хурсандчилик ва олижаноблик рамзидир. Нафис нақшларнинг бир-бирига ғоятда мутаносиблиги, улар бирлашиб гўзал яхлитликни ҳосил қилгани ҳар қандай кишини ҳайратга солмай қолмайди.

Шуни айтиш керакки, гумбазни безаш анчайин мураккаб, эҳтиёткорлик талаб этувчи жараён бўлиб, устадан зийракликни, нозик ҳиссиётни, сабр-тоқат, чидамни талаб этади. Шубҳасиз, бу жараёнда усталарга илгари биноларни безагандаги тажрибалари, маҳоратларини ошириш устида тинмай изланганликлари қўл келди.

Бир нарсани иккиланмай айтиш мумкинки, катта маҳорат билан яратилган бу наққошлик санъати халқимизнинг, қолаверса, жаҳон халқларининг мулки бўлиб қолади.

Бинобарин, наққошлар Анвар Илҳомов ва Бахтиёр Раҳмонбердиевнинг ишлари ҳар жиҳатдан Камолиддин Беҳзод номидаги давлат мукофотига муносибдир.

Гулчеҳра УМАРОВА

«ҲОСИЛ» ИЗЛАНИШДА

Учрашув

«Умр оқар дарё», — дейди халқимиз. Тошкент вилояти Зангиота туманидаги «Ҳосил» гуруҳи ҳақида анчадан буён ёзмоқчи бўлардиму, қандайдир сабаблар билан кейинга сурилиб келарди. Назаримда, ана шу сурилишнинг сабабини топгандай бўлдим. Ҳамма нарсанинг ўз вақти соати бўлар экан. Бу гуруҳнинг ҳам, вақт ўтиши билан баъзи янги қирралари ярқ этиб кўзга ташлангандай...

— Ўша қўшиқ айтишга, куй чалишга қизиқишим кучайган вақтлар эсимда, — дейди гуруҳнинг бадиий раҳбари Ботиржон Қосимов. — Бир куни мусиқадан сабоқ берувчи домламиз бироз дам олинглар, деб ташқарига чиқди. Ҳамма ташқарига ошиқди-ю, мен домланинг жуда чиройли торини сўроқсиз қўлга олдим ва бир-икки билар-билмас куй ижро этгандай бўлдим. Домла ҳали эшикдан узоқлашмаган эканлар, эшикни силтаб очиб, менга «Ботир, сендан ҳеч нима чиқмайди», — дедилар. Мен аввалига ранжидим, лекин машғулотларга мунтазам боравердим. Орадан йиллар ўтди. Армия хизмати, сўнг маданий-оқартув техникумида хор дирижёрлиги мутахассислиги бўйича таҳсил олдим. У ерда вокал бўйича Ғанижон Ваҳобов менга устозлик қилдилар.

— Ўқиш даврида, ундан кейин ҳам тез-тез бўлмаса-да, телевидение ва радиода қўшиқлар билан қатнашиб турардингиз...

— Телевидение — катта даргоҳ. Очиғи, техникумда олган билимлар бу ерда камлик қилиб қоларди. Ўша пайтларда Телман Ҳасанов, Ориф Алимахсумов, режиссёр Баҳром Юсупов, Ҳикматилла Абдусоатов каби санъаткорлар билан мулоқотда бўлиш бизни ҳам ҳаяжонга соларди, ҳам улардан кўп нарсаларни ўрганишга ундарди. Энди, кейинги вақтларда телевидение ҳамда радиода кўринмаслигимизнинг сабаби биринчи навбатда ўзимизга боғлиқ.

— Қўшиқларингизда марҳум Рустам қори Турсунов услубини сезгандай бўламан.

— Тўғри. Бу гапни кўпчиликдан эшитаман. Рустам қорини жуда ҳурмат қилардим, қўшиқларини ҳозир ҳам берилиб тинглайман. Эҳтимол, шунинг таъсири бўлса керак, Рустам қорининг ижро йўлига кўпроқ ўхшатишга ҳаракат қиламан.

— Ботиржон билан техникумда ўқиб юрган пайтлардан то шу кунгача биргамиз, — деб суҳбатга қўшилди Зокиржон Аҳмедов. — Ҳақиқатан ҳам, кўп йиғинларда, давраларда, умри ўхшамасин илойим, «Қани Рустам қоридан эшитайлик», деб қолишади. Ўзим асли тиш докториман. Лекин мусиқа чалиш, қўшиқ айтиш мен учун маънавий ҳордиқ чиқариш. Агар қўшиқ айтмасам, бир нарсамни йўқотгандек ҳис қиламан ўзимни. Шу маънода Ботиржон Қосимов билан ижодий ҳамкорлик менга қанот бағишлайди.

— Хонанда таниқлими, ҳаваскорми, қўшиқ бўстонига янги кириб келганми, бундан қатъий назар, албатта, тўйга боради. Зокиржон ака, шу ҳақда фикрингизни билмоқчийдим.

— Тўй яхши нарса. Агар таъбир жоиз бўлса, у хонанда учун синов. Чунки баъзан одоб, ахлоқ, меъёр, интизом, ҳурмат каби тушунчаларни ўргансак, баъзида ўргатамиз. Қолаверса, замонавий қурилмалар ва чолғу асбоблари тўйлардаги ҳалол меҳнатимиз самарасидир...

— Сўнгги пайтларда кўпайиб кетган гуруҳлар ҳақида турли-туман фикрлар билдирилмоқда. Сиз бунга қандай қарайсиз?

— Назаримда, «Шаҳзод», «Сарбон», «Туркистон», «Хўжа» каби гуруҳларнинг чиқишларида ўзига хослик, янгиликка интилиш кўзга ташланади. Лекин «Ал-вакил», «Болалар» гуруҳлари ҳақида гапирсам, балки шундай йўналишдаги чиқишлар ҳам керакдир. Аммо улардаги айрим бачкана кийимлар, пала-партиш сўзлар, беўхшов шовқинли мусиқалар кишининг ғашига тегади. Яна бир томондан, аксарият ёшлар кўпроқ шу йўналишдаги гуруҳларни мазза қилиб эшитишади. Менимча, бизда шарқона таълим-тарбия сустлашиб кетган. Айрим гуруҳлар тайёр ғарб мусиқасини олишади-да, жумлалар қўйиб ижро этаверишади. Мен гоҳида ўйлаб қоламан: овоз ёзиш студияларининг ишини ҳам тартибга соладиган ташкилот борми ўзи?

— Ботиржон ака, қўшиқ шеърларини қандай танлайсизлар?

— Очиғи, бирор шоир билан ижодий ҳамкорлигим йўқ. Лекин матбуотда чоп этилган, китоблари чиққан шоирлар ижодини кузатиб бораман. Булардан Нилуфар, Нормурод Нарзуллаев, андижонлик Неъматжон Ориповнинг шеърларидан кўпроқ фойдаланаман. Мусиқани эса ўзим ижод қиламан. Бунда гуруҳимиздаги И. Суяркулов, Б. Юнусов, Ш. Худойберганов, Т. Содиқов ҳамда У. Муродов каби истеъдодли, фидойи созандалар кўмаклашадилар. Умуман, битта қўшиқнинг, айниқса, яхши қўшиқнинг дунёга келиши мураккаб жараён. Унинг синовига дош берганларгина санъат бўстонида ўзига йўл топади. Менимча, инсон бирор яхши натижа чиқишига ишонсагина, қаттиқ меҳнат қилиши лозим. Шундагина орзулар ҳақиқатга айланади.

«Ҳосил» гуруҳининг эса орзулари кўп. Уларга фақат омад тилаб қоламиз.

Асрор СУЛАЙМОНОВ суҳбатлашди

Бобур номидаги Андижон вилоят кутубхонаси 90 ёшда

БИЛИМ ВА МАДАНИЯТ МАСКАНИ

XX асрнинг бошларига келиб Андижон шаҳрида илм-фанга чанқоқ жамоатчиликнинг саъй-ҳаракатлари туфайли Туркистон ўлкаси генерал-губернаторининг қарори билан 1907 йили вилоятда биринчи 1000 нусхага яқин китоб жамғармасига эга уезд Халқ кутубхона-ўқишхонаси ташкил этилди.

1941 йил Андижон вилояти ташкил этилиши муносабати билан шаҳар уезд кутубхонасига вилоят кутубхонаси даражаси берилди. Кутубхонанинг 60 йиллиги арафасида республикада биринчилардан бўлиб 500 минг нусха китоб жамғармаси сақлаш имконига эга бўлган янги бинога эга бўлди ва шу йил кутубхонага мутафаккир шоир, давлат арбоби Заҳириддин Муҳаммад Бобур номи берилди.

Вилоят аҳолисига намунали хизмат кўрсатишда эришган муваффақиятлари учун 1971 йили кутубхона «Ўзбекистон Республикаси Меҳнат шон-шуҳрати» китобига зарҳал ёзувлар билан киритилди.

Асримиз бошларида чоп этилган нодир китоблар, ноёб энциклопедиялар, атлас ва албомлар кутубхона китоб жамғармасининг фахридир. Шунингдек, китобхонлар бу ерда 145 номдаги маҳаллий ва республика даврий матбуот нашрлари, газета ва журналлар билан ҳам танишиш имконига эгалар. Ҳозирги кунда 16 мингдан ортиқ андижонликлар кутубхонанинг доимий китобхонлари бўлиб, йил давомида 500 мингга яқин адабиётларни мутолаа қиладилар.

Вилоят кутубхонаси ҳудудидаги кутубхоналар ишини мувофиқлаштирувчи илмий-услубий марказ сифатида ҳам катта ишларни амалга оширмоқда. Кутубхонанинг илмий-услубий, ахборот-библиография ва китобхонларга хизмат кўрсатиш бўлимлари базасида ёш кутубхоначилар малакасини оширишнинг энг янги шаклларидан бири бўлган жамоатчилик университетининг фаолият кўрсата бошлагани тингловчиларга маъқул бўлмоқда.

Бу ердаги илмий-услубий иш фаолиятининг йўналишларидан бири вилоятда кутубхоначилик ишининг энг зарур томонларини ўрганиш, илмий изланишлар олиб бориш ва унинг келажак-истиқболи бўйича тегишли тавсиялар тайёрлашдан иборат. Шу мақсадда охирги йилларда илмий-услубий бўлим мутахассислари томонидан вилоят кутубхоналарида «Китобхонлар ўқиш суръатининг ривожланиши», «Вилоят оммавий кутубхоналари китоб жамғармаларини тўлдиришнинг аҳволи ва унинг келажак истиқболи» мавзуларида илмий изланишлар олиб борилиб, унинг натижалари бўйича кутубхоначиларга тегишли тавсиялар берилди. Адабиётлардан меҳнат жамоалари фойдаланишлари учун қулайлик яратиш мақсадида кўчма ўқув заллари, бригада формулярлари орқали китобхонларга хизмат кўрсатиш ишлари ташкил этилган.

Кутубхоначилик ишининг янги усул ва шакллари аввало вилоят кутубхонасининг тегишли бўлимларида ташкил этилиб, самарадорлиги синаб кўрилади, шундан сўнггина туманлар, шаҳарлар оммавий кутубхоналари иш жараёнига татбиқ этиш учун тавсия этилади. Кейинги йилларда китобхонлар билан ишлашда яхши самара бераётган «Китобхонлар бенефиси», «Оилавий ўқиш», «Кутубхоначилар бенефиси», кутубхоналарнинг ишлаб чиқариш корхоналари, турли ташкилот, муассасалар билан ижодий ҳамкорлик шартномалари асосида олиб борилаётган ишлари, конкурс, беллашувлар шулар жумласидандир. Кутубхоначиларнинг профессионал билим даражаларини ошириш, касбнинг обрў-эътиборини кўтариш мақсадида вилоят кутубхонаси ташаббуси билан Андижон, Асака шаҳарлари, Избоскан, Пахтаобод тумани марказлашган кутубхоналар тизимида энг яхши кутубхоначиларининг юбилей бенефислари ўтказилди, уларнинг ибратли иш тажрибалари хусусида варақалар чиқарилди.

Республикамизда мустақиллик шарофати билан ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ислоҳотлар жадаллик билан олиб борилмоқда. Шунингдек, кишиларда юксак маънавий фазилатларни камол топтириб, миллий мафкурамизни шакллантириш, айниқса, ёшларимизни бой маданий меросимиз, миллий анъаналаримиз, қадриятларимиз, ватанга муҳаббат руҳида тарбиялаш борасида ҳам катта ишлар қилинмоқда. Шу маънода вилоят ҳокимлиги ва Маданият ишлари бошқармаси ташаббуси билан ўтказилаётган меҳнат ва санъат фестиваллари кутубхоналаримиз иш фаолиятларини янада жонлантириб юборди. Туман, шаҳар раҳбарларининг кутубхоналарга эътибори анча кучайди, кўпчилик кутубхоналаримизда таъмирлаш, ободонлаштириш ишлари амалга оширилди, айрим кутубхоналарнинг моддий базалари мустаҳкамланиб, зарур жиҳозлар билан таъминланди.

Ўз навбатида кутубхоналаримизда мустақиллик, Наврўз байрамлари, Республикамиз президенти Фармонлари, Олий Мажлис қарорлари, қонунларни фуқароларга етказиш борасида, буюк соҳибқирон Амир Темурнинг 660 йиллик таваллуди муносабати билан ибратли тадбирлар амалга оширилди. Бу йил эса кутубхоналаримизнинг асосий режа дастурларидан ҳамюртимиз, шоир Чўлпоннинг 100 йиллиги муносабати билан ўтказиладиган тадбирлар ўрин олган.

Вилоятимиз оммавий кутубхоналари республика миқёсида ўтказилаётган кўрик-танловларда фаол иштирок этмоқдалар. Республика Маданият ишлари вазирлигининг «Кутубхона ва маҳалла», «Оммавий кутубхона оила хизматида», «Кутубхона — ёшлар камолотида» мавзуларидаги кўрик-танловларида Избоскан, Жалолқудуқ, Қўрғонтепа туманларининг шахобча кутубхоналари I-II ўринларни эгаллаб, вазирликнинг соврини ва мукофотларини олишди.

Албатта, оммавий кутубхоналаримиз иш фаолиятини ҳозирги кун талабидан келиб чиқиб ташкил қилишда ҳали ечимини кутаётган ишлар ҳам талайгина. Кутубхоналаримиз ҳақиқий билим даргоҳи, маданият марказлари бўлиши лозим. Бунинг учун, айниқса, қишлоқ жойлардаги кутубхоналаримиз андозали биноларга эга бўлишини, замонавий жиҳозлар, техник ҳамда аудиовизуал воситалар, компютерлар билан таъминланишини орзу қиламиз. Нашриётларимиз томонидан режалаштирилган китобларни нашр қилиш ишлари ўз вақтида бажарилиб, янги китоблар ўз вақтида китобхонларимиз қўлига етиб келишини истаймиз.

Бу йил ўзининг 90 йиллигини нишонлаётган кутубхонамизнинг етарли билим ва иш тажрибаларига эга бўлган ижодий жамоаси ўз китобхонларига кутубхона-ахборот хизмати кўрсатишни тобора яхшилаш, вилоятимиздаги барча кутубхоналарга услубий раҳарликни янада такомиллаштириш борасидаги ишларини давом эттирадилар.

А. ҚОБУЛОВ,
Бобур номидаги вилоят илмий-универсал кутубхонаси раҳбари

Ё ШАҲРИ АЗИМДА, Ё КЎҲИ БАЛАНДДА...

Етмиш йилдан ошиқроқ умрим давомида кўпдан — кўп воқеаларни бошдан кечиришимга, юзлаб-минглаб одамлар билан мулоқотда бўлишимга тўғри келди. Қуйидаги битикларим ана шу кўрган-билганларим асосида қоғозга тушди.

ОНА ДИЁР

Биз асли Сурхон воҳасининг Шерободиданмиз. Ёшлик чоғимизда туғилган масканимиз шаҳар ҳисобланарди. Бир вақтлар уни бек, Термизни эса «бекча» идора этган экан. Кейинчалик шаҳримиз ўз мавқеини Термизга «бериб қўйиб» туман даражасига тушиб қолган экан. Мана, эндиликда — орадан ярим асрдан кўпроқ вақт ўтгач, Шеробод яна аста-секин ўзининг «шаҳарий» мавқеини тиклаяпти, шекилли.

Шеробод атрофида «Ўттиз икки ариқ» деган умумий ном билан аталувчи қуйи қишлоқлару яна Тагоб деб номланувчи тоғолди ва тоғтеги юқори қишлоқлар ҳам бор. Уларнинг ҳар бири ҳақида достонлар айтса арзийди. Қуйидаги Таллимарон қовунлари-ю юқоридаги Зарабоғда ўсиб-унган қоғоти ёнғоқлар алоҳида таърифу тавсифларга лойиқ эди бир вақтлар (У кезларда ҳали «экология инқирози» деган ташвишли муаммолар тушга ҳам кирмаганди).

Айниқса, Шеробод бозори машҳур эди. Сурхон воҳасидаги энг машҳур, энг гавжум бозорлар Шерободда-ю яна Деновда бўлган экан. Ҳа, айтгандек, яқинда республика радиосининг Шеробод бозори, унинг мавқеи ва довруғи ҳақидаги хушнуд хабарни ҳаммамиз жон қулоғимиз билан эшитдик.

ШЕРОБОД ҲОЛВАЛАРИ

Яқинда «семичка-ҳолва» деб аталувчи замонавий ҳолвадан фалонча пулга харид қиларканман, ёшлик чоғимда ҳузур билан тамадди қилганим Шеробод ҳолвалари эсимга тушди. Тут ҳолва, мағиз ҳолва, кунжут ҳолва, ёнғоқ ҳолва, писта ҳолва каби «қулинг ўргилсин» ҳолвалар нон билан карсиллатиб ейилганда, ҳузури жон бўларди. У пайтларда ҳозирги «семичка ҳолва»дан дарак ҳам йўқ эди. Жуда кўп ва арзон тут ҳолва ҳамда ғоят лаззатли писта ҳолвалар эндиликда эсдан ҳам чиқиб кетди, эсиз.

Нима десангиз денгу у вақтлардаги оғзингизда эрийдиган ёнғоқ ҳолвалару писта ҳолвалар эндиликда хориждан зарқоғозларга ўралган ҳолда келтирилаётган «шакалад»ларга нисбатан беғубор ва сифатлироқ эди. Чунки уларда сунъийлик, усти ялтироқ, ичи қалтироқлик йўқ эди.

ТАЛЛИМАРОН ҚОВУНЛАРИ

Таллимарон «Ўттиз икки ариқ» деб аталувчи қуйи қишлоқлардан бири, 30-йилларда машҳур бўлган «кўкча», «оқноввот», «олача», «кўккалапўш» (ё «қоракалапўш») каби асалдан ҳам ширин қовунларнинг энг аълолари худди шу қишлоқда етилади, деб ҳисобланарди. Айтишларича, бу ерда бир пайтлар ҳатто Бухоро амирларига қарашли қовун пайкаллари — полизлар ҳам бўлган экан. У вақтларда биз «кимё»дан бутунлай бехабар эдик. Вазни 5-6 қадоқ (2-3 кг)дан ошмайдиган ўша беғубор қовунлар ҳозирги навларига ўхшаб ҳам бўйига, ҳам энига қараб бесўнақай «ғовлаб» кетмасди.

Раҳматли отамизнинг таллимаронлик, такиялик, истаралик, гиламбоплик деҳқон ошнолари кўп эди. Шу боис биз пишиқчиликда бозордан қовун ташимасдик: ташқари ҳовлимизда ҳамиша қовун уюмлари «савлат тўкиб» турарди. Падари бузрукворимизнинг миришкор ошнолари отда, эшакда қовун олиб келишарди. «Ҳожи бова борми?» деб сўрашарди ва хуржун, қопларини бўшатишиб, кетишаверарди.

Қизиқ, биз уларнинг кимлигини, қаерданлигини сўрашни хаёлимизга ҳам келтирмасдик, ўзлари ҳам айтишмасди. Шунақа соддадил, тўпори, саҳройи одамлар эканмиз-да у вақтларда.

ҚОҒОТИ ЁНҒОҚЛАР

Йигирманчи йилларнинг охирлари эди. Раҳматли онам билан беҳиштдек ажойиб маскан Зарабоққа борганим ёдимда. Бу манзилнинг ажиб қоғоти ёнғоқларидан ана ўшанда еб кўриб, мазахўрак бўлиб қолгандим... Пўсти жуда юқа, салга қирсиллаб синадиган, ичи тўла оқ мағиз бўлган бу ёнғоқ ғоят лаззатли ва тўйимли бўларди. Бундайини бошқа бирор жойда кўрмаганман.

Зарабоғнинг ўзи ҳам жуда гўзал эди. Ҳаммаёқ ям-яшил чорбоғу мевазор, ёнғоқ, ўрик, олма, беҳи, олча дарахтлари, токзорлар. Айниқса, булоқчашмаларнинг кўплигини айтмайсизми, ҳар икки чорбоғнинг бирида булоқдан сув қайнаб чиқиб турарди.

Яқинда, орадан етмиш йил ўтгач, Зарабоққа яна ташриф буюришимга тўғри келди. Ажаб, энди аввалги ободонлик, гўзалликнинг ўндан бири ҳам қолмабди. Назаримда, бефайз кўчалар, эгалари ташлаб кетиб, ҳувиллаб қолган «боғлар» қандайдир кўримсиз эди. Булоқларнинг ҳам кўпи қуриб қолибди. «Нима бўлди ўзи? Қани аввалги мевазор боғлар, қоғоти ёнғоқлар?» — деган изтиробли саволлар ўртади дилимни.

Билмадим, мингларча чақирим наридаги Оролнинг кун сайин қуриб бораётгани таъсиридами ё юзларча чақирим наридаги «алюминхона»нинг ҳавога тарқалаётган заҳар-заққуми туфайлими ёки тиним билмас «Волга»лару, «КамАЗ»ларнинг «думлари»дан чиқаётган бадбўй тутунлар касриданми ёки бўлмаса энг ёмони, одам боласининг лоқайдлиги, эътиборсизлиги, «тепса тебранмаслиги» оқибатиданми, бир вақтлар беҳиштдек дилрабо бўлган юзларча зарабоғларимиз шундай кўримсиз, «бужур» бўлиб қоляпти...

«ҚУЛОҚ» БОЛАЛАРИ

Падари бузрукворимиз Жўра ҳожи Бобохўжа ўғли ўта диндор ва ўзига яраша бинойидек мулкдор киши эдилар. Шу боис бедин ва хусусий мулкнинг жиддий душмани ҳисобланган шўролар билан ҳечам чиқиша олмагандилар. Ана шундай мухолифот оқибатида бобохўжаевлар бирваракайига «ёт унсур», «синфий душман», «қулоқмуштумзўр» каби тавқи лаънат билан тақдирланишди. Бу кескин синфий мухолифотнинг асорати биз учун ҳам яхшилик билан тугамаслигини анча эртароқ англаб етган катта акамиз Абдуқаюмхўжа йигирманчи йилларнинг охирларидаёқ Тошкентга кўчиб кетган эканлар. Чунки олдинроқ бу шаҳарда ҳуқуқшуносликдан таҳсил олиб, янги дўсту биродарлар орттирган эканлар. Қашқар маҳаллалик Тўлаганхўжа ака, ўқчилик Баҳромжон ака, кўктераклик Тошканбой ака каби қадрдон дўст-оғайниларининг кўмаги ва хайрихоҳлиги билан бу ажойиб «нон шаҳри» акамиз учун янги маскан бўлиб қолган эди.

Биз, бошқа «қулоқ болалари» ҳам, кейинчалик марҳаматли акамиз туфайли, «бирбирининг изи билан» деганларидек, баъзиларимиз бутунлай тошканлик, баъзиларимиз ярим тошканлик бўлиб қолаверганмиз. Чунки бу шаҳри азимда ҳеч ким бизни, қулини бигиз қилиб, «қулоқ боласи» деб камситмасди. Раҳматли отамизнинг: «Ё шаҳри азимда ёхуд кўҳи баландда бўл», — деган нақлни кўп такрорлашлари асло бежиз бўлмаган экан.

ХАЙРИЯТ

Ҳа, хайриятки, бизнинг номаи аъмолимизга «ватангадо» — «ғурбат» деган бехосият сўзлар битилмади. Бутун ҳовли-жойлари, мол-мулклари, дўконлари мусодара этилиб, ўзлари «ёт унсур»га айланиб қолган отамиз ноилож хорижга — «мусулмонобод юртлар»га қочиб қолишни кўнгилларига тугиб қўйган эканлар. Олдин ўзлари бориб, дарёнинг нариги ёғидаги шарт-шароит билан танишиб қайтиш, сўнгра бизларни ҳам олиб кетишни режалаштирган эканлар. Ниҳоят, 1930 йилнинг ёзги қоронғи тунларидан бирида шундай қулай фурсат келди деб ҳисоблабдилар. Лекин Амударё бўйида шўроларнинг яшил қалпоқли чегарачилари отамизнинг муҳожирлик режаларини йўққа чиқаришибди «бахтга қарши»... «Мана, сенга мусулмонобод, бобой!» — деб отамизни «панжара» орқасига қамаб қўйишибди.

Уч йил давомида эрксизлик насибасини «териб егач», отамизнинг «чет эл жосуси», «босмачилар билан алоқадорлиги» ҳақидаги «айблар»и исбот этилмагач, қўйиб юборишибди. Шундан кейин «Шерободнинг ўттиз икки ариғи таниган Жўра хожи» деган фуқаро тақдирига тан бериб, Термиз яқинидаги Мозорқишлоқдаги бир «кошонаи кулба»да умргузаронлик қила бошлади.

ЁШЛИКДА БЕРГАН КЎНГИЛ...

Бундан салкам етмиш йил муқаддам, тақдир тақозоси ила камина ҳам акаси изидан Тошкент деб аталувчи улуғвор масканга келиб қолган эди. У ўша вақтларда ҳамманинг тилида бўлган «Ўқиш, ўқиш ва яна ўқиш» деган шиорнинг «этаги»дан ушлаб олган эди. Шу боис салкам йигирма йил давомида дастлаб мактабда, рабфагу техникумларда ва ниҳоят ўлкамизнинг энг мўътабар ва муаззам билим даргоҳи — дорилфунунда ҳам таҳсил кўришга мушарраф бўлди. (Бу орада Ғарб сарҳадларига бориб, Ғалаба учун, озгина бўлса-да, ўз улушини қўшишга, соппа-соғ оёғини «ланг» қилиб қайтишга ҳам улгурди. Майли, шунисига ҳам шукур).

Хуллас, бу шаҳри азим ёш саҳройи бола учун севимли она юртдек бўлиб қолди. «Ёшликда берган кўнгил айрилмас бало бўлур» деганларидек, бу серфайз масканга ҳар йили икки-уч дафъа келиб, зиёрат қилиб кетмаса, кўнгли асло жойига тушмайди.

Эҳ-ҳе, бундан етмиш йил аввалги Тошкентдан ҳозирги Тошкент нечоғли фарқли эканини билсангиз эди. У Тошкент билан бу Тошкентнинг ер билан кўкчалик фарқли эканини ўз кўзи билан кўриб, биладиганлар, афсуски, жуда камайиб қолди.

«СБ» ва «ЧСБ»ЛАР

«СБ» қисқартма сўз бўлиб, «Саводсизликни битириш», «ЧСБ» эса, «Чаласаводлиликни битириш» маъноларини билдиради. Бу — умумий саводхонлик учун бошланган «маданий инқилоб»нинг энг жанговар жабҳаларидан бири эди ўшанда. Лекин кун бўйи пахта далаларида «жавлон уриб», ҳориган-чарчаган кишиларни кечқурунлари мактабга йиғиш осон иш эмасди. Бунинг учун «темир интизом» зарур эди. Шундай бўлса-да, ғоят мушкул бўлган бу вазифанинг «юз фоиз» бажарилувида қишлоқ фаоллари, биринчи навбатда, муаллимлару комсомоллар жонбозлик кўрсатган эдилар.

Кечқурунлари қишлоқ мактабларидаги синф парталарида қийналиб-қисилиб ўтириб, «жер мойи» (керосин) лампалар ёруғида ҳижжалаб ўқиётган, пичирлаб ҳарф ёзаётган рўмолга ўралган опахону онахонларни, ҳатто соқолларига оқ оралаган отахонларни неча марталаб учратганман, муаллимларга ёрдамчилик қилган пайтларим ҳам бўлган. Баъзилари ўқув-ёзувни тузуккина ўрганиб ҳам олгандилар. Бу кейинроқ уларга жуда асқотган эди: фронтдан келган машъум «қорахат»ларни ўқиб, дод-фарёд солганларини, кўзларида жиққа тўла ёш билан жанггоҳлардаги жигаргўшаларига ҳам ёзаётганларини ҳам неча марталаб кўрганман.

«СБ» ларга-ку эндиликда эҳтиёж йўқ. Лекин гоҳ-гоҳо ўз фикр мулоҳазаларини қоғозга туширишда чунонам қийналаётган басавлат чаламуллалар учун ҳозир ҳам «ЧСБ»лар ортиқчалик қилмасмиди, деб ўйлайман.

«АЛПОМИШ»-ХОНЛИКЛАР

1936 йил эди. «Алпомиш» достони чиройлигина ва ихчамгина китобча қилиниб нашр этилганди. Достон машҳур халқ бахшиси Фозил Йўлдош ўғли тилидан ёзиб олинган бўлиб, атоқли фолклоршунос олим Ҳоди Зариф томонидан нашрга тайёрланганди.

Ёзги таътилда бу ажойиб достонни Сурхон воҳасига олиб бориб, ҳамюртларимни ҳам таништирмоқчи бўлдим. Достонни таъсирли қилиб ўқиб, одамларни «оғзимга қаратиш» қўлимдан келган бўлса керак-да, ўша кезларда.

Ҳозирги Ангор туманига қарашли Қорақир деб аталувчи манзилда ўзига хос «Алпомиш»хонликлар ташкил этилганди. Кечқурунлари бу «адабий мажлис»ларга олдин 3-4 нафар, сўнгра 10-15 нафар киши, гировардида 20-30 нафарлаб шинавандалар йиғилишарди. Хуллас, камина ўқишдан, қорақирликлар тинглашдан чарчашмасди. Ўзи, ҳақиқатни ҳам, достон «тушмагур» қизиқ, мароқли эди-да. Қаранг:

«Сарҳовуздан катта эди косаси,
Тўқсон кулоч эди қўлда косаси
Оҳ урса оламни бузар товуши,
Тўқсон қўйнинг терисидан ковуши»

Бундай сонсиз-саноқсиз ажойиб-ғаройиб тасвирларни одамлар оғзи очилиб тинглашарди. Эсиз, ўша «Алпомиш»хонликлар қатнашчиларидан аксариятининг суяклари кейинчалик Волга бўйларида, Смоленск ўрмонларида, Берлин остоналарида мангуга қолиб кетди.

БИТТАГИНА РУБОИЙ

34-ёки 35-йил эди, чамамда. Бир куни «Гулистон»да Умар Хайёмнинг ўнтача рубоийсини ўқиб қолдим. Улар ғоят таъсирли эди. Айниқса, биттаси илк ўқишимдаёқ хотирамда муҳрланиб қолди. Мана, ўша рубоий:

Баҳор фасли кўринг, дўстлар, соз обу ҳаво,
Ёмғир ювар гул юзини, оҳ, жонга даво.
Ошиқ булбул гул шохида арз-ҳол этиб.
«Маъшуқам-ла май ичсам», деб этмокда наво.

Ўша гўзал рубоийларни форсчадан ўзбекчага ағдарган, агар янглишмасам, улуғ шоиримиз Чўлпон эди. Шундай улуғ истеъдод соҳибини малъунлар ёвузларча маҳв этдилар.

«ЮЗЦЕНТНЕРЧИ»ЛАР

Ҳа, у вақтларда ҳам деярли ҳар бир колхозда «юзцентнерчи» бригадлар, ҳар бир туманда «юзцентнерчи» раислар бўларди. Ҳатто, «юзцентнерчи» райкомлару обкомлар ҳам бўлган дейишади. Бундай «юзцентрнерчи»ларнинг қандай рўёбга чиққанини Худо билади. Биз, кўкракларида қип-қизил бўйинбоғлар ҳилпираб турган кашшофлару «КИМ» нишонини виқор билан тақиб юрадиган комсомоллар, фалончи «биргад»нинг ёки раиснинг ҳар гектар пахта майдонидан юз центнер, ҳатто ундан ҳам ошириб ҳосил олганига чиппа-чип ишонардик. Чунки газета-журналлар ана шундай «юзцентнерчи»ларни кўкларга кўтариб мақташ ила машғул бўлиб, «аравани қуруқ олиб қочадиган» мадҳиялар тўлиб-тошган эди.

Кейин билсак, ҳар гектар пахта майдонидан, нари борса, 50-55 центнер ҳосил олиш мумкин экан. Ундан ортиғи партия ташвиқоти ва тарғиботининг «маълумоти» экан, холос. Қизиғи шундаки, бу сохталикни ўша «юзцентнерчи»ларнинг ўзлари ҳам яхши билишарди, лекин барибир гердайиб юраверишарди.

Ғоҳ-гоҳо ҳозирда ҳам меъёр деган қонуниятни «унутиб» қўйиб, маддоҳлик «отини қамчилаётган»ларнинг, оз бўлса-да, учраб туриши ўша давр партиявий-ғоявий ишларининг асорати бўлса керак...

«ҲАММА ОБОД БЎЛДИ...»

Жуда ҳаяжонли, хушнуд воқеаларни ҳам кўплаб кўрганман ўша маълум ва машҳур «Чорсу» бозорида. «Иброҳим Адҳам», «Бобоpавшан», «Девонаи Машраб» каби достонларни мароқ билан куйлайдиган бир моҳир бахши-воизни яхши билардим. Унинг шеърий ваъзларини ҳузур қилиб тинглардим. Бундай «гўзал мажлис»ларни юзларча хотин-қизлар ва биз тенги ёшлар айниқса қизиқиб кузатарди. Эсингиздами, Ҳазрати Муқимий ҳам:

«Кўрдимки, беш юзча хотун
Воиз сўзин тинглар экан», — деганлар.

Ёши каттароқ кишиларнинг ваъз тинглашдан кўра зарурроқ юмушлари кўп эди, шекилли, давра қурганлар орасида соқол-мўйловлилар нисбатан камроқ бўларди.

Ёши элликларда бўлиб, соқол-мўйлови ўзига ғоят ярашиқли, эски бўлса ҳам тоза кийинган воиз, айниқса, Машраб ғазалларини шундай ифодали, таъсирли қилиб ёддан ўқирдикки, бундай завқ ва шавқ билан ўқишдан унинг истараси иссиқ чеҳраси янада чиройлироқ кўринарди.

«Ҳамма обод бўлди, бўлмадим обод дастингдан,
Ки, мен ҳар қайга борсам, дод этарман, дод дастингдан»

деган ажиб мисралар худди «Фабрикангнинг йўлидан рўмолча топиб олдим»дек ёд бўлиб қолганди менга.

Ҳа, айтгандай, эндиликда, «ойнаи жаҳон»да муттасил намойиш этилаётган «Роза»-ю «Клара»ларни жазавага тушиб кўраётган ёшларни (бундан ҳам кўпроқ хотин-халажларни) ҳайрат билан кузатарканман, ўша «Чорсу» бозорида ёшликда мириқиб тинглаганим — воиз ваъзлари эсимга тушади.

Иброҳим БОБОХЎЖАЕВ,
республикада хизмат кўрсатган ўқитувчи

АЗА ТЎЙ ЭМАС

Носиржон оламдан бевақт кўз юмди. Ота-онасининг бағри гирён бўлиб, гулдек ёш хотини тул, икки норасидаси ярим етим қолди. Айниқса, Восиқжоннинг дард-алами ичида. У икки йил давомида фарзандини бедаво ўлим чангалидан олиб қоламан деб бор бисотидан ажралди. Энди девдек ўғли, ишонган тоғи, кўзининг оқу қорасидан бевақт ажраб қолганидан бир куйса, мотам харажатларини ўйлаб икки куяди.

Яхши ҳамки, халқимиз меҳр-оқибатли. Маҳалла-кўй Восиқжондан борини аямади, уни ҳеч нарсага зориқтирмади. Ҳамма имкони борича ёрдам қўлини чўзди, савобдан қолмади. Марҳумни охирги йўлга узатишда ҳам, таъзия маросимларини ўтказишда ҳам азадор оилани ёлғизлатиб қўйишмади.

Ҳа, ўлим қош билан қовоқ орасида. У на вақт, на имконият билан ҳисоблашади. Бор-йўғингни суриштирмайди. Уйингдан ковушдек ўлик чиқдими, тоғдек харажатни бошлаб келиши муқаррар. Шундай бўлгач, кутилмаганда бошига мусибат тушган қўли қисқа хонадон эгаларининг аҳволини бир кўз олдингизга келтиринг.

Тўй қилсангиз, бошқа гап. Узоқ вақт йиғиниб-теринасиз, каттаю кичик билан бамаслаҳат иш тутасиз, барча имкониятларингизни ҳисобга оласиз. Жилла қурса, бировлардан қарз оласиз. Таъзияда эса бу мумкин эмас. «Қарз кўтарсангиз, майитнинг тупроғи оғирлашади», дейишади.

Ана шу ўринда дўппини бошдан олиб қўйиб обдон ўйлайдиган, оқилона хулосага келадиган масалалар, муаммолар бирталай. Мотам чиқимлари баъзан бақувват оилаларнинг ҳам белини букиб қўяди. Боз устига, айрим ҳолларда ҳаёт тажрибаси етарли бўлган кексалар, дин вакиллари, ҳатто маҳалла кайвонилари ҳам оиланинг ночор аҳволини кўра-била туриб нотўғри йўл тутишади. «Палончидан кам бўлманг, ўликнинг суягини қақшатманг, иним», дея ноўрин маслаҳат беришади.

Ўлик чиққан хонадон амалга ошириши лозим бўлган маросимлар эса кўпдан-кўп. Чунончи, тобут атрофини сурп, сўнг ипакли мато (атлас ёки шоҳи) билан ўраш, яна устидан духоба ёпиш зарур. Мурдани ювиш учун челак, офтоба, жом, ўраш учун кафан, бундан ташқари, адёл керак. Гўрков, ғассол, жанозада, мозор устида дуо ўқиган муллаларга хизматларига яраша ҳақ тўлаш даркор. Шунингдек, оқсоқолларни, қўшни маҳаллалардан келган вакилларни, қолаверса, оят ўқиган муллаларни ҳам қуруқ қолдиришмайди. Азадор хотин-халаж эса кўк кийишлари, пешонабоғ ўрашлари, бўғзидан чорсу оқ рўмол ўрашлари шарт. Бунинг учун озмунча маблағ кетадими?

Энди йил бўйи давом этадиган, белни майиштирадиган катта маросимларни бирмабир эсланг:

Ражаб ойи ва Қурбон ҳайитларида жонлиқ сўйиб қон чиқариш;

Рамазонда рўзадорларни чақириб ифтор ўтказиш;

биринчи ҳайитда фотиҳага келадиган эркак ва аёлларга яна мол сўйиб, иссиқ овқат тайёрлаш, дастурхон тузатиш;

аздан чиқиш ҳамда йиллик маросимларни нишонлаш...

Биз санамаган маросиму тадбирлар ҳам анча-мунча.

Азадор хонадон ўлик чиққан учинчи, бешинчи, баъзи жойларда еттинчи куни худойи оши беради. Айрим оғзи ботир, бели оғримаганлар: «Келганлар қуруқ оғиз билан кетишмасин» деган маслаҳат бериб, тонг қоронғусида ўчоққа ўт ёқишга мажбур қилишади. Кун ёришгач келадиганларга иккинчи қозон, пешинга яқин келадиганларга учинчи қозон осилади. Мен худойи кунлари тўрт-беш қозон ош дамланганига, ҳатто баъзан чойхонаю ошхоналардан хўрандалар учун тайёрланган ошлар олиб келиниб тарқатилганлигига ҳам гувоҳ бўлганман.

Хўш, бу қанақа удум, қанақа урф-одат? Ота-боболаримиз қачон, қайси замонда мана шундай ортиқча ташвиш-харажатларга йўл қўйишган, Аксинча, улар худойи куни ўчоққа фақат бир бора ўт ёқишган, ортиқчасини увол санашган. Ҳозир-чи? Қинғир йўллар билан бойлик орттириб, босар-тусарини билмай қолган баъзи «бойвачча»лар учун бундай чиқимлар ўйинчоқ, ҳатто завқли туюлса, бордир. Аммо фарзандларини зўрға эплаб боқиб турган оилалар учун бунинг турган-битгани зарар, «Ўлганнинг устига тепиш» эмасми?

— Бунақасини илгари сира кўрмаганмиз, — дейди Қарши шаҳридаги «Бешгумбаз» маҳалласида яшовчи юз ёшли отахон Жаббор бобо. — Бундай номаъқулчиликлар энди чиқди. Авваллари ҳозиргидек қозон-қозонлаб ош дамланмасди. Келганлар азадорлардан кўнгил сўраб, тиловат қилиб кетишарди. Таъзиядан асл мақсад ҳам шу эди.

Ҳақ гап. Бундан катта савоб борми?

Баъзан ғалати воқеа-ҳодисаларни кузатиб, гангиб қоласан, бошингдан ҳушинг учади. Қўлини чўзса кўкка етадиган бадавлат оилада ўлим содир бўлса, «Харажат учун сариқ чақа йўқ»лиги ҳақида шов-шув кўтарилади. Шубҳасиз, бундай ҳолда оғирлик кимларнингдир зиммасига тушади. Айрим ҳолларда эса тўрт-беш топармон-тутармон ўғил-қизи, милён-милён маблағ билан ҳисоблашадиган қариндош-уруғлари бўла туриб, барча харажатлар марҳум ишлаган ташкилот гарданига юкланади. Ташкилот нима қилади денг? Раҳбар ходимларни тўплаб, уларга «солиқ» солади. Бундан кўра ўша маросим енгилгина ташкил этилгани ёки умуман ўтказилмагани маъқул эмасми?

Эсингизда бўлса, олдинлари худойига фақат жаноза маросимида қатнашганлар келишарди. Ёш киши оламдан ўтган бўлса, кўпчилик ҳурмат юзасидан товоққа уч бор қўл узатиб сўнг қўлини тортарди. Энди-чи? Худойига жанозада қатнашмаган ҳам, ўлган кишини билган-билмаган ҳам — ёшу қари ёпирилиб келади. Тавба, нималар бўлаяпти ўзи? Биз бунчалик очвақоликни қаердан, кимдан ўрганаяпмиз?

Орқангга қараб улгурмасингдан марҳумнинг йигирмаси, дурустроқ нафас олмасингдан қирқи келади. Яна катта харажат ва ташвиш билан дастурхон тузатилади. Маъракага айтилгану айтилмаган эркак-аёллар ташриф буюришади. Ҳолбуки, бир вақтлар «йигирма»ю «қирқ»ни фақат хотинлар, ўлган кишининг яқинлари тўпланиб, камтаргина дастурхон тузаб ўтказишарди. Шуниси жуда қулай, соз ва маъқул эди.

Тўғри, ўша кезлар жанозага келганларга учига пул тугилган, ҳеч нарсага ярамайдиган йиртиш берилардиꓸ Кейинчалик у рўмолчага алмаштирилди. Ҳозир деярли тугаб боряпти.

Яна қишлоқ жойларида аёлу эркакка нон, ширинлик улашишарди. Одамлар нонларни етти қадам юрар-юрмас йўлларга, Яратганнинг ўзи кечирсин, чиқинди идишларига ташлаб кетишарди. Қариндош-уруғлар тобут устига турли матолар ташлашарди. Бадавлатроқ кишилар «Биз фалончи бўламиз» дегандек, тобут устидан пул сочишарди. Баъзи жойларда жанозага қатнашган барча кишиларга пул тарқатиб чиқиларди. Эндиликда ана шу одатларнинг кўпчилигига чек қўйилди. Демак, хоҳиш, якдиллик бўлса, астойдил киришилса, давом этаётган, кишиларни қийнаб келаётган зарарли, ортиқча маросимларни бартараф этиш мумкин.

Афсуски, қишлоқ жойларида ҳали ҳам таъзия кунлари жуфт-жуфт мол сўйиш, дастурхон безаш ҳоллари учраб туради. Баъзилар «кўриб қўй, аканг қарағайни» қабилида иш тутиб, дастурхонни пистаю бодом, қуруғу ҳўл мевалар билан тўлдириб ташлашади. Бу нима, оламдан ўтган кишига ҳурматми? Йўқ, аслида манманликдан бошқа нарса эмас.

Қуръони Кариму ҳадисларда мотам маросимлари дабдабали ўтказилсин ёки ўлиб-тирилиб, кучаниб-чираниб, қарз-ҳавола кўтариб дастурхон ёзилсин дейилмаган. Аксинча, таъзия билан боғлиқ маросимлар тўғрисида аниқ қонун-қоидалар битиб қўйилган. Уларга кўра, майитни ювиш, кафанлаш, Қуръон тиловати, қабр қазиш, кўмиш ислом дини ҳукмларидандир. Ҳар бир мусулмон иккинчи мусулмон биродари вафот этса, жанозада қатнашиши, уни сўнгги йўлга кузатиши, қариндошларига ҳамдардлик билдириши, Аллоҳнинг ҳукмига рози бўлиш, мусибатга сабр қилишлари ҳақида далда, насиҳатлар бериши, марҳум ҳақига раҳмат ва махфират сўраб дуои фотиҳа қилиши шарт. Бундан ташқари, марҳум дафн этилгандан бошлаб уч кунга қадар аза тутилади. Шу кунларда майит чиққан хонадонда қозонга ўт ёқилмайди. Таъзия билдиришга келган одамлар олдига дастурхон ёзилмайди.

Ислом сўннатларига мувофиқ, мусибат етган хонадоннинг қўшнилари ҳурмат ва ёрдам сифатида хонадон аҳли ва узоқдан келган меҳмонлар учун овқат тайёрлаб чиқарадилар.

Бас, шундай экан, биз тарихи бой, иймони пок, эътиқоди мустаҳкам авлод вакиллари эканлигимизни бирор дақиқа ҳам эсдан чиқармаслигимиз керак. Тутумларимиз, расм-русумларимиз, эзгу ишларимиз ҳам ўзимизга мос, босавоб бўлмоғи ҳам қарз, ҳам фарздир.

Яна бир ҳақиқатни эътироф этмоқ зарур. Расм-русм, урф-одатларимиз нафақат туманлар, ҳатто қишлоқлар оша ҳам бир-биридан фарқ қилади. Мен фақат Қашқадарё вилоятининг баъзи шаҳар ва туманларида учрайдиган маросимлар ҳақида сўз юритдим, холос. Аммо бунга ўхшаш муаммолар бошқа жойларда ҳам мавжудлигига ишончим комил. Бугун биз ҳаётда қўллаган расм-русм эртага доимий тус олиши эҳтимолдан холи эмас. Ушанда келгуси авлод биздан кулмасин, бизни қарғамасин. Бунинг учун биз кўрпамизга қараб оёқ узатишимиз, қадамимизни ўйлаб босишимиз лозим. Муҳими, одамлар ортиқча қийналмасин, беҳуда озор чекмасин, тўй тўйдек, аза азадек ўтсин.

Қурбон ЭГАМБЕРДИЕВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими

«ТАХАММУЛ» — доимий ҳамроҳ

Абдул Ҳамид қаламига мансуб муъжазгина бу шеърий китобчанинг номи «Тахаммул». Унга адабиётшунос Султонмурод Олим кириш сўзи ёзган. Сўзбоши муаллифи таъкидлаганидек, «Иймон шоир ижодининг бош мавзуи». Бунга қўшимча қилиб, «унда Ватан ва муҳаббат мавзуси устун туради», дейиш мумкин. Чунки «Мардуми Ўзбекистонман», «Наврўз нашъаси», «Қишлоғимга», «Фироқ ўтида», «Жамолингда», «Оқшом чўкди», «Салом баҳор», «....га» каби шеърлар фикримизга асос бўла олади. Наврўзнинг ташрифидан қувонган шоир кечинмаларини шундай ифодалайди:

Бу не тотли руҳий осойиш,
Бу не лутфу, бу не кушойиш.
Лаҳзаки, бир мангуликка ёр,
Наҳот шундай саодат ҳам бор?
Илк баҳорнинг сеҳримикан бу,
Ё Наврўзнинг меҳримикан бу?!

Абдул Ҳамид Ватанимизнинг ҳар бир фаслидаги ўзгаришларни кузатиб, «Аҳли ижод»корлар ҳиссиётини чуқур ҳис этади, инсон манфаатлари учун бўлаётган ғамхўрликлардан завқи ошиб, қўлига соз олади. Унинг сатрларида муҳаббат, ёр мадҳи ҳам янада гўзалроқ, янада қувончлироқ янграйди:

Фироқинг ўтида ёнган қулингман,
Бу бўстон сатҳида меҳмон гулингман...

Абдул Ҳамид китобига «Тахаммул» деб ном қўйибди. Бу билан у яшашнинг моҳияти фақатгина маишату роҳатдан иборат эмас, унинг турли зарбаларига ҳам чидай билиш, тайёр туриш, сабр-тоқатли, қаноатли бўлиш лозим демоқчи бўлади.

Шеър — юрак маҳсули. У бедор тунлар, беором кунлар, ижодий изланишлар, машаққатлар эвазига дунё юзини кўради. Бу гулшанда Абдул Ҳамид ҳеч кимга тақлид қилмайди, бошқаларни такрорламайди. Бу унинг шеъриятда ўз йўли борлигидан далолат беради.

Байт ТУРДИЕВ,
Садоқат ФАЙЗИЕВА

Наққош-ганчкор уста Қадамбой Ортиқов.

Р. ШАРИПОВ сурати

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

* * *

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

OʻZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1997 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91

* * *

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Асрор СУЛАЙМОНОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0493. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593.